

TÜRKİYE'DE POLİTİK İSTİKRAR VE EKONOMİK BÜYÜME

Mehmet Alper ŞEN

DUJAR

TÜRKİYE'DE POLİTİK İSTİKRAR VE EKONOMİK BÜYÜME^{1,2}

Mehmet Alper ŞEN

---

¹ Bu kitap yazarın, Dr. Öğr. Üyesi Bülent ALTAY danışmanlığında hazırladığı *Politik İstikrar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği* isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Bu Tez Çalışması BAPK Tarafından Desteklenmiştir. Proje No: "15.SOS.BİL.11"

Türkiye’de Politik İstikrar ve Ekonomik Büyüme
Mehmet Alper ŞEN

Genel Yayın Yönetmeni: Berkan Balpetek

Kapak ve Sayfa Tasarımı: Duvar Design

Baskı: Mart 2024

Yayıncı Sertifika No: 49837

ISBN: 978-625-6643-74-1

© Duvar Yayınları

853 Sokak No:13 P.10 Kemeraltı-Konak/İzmir

Tel: 0 232 484 88 68

www.duvar yayinlari.com

duvarkitabevi@gmail.com

ÖZET

Politik istikrar ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir etkileşimin mevcut olup olmadığı konusu, iktisatçılar tarafından öteden beri tartışılmalan önemli konulardan biridir. Ekonomik büyüme ve politik istikrar ilişkisi farklı platformlarda zaman zaman dile getirilse de, literatürde ülkemiz için politik istikrar ve ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen çalışmalar kısıtlıdır.

Bu çalışmada, politik açıdan ülkemizde istikrarlı bir sürecin yaşandığı 2002-2015 dönemi ele alınarak politik istikrar ve ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiştir. Araştırma yöntemi olarak zaman serisi yöntemi seçilmiştir. Sonuç olarak, odak değişkenlerimiz büyüme ile politik istikrar arasındaki ilişki, hem kısa hem de uzun dönemde tek yönlü olup, nedenselliğın yönü ekonomik büyümeden politik istikrara doğrudur. Türkiye için ele alınan dönemde, ekonominin pozitif yönde ilerlemesi ve ekonomik büyümenin sağlanması sonucunda, politik eğilimin buna bağılı olarak etkilendiğı ve politik istikrarı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Politika, Ekonomi, Politik İstikrar, Ekonomik Büyüme.

ABSTRACT

Whether there is a mutual interaction between economic growth and political stability has been one of the issues being discussed by economists for a long time. Although the relationship between economic growth and political stability is mentioned in different platforms from time to time, studies analyzing the relationship between political stability and economic growth for our country are limited.

In this study, the relationship between political stability and economic growth is examined regarding 2002-2015 period, when there is a stable process in our country. Time-series method is selected as research method. As a result, the relationship between economic growth and political stability which are our focus variables, is unidirectional in both short and long period. The trend of causality occurs from economic growth to political stability. When this period in Turkey is analyzed, it is concluded that, as a result of positive progress of economy and achievement of economic growth, political tendency was affected accordingly and provided political stability.

Keywords: Politics, Economy, Political Stability, Economic Growth.

ÖNSÖZ

Ekonomik büyüme literatüründe, ülkeler arası büyüme farklılıklarının açıklanmasında, kurumsal faktörler üzerinde epeyce durulmaktadır ki bu faktörlerden birisi de, iktisadi faaliyetlerin sürdürülebilir kılınmasında önemli bir yeri olan politik istikrardır.

Demokratik yönetimin uygulandığı ülkelerde, politik istikrar ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir etkileşimin mevcut olup olmadığı konusu, iktisatçılar tarafından öteden beri tartışıla gelen önemli konulardan biridir. Ekonomik büyüme ve politik istikrar ilişkisi farklı platformlarda zaman zaman dile getirilse de, literatürde ülkemiz için politik istikrar ve ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen çalışmalar oldukça sınırlıdır.

Bu çalışmada, politik açıdan ülkemizde istikrarlı bir sürecin yaşandığı 2002-2015 dönemi ele alınarak politik istikrar ve ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiştir. Zaman serisi yöntemi uygulanan çalışmamız sonucunda, odak değişkenlerimiz büyüme ile politik istikrar arasındaki ilişki, hem kısa hem de uzun dönemde tek yönlü olup, nedenselliğin yönü ekonomik büyümeden politik istikrara doğru olduğu gözlemlenmiştir. Türkiye için ele alınan bu dönemde, ekonominin pozitif yönde ilerlemesi ve ekonomik büyümenin sağlanması sonucunda, politik eğilimin buna bağlı olarak etkilendiği ve politik istikrarı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın her aşamasında, sürekli rehberlik eden ve önerileriyle çalışmayı yönlendiren kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Bülent ALTAY'a yardımları için çok teşekkürler ederim.

Mehmet Alper ŞEN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

POLİTİKA VE EKONOMİ İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	3
1. Politika Kavramı	3
2. Ekonomi Kavramı.....	5
3. Politika Ve Ekonomi İlişkisi	6
4. Ekonomik Büyüme Kavramı	7
5. Politik İstikrar / Politik İstikrarsızlık Kavramı	16

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE DÖNEMLER İTİBARIYLA

POLİTİK VE EKONOMİK.....	19
1. Görünüm	19
2. Türkiye’de 1923-1950 Yılları Arası Politika ve Ekonomi.....	19
2.1.Politik Görünüm	19
2.2. Ekonomik Görünüm	20
3. Türkiye’de 1950-1960 Yılları Arası Politika ve Ekonomi.....	24
3.1. Politik Görünüm	24
3.2. Ekonomik Görünüm	26
4. Türkiye’de 1960-1980 Yılları Arası Politika Ve Ekonomi.....	28
4.1. Politik Görünüm	28
4.2.Ekonomik Görünüm	32
5. Türkiye’de 1980-2002 Yılları Arası Politika Ve Ekonomi.....	35
5.1. Politik Görünüm	35

5.2. Ekonomik Görünüm	38
6. Türkiye’de 2002-2015 Yılları Arası Politika Ve Ekonomi.....	41
6.1. Politik Görünüm	41
6.2. Ekonomik Görünüm	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

POLİTİK İSTİKRAR VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİYLE İLGİLİ LİTERATÜR VE TÜRKİYE’DE

2002-2015 DÖNEMİ EKONOMETRİK ANALİZİ.....	50
1. Literatür Taraması	50
2. Türkiye’de 1923-2015 Dönemi Politika ve Ekonomi Değerlendirme Sonucu.....	55
3. Ekonometrik Analiz	57
3.1. Ampirik Yöntem Ve Bulgular	60
3.1.1. Birim Kök Testi	60
3.1.2. Eşbütünleşme Testi	61
3.1.3. Nedensellik Testi	62
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	65
KAYNAKÇA.....	68
EKLER.....	76

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Genel Ekonomik Göstergeler (1923-1950)	23
Tablo 2. Genel Seçim Sonuçları (14/05/1950)	24
Tablo 3. Genel Seçim Sonuçları (02/05/1954 ve 27/10/1957)	25
Tablo 4. Genel Ekonomik Göstergeler (1951-1960)	28
Tablo 5. Genel Seçim Sonuçları (1960-1980)	31
Tablo 6. Genel Ekonomik Göstergeler (1961-1980)	34
Tablo 7. Genel Seçim Sonuçları (1980-2002)	37
Tablo 8. Genel Ekonomik Göstergeler (1981-2002)	40
Tablo 9. Genel Seçim Sonuçları (2002-2015)	45
Tablo 10. Genel Ekonomik Göstergeler (2003-2006)	48
Tablo 11. Genel Ekonomik Göstergeler (2007-2015)	48
Tablo 12. PRS-ICRG Politik Risk Endeksi Temel Bileşenleri ve Puanlama.....	59
Tablo 13. Birim Kök Testi Sonuçları.....	61
Tablo 14. Eşbütünleşme Testi Sonuçları	62
Tablo 15. Kısa Dönemli Nedensellik Sonuçları	63
Tablo 16. Uzun Dönemli Nedensellik Sonuçları.....	63
Tablo 17. Kısa ve Uzun Dönem Nedensellik Hareketleri	64

GİRİŞ

İktisadi politikaların hükümetler, yani politika yapıcılar tarafından ortaya konulması sebebi ile, ekonomistler politika ve ekonomi ilişkisi üzerinde durmuşlardır. Özellikle son dönemde bu ilişki üzerine yapılan çalışmaların sayısı bir hayli artmıştır.

Ekonomik büyüme olgusu, genellikle bir yıllık dönem içerisinde kişi başına düşen hasılanın artması ya da üretim kapasitesinin tümüyle genişlemesi anlamına gelir. Diğer bir ifadeyle, ekonomik büyüme kavramı, ele alınan dönem içerisinde reel gayri safi yurt içi hasıladaki hesaplanabilen reel artışları ifade eder.

Politik istikrar; demokratik bir süreçte, hukuk kuralları çerçevesinde etkili ve verimli bir idari yapının oluşması şeklinde tanımlanabilir. Politik istikrar kavramı ile anlatılmak istenen şey; toplumsal nitelik arz eden siyasi, ekonomik ve sosyal konular hakkında siyasi iktidarlar tarafından alınan kararların ve nihayetindeki uygulamaların toplumun beklenti ve ihtiyaçlarını karşılamadaki başarısı, kararlılığı ve devamlılığının sağlanıp sağlanmadığıdır.

Politik istikrarla ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığı, bir ilişki var ise, politik istikrarın mı ekonomik büyümeyi sağladığı yoksa ekonomik büyümenin politik istikrara mı yol açtığı konuları öteden beri iktisatçılar tarafından tartışılmaladığı hususlardır. Literatürde politik istikrarsızlık ve ekonomi ilişkisini inceleyen çalışmalar daha yoğun olmakla birlikte, politik istikrar ve ekonomi ilişkisini inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Politik istikrar ve ekonomik büyüme arasında bir etkileşimin olduğu farklı platformlarda zaman zaman dile getirilse de, Türkiye için çalışmalar kısıtlıdır. Sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için politik istikrarın gerekli olup olmadığı veya istikrarlı bir politik süreci, ekonomik büyümenin sağlayıp sağlamadığı araştırılmalıdır.

Bu araştırmada, ülkemizde politik açıdan istikrarlı bir sürecin yaşandığı 2002-2015 dönemi ele alınarak, politik istikrar ve ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiş, politik istikrar ile ekonomik büyüme arasında bir bağlantının olup olmadığının test edilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, politika ve ekonomi ile ilgili kavramsal çerçeve incelenmiştir. Bu kapsamda, politika kavramı, ekonomi kavramı, politika ve ekonomi ilişkisi, ekonomik büyüme kavramı, politik istikrar ve politik istikrarsızlık kavramları ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 2015 yılına kadar geçen zamanda politik ve ekonomik koşullar dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Bu kapsamda, Türkiye'de 1923-1950 yılları arası politika ve ekonomi, 1950-1960 yılları arası politika ve ekonomi, 1960-1980 yılları arası politika ve ekonomi, 1980-2002 yılları arası politika ve ekonomi, 2002-2015 yılları arası politika ve ekonomi başlıkları ele alınmıştır.

Çalışmanın son bölümü olan üçüncü bölümde, literatür taraması ve ekonometrik analiz üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda, literatür taraması başlığı altında politika ve ekonomi ilişkisi ile ilgili çalışmalara değinilmiştir. Ayrıca çalışmada politik ve ekonomik yönden detaylı olarak incelenen 1923-2015 dönemi için değerlendirme sonucu yapılmıştır. Ekonometrik analiz başlığı altında ise, Türkiye'de 2002-2015 dönemi için yapılan ampirik çalışma kapsamında model, veri, ampirik yöntem, bulgular, sonuç ve değerlendirme ana hatları ile, yapılan inceleme hakkında detaylı bilgi verilmiş elde edilen çıkarımlar üzerinde durulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

POLİTİKA VE EKONOMİ İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Politik istikrar ve ekonomik büyüme ilişkisinin incelendiği çalışmamızın bu bölümünde, politika ve ekonomi ile ilgili kavramsal çerçeve incelenecektir. Bu kapsamda, politika kavramı, ekonomi kavramı, politika ve ekonomi ilişkisi, ekonomik büyüme kavramı, politik istikrar ve politik istikrarsızlık kavramları ele alınacaktır.

1. Politika Kavramı

Politika kavramı, en basit tanımı ile devleti yönetme faaliyetlerini hedef, metot ve işleyiş olarak düzenleyip hayata geçirme esaslarının bütünü olarak ifade edilmektedir. Politika olgusunun evrenin varoluşu ile birlikte ortaya çıktığı söylenebilir. Çünkü insanların, toplumların ve medeniyetlerin bulunduğu hemen her yerde düşünce farklılıkları görülür. Bu fikir ayrılıkları doğal olarak insanların, yönetsel olarak da farklı düşüncelerini ortaya çıkarmıştır.

Ülkemiz politik yaşamında, politika ve siyaset sözcükleri sıkça kullanılmaktadır. İki kavram da anlam bakımından aynıdır. Sarf edildikleri yer ve karşılıkları mana bakımından pek bir fark yoktur. Kökeni bakımından siyaset kavramı, Arapçadan dilimize geçmiştir. Arapça Siyasa (seyislik, at bakıcılığı) kelimesi, kelimenin temelini oluşturmaktadır. Politika kavramının menşei ise, asıl kök itibarıyla Yunancadan Polise (şehir devlete, siteye) ait işler anlamında kullanılmıştır. Dilimize ise, İtalyanca 'Politica' dan geçmiştir. Tarihsel süreçte, politikacılar, bilim adamları ve müellifler çok farklı siyaset tanımları yapmışlardır. Aristo, siyaset; insan mutluluğunu geliştirme sanatı, Platon insanları rızaları ile yönetme sanatı, Büyük Selçuklu hükümdarı Nizamülmülk ise adalete ve bilgiye dayanan idare biçimi olarak tanımlamıştır (Öztürk, 2004: 4).

Literatüre baktığımızda, politika için birçok tanım ve görüşe rastlamaktayız. Bu görüşler politikayı genel olarak iki ana başlıkta inceler. Bunlar; çatışma ve uzlaşmadır. Çatışma, evresi farklı düşüncelerin mücadele ve üstünlük çabasıdır. Bu evre politikanın zeminini oluşturur. Verilen bu mücadelenin amacı, iktidar sahibi olarak kendi düşünce ve psikolojik yapısını toplumda egemen kılmak ve yönetim anlayışını bu çerçevede oluşturmaktır. Uzlaşma evresi ise, bu mücadele sonucunda farklı düşüncelerin çatışarak en uygun şekilde sentezlenip toplumun yararına olacak sonuçların ortaya konmasıdır. Ancak bu iyimser ve düşlenen bir beklentidir. Uzlaşma evresinin politik düzenlerde tam anlamıyla ortaya konduğu söylenemez.

Çeşitli çalışmalar incelendiğinde, çok farklı politika tanımlarına ulaşmak mümkündür. Bunlardan bazıları şu şekildedir; erk yarışı, idare bilimi, zıtlıkların savaşı, yönetsel otorite, devletin yürütme hali, otorite gücü. Bu tanımlara göre politika kavramından devlet, kamu, güç ve bunların yönetimi ortak noktalarına ulaşmak mümkün olacaktır. Ortak çıkarımların çok fazla olmasına karşın, vurgulanan temanın farklılık göstermesi nedeni ile en ideali tercih etme gerekliliği de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Tanımları sınıflandıracak olursak üç temel politika ögesi ile karşılaşılmaktadır ki bunlar; yönetsel, kamusal ve sosyal politiklardır (Caporaso ve Levine, 2002: 8).

Devletin yürütme organı olan hükümetler düzeyinde politika, kamusal tüm odakları içine alan, resmi ve bürokratik organ ve alanların tamamını ifade etmektedir. Bu düzeyde sivil topluma ait tüm söylemler ve eylemler politik olarak algılandıkça dahi politika başlığı altında ele alınmaz. Yürütmeye atfedilen politikanın ayrı organları, etkinlik ve etki alanı bulunur. Bunlar; yargı organları, siyasal partiler, kanunlar ve politik diğer oluşumlardır (Caporaso ve Levine, 2002: 8-9).

Politikanın mevzusu olarak kamu ve özel alanların belirlenmesi, her zaman tartışma konusu olmuş konulardır. Kamu ve kamusal kavramları genel kabul gören şekilde özel alanı da kapsayacak bir üst kavrammış gibi algılanır. Bu nedendir ki özel alan kuramda politika ve konusu dışında gibi düşünülse de, işleyişte her zaman politikanın da konusu olmaya devam edecektir (Caporaso ve Levine, 2002: 11).

Bahsedilen bu politika tanımları, anlamın farklı noktalarına vurgu yapmaktadır ve tek tek ele alındıklarında farklı bir yöne doğru genişleyebilmektedir. Her tanımın kendine özgü bir alanı, temelleri, bir olgunun politikanın konusu içinde veya dışında olduğuna dair ipuçlarını barındırırlar. Bu sebeple, anılan tanımların ve diğer tanımların tek başlarına politika kavramını eksik aktardıkları söylenebilir. Diğer bir deyişle, mezkûr tanımların ortak, birbiriyle ilişkili boyutlarının olduğu da söylenebilir. Kamunun, fikri politikanın içinde yer alacağı genel bir görüş bulunmaktadır. Yürütme çalışmaları ise bir bütün olarak toplum ile ilgili bağlayıcı kararların alınması ile ilgilidir. Bu itibarla, hükümetin kamusal bir tabana sahip olmadan toplumsal çatışmaları çözmesi ya da birleştirici sosyal amaçları hayata geçirmesi olası değildir. Benzer biçimde, bir hükümet yapısı olmadan kamu bir boşluktan ibaret olacaktır. Yürütme noktasından bakıldığında kamu, ham malzemedir, politikanın konusudur. Kamunun görüş açısından bakıldığında ise hükümet, hem kendisini açıklama alanı hem de amaçlarını gerçekleştirme aracıdır (Caporaso ve Levine, 2002: 18).

Caporaso ve Levine (2002)' e göre politika; *“Bir bütün olarak toplum için otoriter kamu kararları almak ile ilgili faaliyetler ve kurumlara işaret eder.”*

şeklinde ifade edilmektedir.

Ele alınan tanımlardan da anlaşılacağı gibi siyaset kavramı, yazar, düşünür ve politik bilim adamları tarafından çeşitli biçimlerde tanımlanan toplumsal bir vakıadır. Toplumun vazgeçemeyeceği eylem türü olarak görülen politika; ortak meselelerin çözüm araçlarının en önemli ve en etkililerinden biri olarak bilinmektedir. Siyaset, dönem ve mekân açısından, evrensellik ve devamlılık niteliğine sahiptir. İktidar savaşını, çatışmayı, yozlaşmayı, paylaşmayı, hizmeti, gelenek görenek ve ahlaki normları da ihtiva eden toplumsal bir kavramdır (Öztürk, 2004: 5).

2. Ekonomi Kavramı

Ekonomi kavramı bugün, bir bilim dalını ifade etmekle birlikte tasarruf anlamına da gelmektedir. Ülkemizde uzun süre sözcüğün Arapça karşılığı olan iktisat kullanılmış, son dönemlerde ekonomi onun yerini almıştır. İktisat sözcüğü de özünde tasarruf anlamına gelir. İnsanların ihtiyaçları sınırsızdır, buna karşılık imkânları sınırlıdır. Bu açıdan en basit anlamı ile ekonomi kavramı; bu sınırsız ihtiyaçlarla sınırlı imkânları uyarlama işidir (Eğilmez, 2014: 10).

Bütün bireylerin, tüm taleplerinin aynı zamanda yerine getirilebildiği bir dünya düzeni mevcut değildir. İktisadın tanımında da yer aldığı gibi bireylerin tatmin oluşları, dilek, istek ve beklentileri sınırsız, sonsuz bir değişkenlik göstermektedir. Bu talep ve beklentilerin karşılanmasında kullanılan hizmet ve malların üretilmesine yönelik kaynaklar ise pek çok sınırlılığa sahiptir. İktisatta bu çatışmanın tanımı kıtlık olarak ifade edilmektedir. Her topluluk kendi içerisinde kıtlığı en aza indirmek için politikalar üretir. Esas Dünya düzen ve düzensizliğinin sebebi bu talep ve kıtlık sorunsalıdır (Alkin, Yıldırım ve Özer, 2004: 3).

Bütün bilim dalları başlıca kavram ve olgular üzerine kurulmuştur. Fizik bilimi madde, hacim, zaman, atom ve benzeri kavramlar üzerinde kurulurken, tıp bilimi hücre, anatomi, etik ve insan olguları üzerine kurulmuştur. Ekonomi bilimine baktığımızda ise kıtlık, üretim, tüketim, arz, talep, para, büyüme gibi kavramlar üstüne inşa edildiği söylenebilir. Çok temel bir tanım yapmak gerekir ise, iktisadın kıtlık bilimi olduğunu söylemek doğru olacaktır (Alkin vd., 2004: 3).

Politika teriminde olduğu gibi ekonomi için de literatürde pek çok farklı tanım bulunmaktadır. Bu tanımları bölümlenmek gerekirse ilk olarak birim girdi ile maksimum çıktıyı söylemek doğru olacaktır. Bu haliyle ekonomi, yaygın kullanımda ekonomiklik olarak kullanım alanı bulmuş durumdadır. İkinci kullanımında birikim ve kümülatif bir olguyu ifade eder. Son kullanım tanımında ise ticari tüm değerlerin ele alındığı haliyle karşımıza çıkar (Caporaso ve Levine, 2002: 21).

Ekonomi kavramı, ekonomik hesaplama ve maddî yeniden üretimin çağrıştırdığından daha fazlasına ve daha farklı bir şeye işaret etmektedir. Bu farklı şey özel mülkiyet ve sözleşme kurumlarıdır. Karl Polanyi, ekonominin farkını sözleşme kurumunun ortaya çıkmasına bağlamaktadır. Ekonomi, kişisel çıkar amacı ile hareket eden mülkiyet sahiplerini özel mülkiyetlerinin kullanım ve değişimi ilişkisiyle birbirine bağlamaktadır. Aile ve yönetim, çıkar güdüsü ve değişim ile biçimlendirilmediği sürece ekonominin bir parçası değildir. Benzer şekilde, ekonomi de aile ve yönetim dışında ayrı bir varlığı temsil etmektedir. Ailenin, üyelerinin kişisel çıkar güdüsü ile hareket ettiği ve birbirleriyle sözleşmeye dayanan ilişkiler geliştirdikleri bir alan olarak görmenin yanlış olduğu ifade edildiğinde aile ekonomik alanının konusu dışında kalmaktadır (Caporaso ve Levine, 2002: 28).

Doğal yaşamda bulunan birçok ekonomik değer ham madde halleri ile fertlerin ihtiyaç ve beklentilerini karşılamaktan uzaktır. Bu nedenle böylesi değerlerin insan ihtiyaçları doğrultusunda işlenmesi ve birçok süreçten geçmesi gerekmektedir. Bununla birlikte elde edilebilecek çıktılar elde eden kişilerin sadece bu çıktılar ile tamamen tatmin olmaları da beklenemez. Bu nedenle bir kişinin ihtiyaç ve beklentilerini duyduğu mal veya hizmetler yetersiz kalırken, başka bir bireyin elinde ihtiyaç duyduğundan çok daha fazlası bulunabilir. İktisat tarihi ele alındığında takas ve paranın ortaya çıkışındaki ilk önemli nedeni bu durumun oluşturduğu söylenebilir. Bu bakış açısıyla iktisadı tanımlamak gerekirse mal veya hizmetin alış verişine dayanan unsurların tümü olarak söylemek yerinde olacaktır (Alkin vd., 2004: 4).

3. Politika Ve Ekonomi İlişkisi

İktisadi politikaların hükümetler, yani politika yapıcılar tarafından ortaya konulması sebebi ile ekonomistler politika ve ekonomi ilişkisi üzerinde durmuşlardır. Özellikle son dönemde bu ilişki üzerine yapılan çalışmaların sayısı bir hayli artmıştır.

Ülkelerin iktisadi faaliyetlerine etki eden tek faktör politika olmasa da, ekonomi biliminde yeni bir alan olarak ortaya çıkan politik ekonomi, politikanın iktisadi eylemleri etkileyip etkilemediği sorusuna cevap aramaktadır. Politik ekonomi, farklı varsayımlar etrafında temel olarak dört ana başlıktan oluşmaktadır. Birincisi, ekonomik birimlerin rasyonel olmadığını ve iktidara gelen partilerin ideolojilerini bir kenara bırakarak, sadece yeniden seçilebilmeyi hedeflediklerini savunur. Bu nedenle, hükümetlerin seçim öncesinde popülist davranarak ekonomiyi manipüle etmeleri beklenmektedir. İkincisi, ekonomik birimlerin rasyonel olmadığını kabul etmekle birlikte, iktidara gelen partilerin siyasi görüşlerine uygun olarak politikalar üreteceklerini varsaymaktadır.

Üçüncüsü, tüm hükümetlerin benzer politikalar uygulayacağını öngörmektedir. Son olarak dördüncüsü ise, partilerin iktidara gelince ideolojik davrandığını varsayar. Bu farklı varsayımlar temelinde benimsenen görüşlerin tümü, politikanın ekonomiyi etkilediğini vurgulamaktadır (Haydaroglu, 2011: 51).

Günümüzde iktidar sahiplerinin ekonomik performansta önemli bir rol oynadıkları kabul edilir. Seçmenlerin hükümetleri ekonominin durumuna göre değerlendirdikleri görülmüştür. Bu nedenle hükümetler eğer ekonomiyi başarılı bir şekilde yönetemez ise iktidarda kalmasını zorlaştırmış demektir. Aynı gerekçeyle iktidar sahipleri büyük grupların tepkisine yol açacak politikaları uygulamaktan kaçınırlar. Tüm bu faktörler politika ve ekonomi arasındaki etkileşimin araştırılmasını önemli kılmıştır. Artık ekonomi politikaları veri olarak ele alınmayıp, politik kurumların ekonomik kararlar üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle, politika ve ekonomi arasındaki etkileşimin çok kuvvetli ve kaçınılmaz olduğu varsayılmaktadır. Bu bağın en geniş biçimde araştırıldığı ve incelendiği alan politik ekonomidir. Politik ekonomi, politika ile ekonominin karşılıklı etkileşimini incelemektedir (Sezgin, 2005: 134).

Ele alınan açıklamalardan da anlaşıldığı gibi politika ve ekonomi ilişkisi, son dönemlerde giderek önemini arttıran, üzerine yapılan çalışma ve araştırmaların arttığı bir konu olmuştur. Hatta bu etkileşimin kuvveti ve meydana çıkardığı sonuçlar bakımından ekonomi biliminin bir alt kolu olarak politik ekonomi ortaya çıkmıştır. Artık günümüzde politika ve ekonominin ayrı düşünülmesi neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Dünya çapında ülkelerin kredi notu ve yatırım yapılabilirliği hakkında çalışmalar yapan şirketler, ülkeleri ekonomik göstergelerinin yanında, politik durumlarını da göz önüne alarak değerlendirme yapmaktadırlar.

4. Ekonomik Büyüme Kavramı

Ekonomik büyüme kavramı; emek, sermaye, doğal kaynak ve teknoloji gibi faktörlerin arzındaki yükselişlerin veya üretimde kullanılan faktörlerdeki birim başına düşen hasıla oranındaki yükselişin milli gelirden yaptığı artış olarak ifade edilebilir (Lipsey, Steiner ve Douglas, 1984: 732).

Ekonomik büyüme olgusu, genellikle bir yıllık dönem içerisinde kişi başına düşen hasılanın artması ya da üretim kapasitesinin tümüyle genişlemesini ifade eder. Ekonomik büyüme kavramı bir diğer ifadeyle, ele alınan dönem içerisinde reel gayri safi yurt içi hasıladaki hesaplanabilen reel artışları ifade eder. Bu artış ülkenin üretim imkânları eğrisini yukarıya doğru, uzun dönem toplam arz eğrisini sağa doğru hareket ettirir.

Ele alınan bir ülkenin üretim imkânlarının genişlemesi sonucu, üretim ve buna bağlı olarak milli gelirin artması olarak ifade edilen ekonomik büyümenin reel

ifadesi zenginleşmedir. Zenginlik ise hayatın kolaylaşması, yaşam standartlarının artması ve hayatın daha yaşanılabilir kılınmasıdır. İnsanlık tarihi, hayatı daha rahat ve yaşanılabilir hale getirme çabası ile özdeşleştirilebilir. Bu kapsamda bakıldığında insanoğlu sürdürülebilir bir iktisadi büyüme çabası içine girmiştir (Özsağır, 2008: 333). Fert başına düşen reel gelirden meydana gelen sürekli artış, ekonomik büyüme olarak ifade edilir. Bu kavramdan yola çıkarak, fert başına hasılda meydana gelen artışın büyüme olarak ifade edilebilmesi için bu artışın geçici olarak değil, sürekli gerçekleşmesi gerekir (Ünsal, 2007: 11).

Ekonomik büyüme, bir ülkede tam istihdam düzeyinin solunda yani altında kullanılan iktisadi olanakların daha elverişli şekilde kullanılması veya kullanılan kaynaklara yeni kaynakların ilave edilmesi ile gerçekleşir. Ekonomik büyüme çeşitli iktisatçılar tarafından ekonomik kalkınma ve genişleme olarak da ifade edilmektedir. Bu kavramlar birbirine çok yakın olsalar da aralarında bazı farklılıklar vardır. Bir ülkede ekonomik büyümenin yanında ekonomik kalkınmanın da meydana gelmesi için; ekonomide sanayi sektörünün payının, tarım sektörüne göre daha yüksek oranda olması, nüfusun kırsal nüfusun kentlere doğru göç etmesi, nüfus artış hızının başlarda yüksek iken ilerleyen dönemlerde azalmaya başlaması, tüketim tercihlerinin zorunlu mallardan lüks mallara doğru kayması gerekmektedir. Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi büyüme, kalkınma için gerekli bir şart olup tek başına yetersizdir (Kurnaz, 2009: 26).

Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması tüm ülkeler için önemli bir amaç olmakla birlikte; özellikle gelişmekte olan ülkelerde ön plana çıkan esas ekonomik hedeflerden biridir. Ancak gelişmiş ülkeler belirli bir düzeyde büyüme hızını korumayı amaçlamak gibi daha basit bir uğraşı içinde olurken; gelişmekte olan ülkeler belli bir büyüme seviyesine erişmek ve bununla birlikte ekonomik kalkınmayı da sağlama gayreti içindedirler (Jafarov, 2013: 48).

Ekonomik büyüme hedeflemesi, ülkelerin üzerinde önemle durdukları bir politikadır. Çoğu ülke hızlı bir ekonomik büyümeyi amaçlamaktadır. Ekonomik büyüme denince akla gelen Hasıla'da meydana gelen artış iki şekilde gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki Nominal Hasıla'da meydana gelen artış, diğeri ise Reel Hasıla'da meydana gelen artıştır. Ancak Nominal Hasıla'da meydana gelen artışlar büyümeyi gerçek anlamda yansıtmamaktadır. Bu nedenle büyüme denildiğinde Reel Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla artışları ele alınmalıdır. Ülkede ikamet edenlerin yaşam kalitelerini arttırmada bir yöntem olan ekonomik büyüme, Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın ülke nüfusuna bölünmesiyle elde edilen fert başına Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ile gözlemlenmektedir. Bu sayede hem bireylerin yaşam standartları daha iyi müşahede edilmekte, hem de diğer ülkelerle yapılan karşılaştırmaların daha sağlıklı olmasını sağlamaktadır (Avcı, 2015: 28).

Ekonomik büyüme kavramı, içerisinde pek çok farklı değişkeni barındırmaktadır. Bu değişkenler içinde iktisadi olarak reel ve anlamlı olan temel kavramlar ise milli gelir değerleridir. Milli gelir değerleri, Gayri Safi Yurt İçi Hasıla, Gayri Safi Milli Hasıla, Net Faktör Geliri, Safi Milli Hasıla, Milli Gelir, Kişisel Gelir ve Harcanabilir Gelirdir. Ekonomik büyüme olgusunun tam anlamıyla ifade edilebilmesi için bu değerlerin bilinmesi gerekmektedir.

Bu değerlerden olan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla kavramı, ülkenin coğrafi ve siyasi olarak belirlenen sınırları içinde, genelde bir yıl olarak ele alınan dönemde üretilen nihai mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları cinsinden hesaplanan değerinin toplamıdır. Bu tanımda önemli olan nokta, üretim faaliyetinin ülkenin sınırları içinde gerçekleşmesidir. Bu kapsamda hem yerli üreticilerin hem de yabancı üreticilerin ülke sınırları içindeki yaptıkları üretimin toplamı dikkate alınır. Yani üretime katılan faktörlerin milliyeti dikkate alınmaz (Bilgili, 2014: 37). Gayri Safi Yurtiçi Hasıla büyüklüğüne yabancıların ülke sınırları içinde elde ettikleri gelirler dahil edilirken, ülke vatandaşlarının ülke sınırları dışında kazandıkları gelirler dahil edilmemektedir (Parasız, 2003: 20).

Bir mal veya hizmetin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla değerine ilave edilmesi için mal nihai halini almalı, üretim faaliyeti cari dönemde gerçekleşmeli, piyasada satış işlemi görmeli ve ülke içinde yaşayanlar tarafından üretilmesi gerekmektedir. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla nominal ve reel olmak üzere iki şekilde hesaplanır. Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, belirli bir yılda üretilen nihai mal ve hizmetlerin üretildikleri yıldaki piyasa fiyatları üzerinden hesaplanan değeridir. Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ise belirli bir yılda üretilen nihai mal ve hizmetlerin temel olarak belirlenen bir yıldaki piyasa fiyatları üzerinden hesaplanan değeridir (Ünsal, 2009: 5- 10). Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla değeri farklı yorum hatalarına neden olabilir. Mesela bir ekonomide üretim kapasitesi azalmışken enflasyonist bir dönem yaşanıp fiyatlar artmış, dolayısıyla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla artış göstermiş olabilir. Bu şekilde karşılaşılan bir ekonominin gerçek anlamda büyüdüğü söylenemez. Bu sebeple ekonominin gerçek ve güvenilir şekilde büyüklüğünü gösteren Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıladır. Çünkü temel bir yıl hesaba alınarak fiyat farklılıklarından arındırılarak bir hesaplama sağlanmaktadır.

Diğer bir değer olan Gayri Safi Milli Hasıla kavramı, ülkenin vatandaşları tarafından ülke sınırları içinde ve ülke sınırları dışında, genelde bir yıl olarak ele alınan dönemde üretilen nihai mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları cinsinden hesaplanan değerinin toplamıdır. Bu tanımda milliyet unsuru devreye girmektedir (Bilgili, 2014: 36). Diğer bir ifade ile ülke vatandaşlarının sahip oldukları emek, sermaye, doğal kaynak ve girişimci gücü kullanılarak bir yılda gerek o ülke sınırları içinde gerekse diğer ülkelerde üretilen nihai mal ve hizmetlerin piyasa

değerine Gayri Safi Milli Hasıla denmektedir. Bu tanımdan da çıkaracağımız gibi üretimin yapıldığı yer değil üretimi kimin gerçekleştirdiği itibarıyla açıklanan bir kavramdır. Gayri Safi Milli Hasıla, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın tersine yabancı ülke vatandaşlarının ülkede üretime yaptıkları katkıyı kapsamaz. Ülke vatandaşlarının yabancı ülkelerdeki üretime yaptıkları katkıyı ise kapsar. Dolayısıyla da Gayri Safi Milli Hasıla, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla artı Ülke Vatandaşlarının Yabancı Ülkelerdeki Üretime Katkıları eksi Yabancı Ülke Vatandaşlarının Ülkedeki Üretime Katkıları şeklinde hesaplanır (Ünsal, 2009: 52).

Bu açıklamalarda görüldüğü gibi, üretim faaliyetinin ülke sınırları içinde veya dışında olması ve üretimi gerçekleştirenlerin ülke vatandaşı olup veya olmaması ile oluşan ayrımlardan bu iki değer farklı girdilerle hesaplanmaktadır. Bir mal veya hizmetin Gayri Safi Milli Hasıla değerine ilave edilmesi için, mal nihai halini almalı, üretim faaliyeti cari dönemde gerçekleşmeli, piyasada satış işlemi görmeli ve ülke vatandaşları tarafından üretilmesi gerekmektedir. Gayri Safi Milli Hasıla nominal ve reel olmak üzere iki şekilde hesaplanır. Nominal Gayri Safi Milli Hasıla, belirli bir yılda üretilen nihai mal ve hizmetlerin üretildikleri yıldaki piyasa fiyatları üzerinden hesaplanan değeridir. Reel Gayri Safi Milli Hasıla ise belirli bir yılda üretilen nihai mal ve hizmetlerin temel olarak belirlenen bir yıldaki piyasa fiyatları üzerinden hesaplanan değeridir (Ünsal, 2007: 3-4). Aynı şekilde Nominal Gayri Safi Milli Hasıla değeri fiyat farklılıklarından dolayı çeşitli yorum hatalarına neden olabilir. Bu sebeple Gayri Safi Milli Hasıla değerinde de gerçek ve güvenilir şekilde büyüklüğünü gösteren sonuçlar için Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla değeri göz önüne alınır. Çünkü burada da temel bir yıl hesaba alınarak, fiyat farklılıklarından arındırılarak bir hesaplama sağlanmaktadır.

Bir başka değer olan Net Faktör Gelirini anlamak için, Dış Alem Faktör Geliri ve Dış Alem Faktör Gideri kavramlarını anlamak gerekmektedir. Gayri Safi Milli Hasıla, ülke vatandaşlarının ürettikleri nihai mal ve hizmetleri kapsamaktadır. Bu kapsamda yurtdışında üretim gerçekleştirip gelir elde eden vatandaşların, kazandıkları geliri kendi ülkelerine getirmeleri, bahsi geçen ülke için 'Dış Alem Faktör Geliri' olarak adlandırılır. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ise ülkenin sınırları içinde gerçekleştirilen üretimi kapsamaktadır. Bu kapsamda, ülke sınırları içinde üretim gerçekleştirip gelir elde eden yabancı ülke vatandaşlarının, kazandıkları geliri kendi ülkelerine götürmeleri, bahsi geçen ülke için 'Dış Alem Faktör Gideri' olarak adlandırılır. Dış alem faktör geliri ile dış alem faktör gideri arasındaki fark Net Faktör Geliri olarak adlandırılır. Bu ifadeden anlaşılacağı üzere, Gayri Safi Milli Hasıla ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla arasında her zaman Net Faktör Geliri kadar fark bulunmaktadır (Bilgili, 2014: 38-39).

Bir diğer değer olan Safi Milli Hasıla, bir ekonominin reel üretim gücünü

ölçmektedir. Çünkü Gayri Safi Milli Hasıla, bir ekonomideki brüt değerlerin tümüdür. Fakat bir yılda belli bir üretim gerçekleştirilirken, o üretimde kullanılan makine ve teçhizat stokunda aşınmaya bağlı yıpranmalar oluşmaktadır (Bilgili, 2014:39). Bu aşınma ve yıpranma payına amortisman denilmektedir. Gayri Safi Milli Hasıla değerinden amortismanlar çıkarıldığında geriye kalan değer Safi Milli Hasıla değerini vermektedir (Telek, 2012: 40). Safi milli hasıla, gayri safi milli hasılaya göre daha geçerli bir değer olarak kabul edilmektedir. Bunun nedeni ise ekonomide ortaya çıkan mal ve hizmet miktarını net bir değer olarak ölçmesidir

Bir başka değer olan Milli Gelir, safi milli hasıladan dolayı vergilerin çıkarılması ile elde edilmektedir (Bilgili, 2014: 40). Milli gelire, üretim faktörleri karşılığında elde edilen gelirleri toplayarak da ulaşılmaktadır. Üretim faktörleri emek, sermaye, doğal kaynak, girişimci, faktör gelirleri ise ücret, faiz, kira(rant), kar şekilde ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle milli gelir, ülke vatandaşlarının sahip oldukları üretim faktörlerine hem kendi ülke sınırları içinde, hem de ülke sınırları dışında üretime katkıları karşılığında yapılan ödemeler toplamına denir. Faktör fiyatlarıyla Gayri Safi Milli Hasıla da denilen milli geliri hesaplamak için, yurtiçi gelir ile milli üretim faktörlerinin ülke sınırları dışındaki elde ettikleri faktör gelirleri toplamından yabancı üretim faktörlerinin ülke sınırları içinde elde ettikleri gelirleri çıkarmak gerekmektedir (Ünsal, 2009: 55).

Diğer bir değer olan Kişisel Gelir, bir ülkede o ülke vatandaşlarının bir yılda gelir vergisi öncesi eline geçen toplam gelire denir (Ünsal, 2009:56). Kişisel gelire ulaşabilmek için milli gelire kişilerin gelirlerini artıracak bazı kalemleri eklemek, diğer yandan kişilerin gelirlerini azaltacak bazı kalemleri de çıkarmak gerekmektedir. Bu sebeple kişisel gelir; Milli Gelir'den Kurumlar Vergisi, Dağıtılmayan Karlar, Sosyal Güvenlik Kesintilerinin çıkartılması ve Transfer Gelirleri, Temettü Gelirleri, Borç Faiz Gelirlerinin eklenmesiyle elde edilir (Bilgili, 2014: 41). Kişisel gelir, iktisadi çıkarımlarda kişilerin gelirlerinin, tüketim, dolaysız vergiler, tasarruflar arasında nasıl ve hangi oranlarda dağıldığının gösterilmesine yardımcı olmaktadır (Ülgener, 2000: 41).

Bir başka değer olan Harcanabilir Gelir, kullanılabilir gelir olarak da ifade edilmektedir. Harcanabilir gelire ulaşmak için de kişisel gelirden bazı kalemlerin çıkarılması gerekmektedir. Kişisel gelirden diğer tüm kesintiler ve dolaysız vergiler çıkartılarak harcanabilir gelire ulaşılmaktadır (Bilgili, 2014: 42). Harcanabilir gelirin bir kısmı kişiler tarafından tüketim için kullanılır. Tüketim için kullanılmayıp elde kalan kısım ise kişiler tarafından tasarruf olarak değerlendirilir (Ünsal, 2009: 57). Dolayısıyla tüketim harcamaları ve tasarrufların toplamı, harcanabilir geliri vermektedir. Bu durum şu şekilde ifade edilebilir (Bilgili, 2014: 42). Bir ekonomi için harcanabilir gelir üzerinde kişilerin

eğilimleri büyük önem arz etmektedir. Çünkü tüketim harcamalarından kalan kısım tasarruf olarak değerlendirilmektedir. Bu tasarruflar kamu ve özel sektör finans kuruluşları tarafından değerlendirilir. Örneğin bu tasarruflar şirketlere kredi olarak verilir ve yatırımlar için kullanılması sağlanır.

Ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesi için, artan kapasitenin kullanılması veya teknolojik gelişmeyle birlikte meydana gelen yeniliklerin üretim faaliyetlerinde kullanılması gerekir. Bunun gerçekleşmediği durumda, bilgi birikimindeki veya fiziki kapasitedeki artış, büyüme açısından bir anlam ifade etmeyecektir. Ayrıca, bir ekonominin esas hedefi büyüme değil refah artışı olmalıdır. Bir ekonomide, iktisadi büyüme üretim faktörlerinin ve üretimin nicel olarak artışına bağlı bulunduğu gibi, üretim faktörlerinin niteliğindeki artışlar da büyüme üzerinde etkili olacaktır. Bu durumda, büyümenin belirleyicilerinin ne olduğu sorusu gündeme gelmektedir (Ergün, 2010: 33).

Her ülkenin iktisadi, sosyal, siyasi ve kültürel yapıları çeşitlilik göstermektedir. Bu nedenle ekonomik büyümeyi belirleyen faktörler adına tüm ülkeler için genel geçer olan tek bir etmenden bahsetmek mümkün değildir. Farklılıklar olmasına rağmen ekonomik büyüme konusuyla ilgilenen iktisatçıların görüş birliğine vardıkları dört faktörden bahsedilebilir (Tomanbay ve Gümüş, 2004). Büyümenin kaynaklarını oluşturan bu faktörler, Emek, Sermaye, Teknolojik Gelişme ve Doğal Kaynaklardır. Doğal kaynaklar sabit olduğu ve sona erebildiği için sermaye, emek ve teknolojik gelişme dünya üretiminde görülen büyük artışın başlıca kaynağı olmuştur (Üzümcü, 2002: 6). Üretim faktörlerindeki artışların ve teknolojik gelişmelerin iktisadi büyüme üzerindeki tesirlerini, üretim fonksiyonu şeklinde göstermek mümkündür. Bu amaçla aşağıdaki gibi bir fonksiyon türetilir (Taban, 2011: 18):

$$\Delta Y = F(\Delta L, \Delta K, \Delta N, \Delta T) \quad (1)$$

Bu fonksiyonda Δ : Değişimi, Y: Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'yı, L: Emeği (İşgücünü), K: Sermayeyi, N: Doğal kaynakları ve T: Teknolojiyi göstermektedir. Burada L, K, T ve N büyük olursa reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'da büyük olacaktır. Aynı şekilde L, K, T ve N hızlı büyürse reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'da ki büyümede hızlı olur. Bu faktörler içinde en az değişime uğrayanı doğal kaynaklardır. Zira toprağın alanı istendiği ölçüde arttırılamaz. Halbuki nüfus dolayısıyla emek durmadan artabilir (Acar, 2002: 39-50).

Ekonomik büyümenin belirleyicileri, ekonominin tam istihdam düzeyinde veya eksik istihdam düzeyinde olmasına göre farklılık gösterir. Eğer ekonomi tam istihdam üretim düzeyinde ise üretim faktörlerindeki artış ya da teknolojik gelişmeler sonucunda sahip olunan üretim kapasitesinin genişlemesine dayanarak

orta ve uzun vadeli üretim artışı olabilir. Ayriyeten ekonomi eksik istihdam üretim düzeyinde iken piyasada oluşan talep artışı sonucunda, talebe cevap verebilmek için oluşacak üretim artışıdır. Tüm ekonomilerde arzulan, orta ve uzun vadeli üretim artışı sonucu ortaya çıkan ekonomik büyümedir. Üretim faktörlerinin yanında ekonomik büyümenin en önemli kaynakları, teknolojik gelişmeler ve araştırma geliştirme çalışmaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle son yıllarda hız kazanan araştırma geliştirme çalışmaları ve bununla ilgili olarak inovasyon çalışmaları büyük önem arz etmektedir (Kılınç, 2013: 5-6).

Ekonomik büyümenin belirleyicilerinden olan emek faktörü, üretimin temel taşıdır. Bu faktör aynı zamanda sermaye varlıklarının da üretimini gerçekleştirip, doğal kaynakları da işleyerek üretim için uygun hale getirir. Bu sürecin sonunda da sermaye ve doğal kaynaklar ile birleşerek üretimin oluşmasını sağlar.

Üretme faaliyetini gerçekleştirmek için kas veya fikir gücüne dayalı gayretlerin tümü emek faktörünü oluşturur. Ülkenin emek faktörünün miktarı nüfusa bağlıdır. Ancak, nüfusun tamamı emek faktörü olarak ele alınmaz. Toplam emek miktarı nüfusun içerisindeki aktif nüfusu (15-64 yaş arası) hesapladıktan sonra, aktif nüfusun içerisinde askerlik, öğrenim, hastalık gibi nedenlerle çalışmayanları çıkararak elde edilir (Pekin, 1995: 18).

İş gücünün artış hızı nüfus artışıyla belirlenmektedir. Nüfus artışının ekonomi üzerindeki etkileri iki yönden ele alınmaktadır. Artan nüfusla birlikte bir yandan tüketim miktarı artarken diğer yandan da piyasaya yeni iş gücü temin edilmektedir. Fakat temel olan yalnızca nüfus artışı sağlamak değil, nitelikli bir nüfus artış sağlayabilmektir. Çünkü nüfus artışı hem nicelik hem de nitelik bakımından ekonomiyi etkilemektedir. Zira ekonomik büyüme iş gücünün miktarı ve kalitesi ile belirlenecektir. Çünkü ülke ekonomisi yeteri kadar sermaye, teknoloji ve doğal kaynak kapasitesine sahip ise ve ülke de istihdam koşulları yeterli ve istihdam edilen işgücü nitelikliyse, ülke de nüfus artışının yanında artan işgücü miktarının marjinal verimliliği azalan verimler yasasının devam ettiği noktaya kadar ortalama verimlilikten fazla artacak ve bu süre boyunca da ülke ekonomisinin ekonomik büyümesini olumlu olarak etkileyecektir (Avcı, 2015: 33-34). Bir diğer ekonomik büyüme belirleyicisi olan sermaye faktörü, üretim faktörü olarak ele aldığımızda üretim sürecinde emeğin verimliliğini arttıran ve daha önce yine emek faktörü tarafından üretilmiş her türlü makine, teçhizat, tesis ve hammaddeleri içerir (Avcı, 2015: 31).

Üretim sürecine dâhil olup, üretimin artmasına katkı yapan ve iktisadi genişlemeyi belirleyen bir diğer aktör de sermayedir. Sermaye, ülkenin belli zamanda sahip olduğu üretim araç ve gereçlerinin toplamı olarak ifade edilebilir. İktisadi büyümenin sağlanmasında, sermaye miktarı ve kalitesinin artırılması büyük önem arz etmektedir (Samuelson ve Nordhaus, 1989: 855). Sermayenin

oluşmasındaki temel etken de tasarruftur. Bir ülkede tasarrufa olan eğilim yüksekse sermaye birikimi hızlanır, tasarruf eğilimi düşükse sermaye birikimi yavaşlar. Tasarruf oranının yüksek olduğu bir ülkede, yeni sermaye malları için yatırım imkânı artar ve ekonominin sermaye kapasitesi büyür. Böylelikle bir birim emek başına düşen sermaye miktarı artacağından, birim emek daha verimli hale gelecektir (Yıldırım, vd., 2006: 281).

Üretim faktörleri içinde bu denli önemli bir konuma sahip olan sermaye faktörü, son yıllara kadar sadece fiziki sermayeyi nitelemekteydi; ancak kişisel ve toplumsal özelliklerin üretime olan etkilerinin giderek önem kazanmasıyla sermaye kavramının yeniden tanımlanması gereği doğmuştur. Geline bu noktada sermaye, üretime pozitif katkısı olan her türlü maddi olan ve maddi olmayan iktisadi değerler olarak kabul edilmektedir (Karagül, 2003: 81). Giderek kapsamını genişleten sermaye kavramı günümüzde üç başlıkta toplanmıştır. Bunlar, fiziki, beşeri ve sosyal sermayedir.

Fiziki sermaye, verimli bir üretime olanak sağlayan araç-gereç, makine, teçhizat, yol, köprü, havaalanı, bina, fabrika ve benzeri gibi emeğin üretim için şekillendirdiği ve ürettiği ekipmanlardır. Beşeri sermaye, kısaca nitelikli bir işgücü oluşturma çabasıdır. Bu sayede işgücünün verimliliği yükselecek ve üretim artacaktır. Beşeri sermayeye son zamanlarda büyük önem verilmektedir. Bu kavram bünyesinde teknik bilgi, hüner, tecrübe, öngörü gibi üretim için önemli değerleri kapsamaktadır. Bu kapsamda hem kamu hem özel sektörde son yıllarda beşeri sermayeyi artırıcı faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Hizmet içi eğitim, mesleki geliştirme kursları, konsantrasyon eğitimi, kuruma ve firmaya bağlılık duygusu gibi öğretim etkinlikleri düzenlenerek beşeri sermaye kapasitesi artırılmaktadır. Sosyal sermaye ise, sosyal ilişkiler üzerine dayalı bir olgudur. Kişiler arasında, kurum içi ve kurumlar arası güvene dayalı iletişimi kapsamaktadır. Bu güven duygusu ve iletişim faaliyetlerinin de ekonomiye olan pozitif etkileri vardır. Bu amaçla kurum içinde düzenlenen yemek, buluşma, piknik, kurumlar arası ziyaret, görüşme gibi organizasyonlar gerçekleştirilir.

Kapsadığı bu geniş alanlardan dolayı sermaye faktörü, büyük önem arz etmektedir. Ulaşılan sonuç olarak çıkarım yapmak gerekirse, hem fiziki hem de fert bazında verimliliği, dolayısıyla üretimi arttırmak için yapılan bu yatırımlar iktisadi büyümeyi pozitif olarak etkiler.

Bir başka ekonomik büyüme belirleyicisi olan ve üretimin sürecinde önemli yer tutan doğal kaynaklar, doğal yollarla oluşan kaynaklardır. Yer üstünde akarsular, göller, ormanlar, toprak vb. tabiat faktörleri; yer altında ise madenler, yeraltı gazları, yeraltı suları, petrol vb. tabiat faktörleri doğal kaynaklara örnek olarak gösterilebilir (Pekin, 1995: 17).

Doğal kaynaklar kıt kaynaklar sınıfına girer. Çünkü bu kaynakların miktarı

sabittir. Kapasitesinin arttırılması imkânsız olan doğal kaynaklar yenilenip yenilenmeme açısından ikiye ayrılır. Su, bitki örtüsü gibi yenilenebilir doğal kaynaklar aşırı kullanılırsa, yenilenmesi güçleşir. Petrol, kömür, linyit gibi yenilenemez kaynakların ise doğadaki miktarı sınırlıdır ve tüketilen kısmını tekrardan yerine koymak mümkün değildir (Dinler, 2010: 492).

Bu kaynaklar ülkeler arasında farklılık gösterir. Ülkeler coğrafi ve doğa yapılarına göre, doğal kaynak yönünden zengin veya fakir durumdadırlar. Doğal kaynaklar ile üretimin dolayısıyla ekonomik büyümenin arasındaki ilişki incelendiğinde, genelde doğal kaynak yönünden zengin olan ülkelerin ekonomik büyümeyi gerçekleştireceği, doğal kaynak yönünden fakir olan ülkelerin ise gerçekleştiremeyeceği düşünülür (Bocutoğlu, vd., 2003: 204).

Ancak doğal kaynaklar üretim ve iktisadi büyüme açısından büyük rol oynasa da, salt belirleyici olmadığı söylenebilir. Çünkü doğal kaynak yönünden zengin olup büyüme anlamında başarısız, fakir olup büyüme anlamında başarılı ülkelere rastlamak mümkündür. Bu nedenle doğal kaynakların ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemesi için önemli olan miktar değil, ne ölçüde verimli olarak kullanıldığıdır.

Emek, sermaye ve doğal kaynağa ilave olarak ekonomik büyümenin diğer bir önemli belirleyicisi ise, teknolojik gelişmelerdir. Teknoloji ve teknolojik gelişme kavramları birbirleriyle karıştırılmamalıdır. Teknoloji, üretimde girdileri çıktıya dönüştürme yöntemidir (Jones, 2001: 73). Teknolojik gelişme ise, hali hazırda bulunan teknolojiadaki ilerlemelerdir. Teknolojik gelişme, mevcut ürün yönetiminde yeni metotlar geliştirilmesi, yeni nitelikte ürünler üretilmesi veya yönetim tekniğinde gelişme ve yenilik şeklinde ortaya çıkabilir (Üzümçü, 2002: 8).

Günümüzde zaman, emek, verimlilik, tasarruf, yatırım, istihdam, üretim, tüketim, maliyet, finans ve benzeri kavramların çağdaş anlamlarından bahsedildiğinde teknoloji ayrılmaz bir koşuldur. Teknolojik gelişme ise dar anlamda, aynı miktar kaynak kullanılarak daha fazla üretim sağlama olayıdır (Karahana, 2014: 65). Teknolojik gelişme, büyümeye olan katkısı bakımından içerilmiş teknolojik gelişme ve içerilmemiş teknolojik gelişme olarak iki sınıfa ayrılır (Thirwall, 2003: 158). İçerilmiş teknolojik gelişme, yatırımlara bağlı olarak ortaya çıkan ve tüm üretim faktörleri üzerinde aynı etkiye sahip olmayan, yani heterojen yapıda teknolojik gelişmedir. İçerilmemiş teknolojik gelişme ise, yatırımlardan, dolayısıyla sermaye birikiminden bağımsız olarak ortaya çıkan, belirli bir maliyeti olmayan, tüm üretim faktörleri üzerinde aynı etkiyi gösteren, yani homojen yapıda kaynağı belirsiz teknolojik gelişmedir (Telek, 2012: 37).

Teknoloji kavramı, üretim ve ekonomik büyüme üzerindeki büyük etkileri yanında, yaşamımıza da yön veren bir olgudur. Hayatın her alanına etki eden, olmazsa olmaz bir faktör haline gelmiştir. Teknolojik gelişmenin tarihsel

sürecinde sanayi devrimi dönüm noktasıdır. Sanayi devrimiyle birlikte teknoloji büyük bir atılım yaparak hızlı bir şekilde gelişmiştir. Telefon, bilgisayar, internet vb. ile haberleşmede çığır açılmıştır. Karayolları, demiryolları, denizyolları ve havayollarındaki gelişmeler sayesinde ulaşım hızlanmış ve kolaylaşmış, dünyanın bir ucuyla diğer ucu bir birine bağlanarak uzaklar yakın hale gelmiş, yeni pazarlar meydana çıkmış ve bu sayede uluslararası ticaret hız kazanmıştır. Teknolojik gelişme üretim sürecini kolaylaştıran ve hızlandıran etkilerinin yanında, bahsettiğimiz bu sonuçları ile üretim ve tüketimi pozitif yönde etkileyerek ekonomik büyümenin önemli bir kaynağı haline gelmiştir

Ekonomik büyüme, ülkelerin esas amacı, hedefi ve gelişmiş bir ülke olma yolunun temel taşı olması nedeniyle, küreselleşen dünyada söz sahipliği için giderek önemini arttıran bir olgu haline gelmiştir. Ülkeler arası rekabette yapılan kıyaslamaların en temel göstergesi olan bu kavram, global dünyada ayakta durma koşulu olmuştur. Bu nedenle ekonomik söylemler politikacıların en önemli vaatlerini oluşturmakta, bu da onları hem seçmenleri hem de uluslararası güçler nezdinde iddialı konuma taşımaktadır.

5. Politik İstikrar / Politik İstikrarsızlık Kavramı

Politik kavram olarak siyasal, siyasetle ilgili olan anlamını taşımaktadır. İstikrar ise tanım olarak; “*Aynı kararda, biçimde sürme, kararlılık, stabilizasyon*” olarak ifade edilmektedir (TDK, 2016). Bu tanımlardan yola çıkacak olursak istikrarı, uzun bir süreyi kararlı bir tutum veya davranış içinde dengeli bir şekilde sürdürmek olarak nitelemek doğru olacaktır.

Politik istikrar kavramı, hem düzen ile alakalı istikrarı, hem de siyasal sürecin parçaları olan siyasi partiler, seçmenler, bürokrasi ve baskı gruplarının düşünce ve eylemlerindeki kararlılık ve devamlılığını içermektedir. Fakat politik istikrar olgusu, demokrasi ile idare olunan toplumlar için geçerli olup, diktatör veya üstün bir zümre tarafından yönetilen toplumlarda politik istikrardan bahsetmek yersiz olacaktır. Bunun nedeni, bu tür monarşik yönetim biçimlerinde fertlerin kendi tercihlerini ortaya koyma, yönetimde söz sahibi olma gibi bir şansları olmamasıdır. Bu tür idare biçimlerinde, demokratik süreç açısından istikrarsızlık söz konusu olmadığı için istikrardan da bahsetmek imkânsızdır. Siyasal iktidarı elinde bulunduranların verecekleri toplumsal ya da bireysel kararlar kesin ve nettir. Bu sebeple istikrarsızlık daha çok demokratik yönetimler kapsamında açıklanır (Ertekin, 2006: 75).

Günümüzde politik istikrar kavramı, yürütme organının istikrarı olarak kısıtlı bir şekilde algılanmaktadır. İstikrar kavramı bünyesinde hükümetleri oluşturan siyasi partilerin iktidarda kalma sürelerini, hükümetin tek başına mı yoksa koalisyon ile mi kurulduğunu, koalisyon ise karar alma sürecindeki birlik ve

uzlaşısı gibi konuları kapsamaktadır. Ancak politik istikrarı sadece hükümetin istikrarına bağlamak yeterli olmaz. Çünkü siyasi istikrar kavramı, sadece yürütme organının istikrarı değildir. Bunun yanında yasama organının istikrarı, siyasi partilerin yapısı, şeffaflık, yargı bağımsızlığı gibi birçok unsuru ihtiva eden geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır (Ertekin, 2006: 76).

Bu çeşitlilik kapsamında politik istikrar, ele alınan ülkenin seçim sistemine, iktidar olma biçimine, hükümetlerin ayakta kalma süresine, askeri müdahalelere maruz kalma durumuna, kanunsuz eylemlerin çokluğuna, baskı gruplarının ayaklanma sıklığına, toplumun siyasal eğilimlerindeki kararlılığına, terör olaylarına, partiler arası uzlaşma güçlüğüne ve toplumdaki ayrışmanın düzeyi gibi birçok etkene bağlıdır.

Bu açıklamadan yola çıkarsak politik istikrar kavramı ile anlatılmak istenen şey; toplumsal nitelik arz eden siyasi, ekonomik ve sosyal konular hakkında siyasi iktidarlar tarafından alınan kararların ve nihayetindeki uygulamaların toplumun beklenti ve ihtiyaçlarını karşılamadaki başarısı, kararlılığı ve devamlılığının sağlanıp sağlanmadığıdır. Bu parçaların hep birlikte başarı şansı sadece hükümetlere bağlı olmayıp; bunun öncesinde siyasal rejim, parti ve seçim sistemleri, siyasal sürecin dışındaki faktörlerin etkileri, seçmenlerin sosyo-kültürel yapıları, ülkenin içinde bulunduğu iktisadi ve mali durum, uluslararası siyasal konjonktür, gibi bir çok faktöre de bağlıdır (Ertekin, 2006: 77).

Tüm bu ifadelerden hareketle bir tanım yapmak gerekirse politik istikrar; demokratik bir süreçte, hukuk kuralları çerçevesinde tesirli ve verimli bir siyasi yapının oluşması biçiminde tanımlanabilir (Öztürk, 2004: 9).

Politik istikrarsızlık kavramını ele alırsak, istikrarsızlık kavram olarak “*İstikrarsız olma durumu, dengesizlik, kararsızlık*” olarak ifade edilmektedir (TDK, 2016). Politik istikrarın tam zıttı durum olarak adlandırabileceğimiz politik istikrarsızlık tanımında genel kabul gören üç yorum bulunmaktadır. Bunları sıralayacak olursak;

- Sosyal düzensizlik,
- Miyopluk ve kutuplaşma,
- Zayıf hükümet, yaklaşımlarıdır (Pehlivan, 2009:5).

Sosyal Düzen / Düzensizlik; sosyal düzen, toplumsal bir yapıda toplumsal parça ve bütünlerin tertibat oluşturacak şekilde birbirlerini karşılıklı olarak etkileme halidir. Oysa belirsizlik, bu oluşumun çalışmasını engellemektedir. Bu durumda sosyal düzensizlik, bir sosyal sistem içerisinde yer alan toplumsal parça ve bütünler arasındaki ilişki ve etkileşimin zayıf olması durumudur. Kısaca düzensizlik, toplumun örgütlenemeyişini ifade eden bir olgudur (Erol, 2001: 133).

Miyopluk ve kutuplaşma; hükümet değişikliklerinin sayısı ile ifade edilmektedir. Miyopluk ekonomik birimlerin uzağı görememesi, veri bilgi düzeyinde gelecek hakkında fikir yürütememesi, öngöründe bulunulamamasıdır (Kaplan, 2014: 8).

Zayıf hükümet yaklaşımı; devleti idare edenlerin varlığını ve yaşamını tehdit eden ciddi siyasal problemlerin politik istikrarsızlığa neden olduğunu ifade etmektedir (Kaplan, 2014: 8).

Bir ülkede politik istikrarsızlığın temel belirleyicileri daha çok siyasal faktörlerdir. Bununla birlikte bu siyasal etkenlerin yanı sıra bazı diğer faktörler de politik istikrarsızlığı etkilerler. Bunlar; (Ertekin, 2006: 81-104):

Siyasal Faktörleri

- Siyasi Parti Sistemleri
- Seçim Sistemleri
- Seçim Ekonomisi
- Hükümet Sistemleri
- Tek Parti Hükümeti / Koalisyon Hükümetleri Ayrımı

Diğer Faktörler

- Askeri Müdahaleler
- Toplumun Gelişmişlik Düzeyi
- Toplumun Eğitim Seviyesi
- Terör Olayları
- Doğal Afetler
- Kayıt Dışı Ekonomi

Tüm bu ifadelerden hareketle bir tanım yapmak gerekirse; politik istikrarsızlık; demokratik bir süreçte, hukuk kuralları çerçevesinde tesirli ve verimli bir siyasi yapının oluşturulamaması biçiminde tanımlanabilir (Öztürk, 2004: 9).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DÖNEMLER İTİBARIYLA POLİTİK VE EKONOMİK

1. Görünüm

Politik istikrar ve ekonomik büyüme ilişkisinin incelendiği çalışmamızın bu bölümünde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 2015 yılına kadar geçen zamanda politik ve ekonomik koşullar dönemlere ayrılarak incelenecektir. Bu kapsamda, Türkiye'de 1923-1950 yılları arası politika ve ekonomi, 1950-1960 yılları arası politika ve ekonomi, 1960-1980 yılları arası politika ve ekonomi, 1980-2002 yılları arası politika ve ekonomi, 2002-2015 yılları arası politika ve ekonomi başlıkları ele alınacaktır. Ayrıca incelenen 1923-2015 dönemi bütün olarak değerlendirilip, değerlendirme sonuçlarına yer verilecektir.

2. Türkiye'de 1923-1950 Yılları Arası Politika ve Ekonomi

2.1. Politik Görünüm

29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. İlk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk olmuştur. Sonrasında İsmet İnönü Başbakan olarak ilk Türkiye Cumhuriyeti hükümetini kurmak üzere çalışmalara başlamıştır. Fethi Okyar 1 Kasım 1923'te ilk Meclis Başkanı seçilmiştir. 1924'de anayasa yürürlüğe girerek siyasal düzen tek partili olarak sürdürülmeye başlanmıştır. Bu sistem pek çok tartışmaya neden olmuştur (Erdoğan, 2003: 61).

Çok partili düzene geçiş denemeleri kapsamında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalefet partisi olması bakımından önemlidir. 17 Kasım 1924 tarihinde kurulan Partinin kurucuları Kazım Karabekir, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa, Rauf Bey ve Adnan Adıvar'dır. Parti genel başkanlığına ise Kazım Karabekir getirilmiştir. Kuruluşun ardından 1925'de gerçekleşen isyanlarla birlikte daha önleyici tedbirler almak üzere parti kapatılmak zorunda kalmıştır.

Cumhuriyet tarihinde kurulan ikinci muhalefet partisi Serbest Cumhuriyet

Fırkasıdır. Parti 12 Ağustos 1930 tarihinde Ali Fethi Okyar tarafından kurulmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkası kısa bir zamanda halk nezdinde büyük bir destek sağlamıştır. Ancak ülkede oluşan siyasi karışıklıklar ve parti sempatanlarının hükümete karşı ağır muhalefetinin büyük sıkıntılar yaratacağını düşünen Ali Fethi Okyar, 17 Kasım 1930 tarihinde partiyi feshetmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin baskıcı politikaları, toplumda muhalif bir parti kurulması istemini arttırmıştır. Fakat aynı dönemde kurulan partiler, yukarıda değindiğimiz üzere kısa sürede kapanmak veya kapatılmak durumunda kalmıştır. 1938'de, Atatürk'ün vefatıyla boşalan Cumhurbaşkanlığı makamına İsmet İnönü

getirilmiştir, Aynı dönemde Başbakanlık koltuğunda Celal Bayar bulunmaktadır. 1946 yılına geldiğimizde ise Demokrat Parti kurulmuş ve siyasi hayatımıza dâhil olmuştur (Pehlivan, 2009: 26).

Cumhuriyet Halk Partisi, kurulduğu 9 Eylül 1923 tarihinden devlet yönetimini kaybettiği 14 Mayıs 1950 tarihine kadar, 27 yıllık bir iktidar hüküm sürmüş ve süreçte ülkenin hem hükümet partisi hem de tek partisi olmuştur (Uyar, 2012: 76).

Cumhuriyet Halk Partisi'nin uzun süren bu iktidarı, 14 Mayıs 1950'de gerçekleşen seçimler sonucunda sona ermiştir. Parti bu seçimlere, temel prensipleri ve tüzüğünde yapmış olduğu liberal değişikliklerin halkı mutlu edeceği ve seçimleri kazanmasını sağlayacağı ümidi ile girmişti. Ancak bu önlemler Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1950 seçimlerini kazanmasını sağlayamamıştır (Karpat, 2010: 478).

Cumhuriyetin kurulmasından önceki on yıl savaş dönemidir ve bu durum şüphesiz ekonomi üzerinde etkili olmuştur. Savaş, işgücü kaybına neden olarak üretimin azalmasına yol açmıştır. Bununla birlikte işsizlik oranları azalmış, 1927 yılı haricinde pozitif büyüme oranları elde edilmiştir (Pehlivan, 2009: 25).

1923-1950 dönemi politik açıdan yeni bir devletin kurulma süreci ve tek partili olarak devam eden bir yönetimin yaşandığı yıllar olmuştur. Bu dönemde tek parti çatısı altında toplamda 18 farklı hükümet kurulmuştur (bkz. EK 2). Tek partili dönemin yaşanması politik açıdan istikrar olarak gösterilebilir ancak demokratik açıdan yapılan bir seçim sonucunda oluşan bir istikrar olmadığı bu dönem için gerçek anlamda bir politik istikrardan bahsedilemez.

2.2. Ekonomik Görünüm

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1923 yılından 1930'lu yıllara kadar olan dönem 'Ulusal Ekonomiye Geçiş Dönemi' olarak bilinmektedir. Bu süreçte iktisadi seferberlik sağlanmış, hızlı ve köklü ekonomik reformlar gerçekleştirilerek siyasal, toplumsal ve kültürel reformlar ile birlikte ekonomik reformlar için de çalışmalar yapılmıştır (Kaplan, 2014: 60).

Cumhuriyetin ilk yıllarında serbest ekonomi talepleri Anadolu'daki kongrelerde görüşülmüş ve sonucunda yeni yeni yapılanmakta olan ekonominin şekli 1923'deki İzmir İktisat Kongresinde açıkça belirlenmiştir. Kongrede karara bağlanan esas öğeler milli bir sanayi ve özel girişimcilik olmuştur. Ulusalçılık akımı ekonominin tüm alanlarında etkisini göstermiş ve tüm organizasyonlar buna göre şekillendirilmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2005: 32-53).

Dönemin kamu maliyesinde geçerli olan politika 'denk bütçe' ilkesidir. Bu bağlamda cumhuriyetin ilk iki yılında var olan bütçe açığı diğer yıllarda kapanmıştır. Bütçenin milli gelir içindeki oranı artarken, fazla harcamaya gidilmediğinden genel fiyat düzeyi kararlı kalmıştır. Dönem sermaye stoku yönünden fazla hareketli değildir. Harcamalar ise genel olarak yurt içi ve yurt dışı borç ödemeleri, demiryolları, merkezi

yönetimin oluşturulması ve buna bağlı alanlara yapılmıştır (Pehlivan, 2009: 25).

Bu dönemde uygulanmaya çalışılan ekonomi politikalarını derleyecek olursak bunlar; denk bütçe, dış ticaret denklığı, enflasyonla mücadele ve yüksek kalkınma hızı olarak ifade edilebilir (İnan ve Haytoğlu, 2011: 63). Ele aldığımız 1923-1950 döneminde, bütçe gelirleri ve bütçe giderlerine baktığımızda denk bütçe politikasına uygun davranıldığı söylenebilir. Bütçe gelirleri, bütçe giderlerini çoğu yıl aşmış bazı yıllarda ise bütçe giderleri gelirleri ufak miktarlarda geçtiği görülmüştür. Aynı dönemde dış ticarete baktığımızda, ilk yıllarda ithalatın ihracatı geçtiği gözlemlense de daha sonra ihracat ithalatı geçerek dış ticaret dengesi pozitif bir seyir izlemiştir. Dönemin sonlarına doğru ise yeniden ithalat ihracatı aşmıştır (bkz. EK 3).

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren ilk on yıllık süreçte, özel teşebbüsün güçlendirilmesi ve sanayinin özel teşebbüs vasıtasıyla kurulması teşvik edilmiş, ancak bu çalışmalar ile istenen başarı sağlanamamıştır. 1930'lara gelindiğinde özel teşebbüse dayalı sanayileşmenin, beklenen ölçüde gelişim sağlayamadığı fark edilmiştir. Kişi başına gelirin düşüklüğü, alt yapının ve sermayenin yetersizliği, kalifiye eleman sıkıntısı, müteşebbis eksikliği, girişimciliğin yeterince gelişmemiş olması, yabancı sermayenin çekingenliği ve milli sanayinin dış rekabete karşı korunamaması, ekonominin gelişmemesindeki içsel nedenler olarak sıralanabilir. Ayrıca, 1929'da Dünya Ekonomik Buhranının da patlak vermesi, devletçi ekonomik politikaların oluşmasının en önemli nedeni olarak gösterilebilir (Acar, 2009: 44).

1933 tarihinde, dönemin Ekonomi Bakanlığı tarafından yapılan çalışmalar ile oluşturulan ve yakın tarihimize kadar yerini koordineli olarak devam eden kalkınma planlarına bırakan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmış, yapılan çalışmaların ardından 17 Nisan 1934' de yürürlüğe girmiştir. 1934-1938 dönemi için hazırlanan plan ile sanayi gelişimi hedeflenmiştir. Plan kapsamında ithal ikameci politikalar geliştirilmiş, büyük tüketim mallarının ülkemizde üretimine önem verilmiştir. İlk plan dönemi sonrası İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile ara mallar ve yatırım malları üzerinde durularak bir strateji geliştirilmiştir. Aynı döneme denk gelen İkinci Dünya Savaşının yıkıcı etkileri sonucunda bu plan uygulanamamıştır. Bunun dışında yine aynı süreçte olağanüstü güvenlik tedbirleri için asker alımlarının artması ve yüksek mal stokları ile büyük bir kıtlık yaşanmaya başlamıştır. Üretim faktörleri içerisinde o dönem Türkiye'sinin en önemli unsuru olan kalifiye iş gücünde yaşanan sorunları aşmak adına çeşitli proje ve çalışmalar yapılmıştır.

1. Dünya Savaşı ile birlikte pek çok alanda kısıtlamalara gidilmiştir. Resmi olarak savaşa katılmayan Türkiye savaşın tüm dünyada etkili olan ekonomik sonuçlarından büyük ölçüde etkilenmiştir. Buna karşılık savaşın son günlerinde Türkiye stratejik bir kararlar savaşa girme yönünde açıklama yaparak, 3 Şubat 1945 tarihinde Birleşmiş Milletlere Cemiyetine girmek suretiyle tarihte 'Truman Doktrini' olarak bilinen yardımları elde etmiştir (Pehlivan, 2009: 26). Savaş sonuna 250 milyon dolarlık döviz

rezerviyle giren ve 1946 senesinde de ithalata göre 100 milyon dolara yakın daha çok ihracat yapan (bkz. EK 3) Türkiye'nin beklenmedik bir hamle ile yoğun bir dış yardım arama çabasına girmesi neticesinde yukarıda bahsedildiği gibi önce Truman Doktrini, sonra da Marshall yardımlarını almaya başlamıştır (Boratav, 2015: 101). Marshall yardımları İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri tarafından Avrupa ülkelerine yardımda bulunmak ve bu ülkelerin kısa zamanda toparlanıp gelişmelerini sağlamak amacıyla hazırlanan bir programdır. Savaşın sonra Avrupa ülkeleri, yıkılan ekonomilerini düzeltmek için yoğun bir çabaya girişmişlerdir. Bu onarım çalışmaları için gerekli olan makine ve donanım ancak Amerika Birleşik Devletleri'nden sağlanabilirdi. Bu koşullar altında zamanın Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı George C. Marshall, Avrupa'ya programlı yardım yapılması önerisinde bulundu. Bunun üzerine bir Avrupa Onarım Programı (European Recovery Program) hazırlandı. Öneri sahibinin isminden dolayı buna Marshall Programı da denir. Marshall Programı, 1948 yılında kabul edildi. Program dört yıllık bir süreyi kapsamaktaydı. Program çerçevesinde yapılan yardımlara da Marshall Yardımları denmektedir (Güler, 2009: 85-86).

1930-1950 dönemi “devletçilik” anlayışının en etkili olduğu yıllardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomik parametrelerin olumlu seyretmediği düşünülmektedir. Esas olarak uygulanan ithal ikameci milli sanayileşme süreci yetersiz seviyede kalmıştır. Dünyada yaşanan büyük ekonomik buhran ile birlikte olayın merkezinde yer alan ülkeler dışında kalan Türkiye gibi ülkeler de büyük oranda etkilenmiştir. Bunun temel nedeninin ihracatın düşüşü, döviz yetersizliği ve üretim faktörleri üzerindeki büyük baskılar olduğu söylenebilir. Üretimdeki düşüşe paralel olarak yüksek enflasyon ve işsizlik rakamları da sürecin uzamasına ve derinleşmesine yol açan diğer faktörler olarak göze çarpmaktadır. Kamusal maliye konusunda 1938 yılına kadar yürütülen kararlı politikalar, nispeten olumlu sonuçlanmıştır. Yine aynı dönemde para politikasında arz yapılmayarak dengeli bir siyaset izlenmiştir. Türkiye Cumhuriyet Merkez bankasının 1930 yılında kurulmasından sonra da bu politikalar devam etmiş ve bunun sonucu olarak da enflasyon %10'lar seviyesinde tutulabilmiştir (Pehlivan, 2009: 26-27).

1946 yılına ekonomik açıdan bir dönüm noktası niteliği kazandıran sebep, 16 yıldır aralıksız olarak uygulanan kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük iktisat politikalarının adım adım gevşetildiği; ithalatın serbestleştirilerek büyük ölçüde arttırıldığı; dış açıkların kronikleşmeye başladığı dolayısıyla dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarıyla ayakta duran bir ekonomik yapının yerleşmesi olmuştur. Bu dönemde serbestleşmeye yönelen bir dış ticaret rejiminin sonucu olarak, iç pazara dayalı bir sanayileşme programı değil, dış pazarlara dönük ve tarıma, madencilğe, alt yapı yatırımlarına ve inşaat sektörüne öncelik veren bir kalkınma anlayışı gündemdedir. Liberal dış ticaret politikaları bu dönemin bitiminde çok uzun

bir süre için terk edilecektir. Ancak, kronik dış açıklar kanalıyla dışa bağımlı hale gelen ekonomik yapı, bu dönemin kalıcı olma niteliğinden kaynaklanmaktadır (Boratav, 2015: 96-97).

1923-1950 dönemi genel olarak ele alındığında, yeni kurulan devletin ekonomik olarak olgunlaşma çabası içinde olduğu görülmektedir.

Aşağıdaki Tablo 1'de 1923-1950 dönemine ait temel ekonomik göstergelere yer verilmiştir.

Tablo 1. Genel Ekonomik Göstergeler (1923-1950)

Yıllar	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)	Büyüme (%)	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Milyon TL)	Gayri Safi Milli Hasıla (Milyon TL)	Dış Ticaret Dengesi Oranı(%)	Bütçe Dengesi Oranı(%)
1923		9		2.959	2.929	-6,24	-0,16
1924		6,8	14,8	3.392	3.364	-2,47	0,29
1925		5,2	12,9	3.817	3.793	-2,85	-1,05
1926		5	18,2	4.512	4.484	-2,50	0,24
1927		4,1	-12,8	3.937	3.910	-3,04	0,16
1928		3,7	11	4.362	4.341	-3,05	0,65
1929		3,2	21,6	5.301	5.278	-4,61	0,28
1930		3,1	2,2	5.431	5.394	0,22	0,24
1931		4,4	8,7	5.877	5.866	0,04	-0,81
1932		4,4	-10,7	5.253	5.235	1,21	0,10
1933		3,9	15,8	6.065	6.064	1,87	-0,29
1934		3,2	6	6.447	6.430	0,57	0,52
1935		3,2	-3	6.252	6.234	0,70	0,28
1936		2,9	23,2	7.694	7.680	1,94	0,15
1937		2,7	1,5	7.811	7.798	1,70	0,18
1938		2,1	9,5	8.550	8.538	-0,25	0,39
1939	2,1	2,1	6,9	9.139	9.123	0,44	-0,15
1940	8,5	2,4	-4,9	8.702	8.678	1,66	0,12
1941	19,6	2,9	-10,3	7.800	7.780	1,54	1,12
1942	66,7	3,3	5,6	8.230	8.217	0,27	0,54
1943	45,8	2,8	-9,8	7.424	7.413	0,58	0,01
1944	2,5	3	-5,1	7.047	7.038	1	-0,03
1945	0,9	3	-15,3	5.970	5.960	1,69	0,55
1946	-3,8	2,6	31,9	7.885	7.864	2,60	0,27
1947	1,5	2,5	4,2	8.212	8.192	-0,79	0,35
1948	1,4	2,3	15,9	37.133	37.065	-2,30	0,36
1949	7,5	1,7	-5	35.282	35.213	-1,30	0,33
1950	-4,3	1,4	9,4	38.598	38.506	-0,64	-0,24

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], (2016). *İstatistik Göstergeler Statistical Indicators 1923-2013*. 08.04.2016, http://www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=160

3. Türkiye’de 1950-1960 Yılları Arası Politika ve Ekonomi

3.1. Politik Görünüm

14 Mayıs 1950 tarihinde Milletvekiliği genel seçimi yapılmıştır. 8.950.743 kayıtlı seçmenin bulunduğu bu seçimde, 7.953.085 seçmen oy kullanmıştır. Seçim sonucunda Demokrat Parti 487 milletvekilininin 416’sını meclise taşıyarak tek başına iktidar olmuştur

Aşağıdaki Tablo 2’de, 14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleşen Milletvekiliği genel seçim sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 2. Genel Seçim Sonuçları (14/05/1950)

Katılanlar	Aldığı Oy Miktarı	Aldığı Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
Demokrat Parti	4.391.694	%55.2	416
Cumhuriyet Halk Partisi	3.148.626	%39.6	69
Millet Partisi	368.537	%4.6	1
Bağımsız	44.537	%0.6	1

Kaynak: Yüksek Seçim Kurulu [YSK], (2015). *1950-1977 Yılları Arası Seçim Çevresine Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları*. 08.04.2016, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/1950-1977-MVSecimleri/Turkiye.pdf>

Seçimler sonucunda Adnan Menderes Başbakan olmuş, Cumhurbaşkanlığına da Celal Bayar getirilmiştir. Bu dönemde muhalefet partisi görevini sürdüren Cumhuriyet Halk Partisi’nin temel argümanını ise, laiklikle ilgili kaygıların oluşturduğu görülmektedir. Laiklik üzerinden yapılan eleştirilere rağmen Demokrat Parti 1954 seçimlerinde yeniden tek başına iktidarı kazanmıştır. Adnan Menderes’in tekrar başbakan olduğu yeni dönemde Celal Bayar da Cumhurbaşkanlığı görevini devam ettirmiştir. Demokrat Partinin bu başarısını ikinci kez tekrarlamasında, devr-i iktidarlarındaki ekonomik iyileştirmeler büyük yer tutmaktadır (Erdoğan, 2003: 79). Bununla birlikte Kuran kursları ve İmam-Hatip okullarının açılması, okul programlarında Din derslerine yer verilmesi, Ezanın Arapça orijinal haliyle okunması uygulamasının başlatılması, hacca gitmek isteyen vatandaşlara izin verilmesi gibi mütedeyyin vatandaşların özgürlük alanlarının genişletilmesinin de, demokrat partinin seçim başarısında önemli rol oynadığı söylenebilir.

1950 yılındaki hükümet değişikliği, sosyal, politik ve ekonomik değişimin de başlangıcı olmuştur. 1950-1960 döneminde, 1950, 1954 ve 1957 yıllarında üç Milletvekiliği genel seçimi yapılmış ve bu dönemde, tamamı Adnan Menderes tarafından kurulan beş hükümet görev yapmıştır (Öztürk, 2004: 83).

2 Mayıs 1954 tarihinde Milletvekiliği genel seçimi yapılmıştır. 10.262.063

kayıtlı seçmenin bulunduğu bu seçimde, 9.095.617 seçmen oy kullanmış, seçim sonuçlarına göre, Demokrat Parti 541 milletvekilinin 503'ünü meclise taşıyarak tek başına iktidar olmuştur. Daha sonra 27 Ekim 1957 tarihinde Milletvekilliği genel seçimi yapılmıştır. 12.078.623 kayıtlı seçmenin bulunduğu bu seçimde 9.250.949 seçmen oy kullanmış, seçim sonuçlarına göre, Demokrat Parti 610 milletvekilinin 424'ünü meclise taşıyarak tek başına iktidar olmuştur.

Aşağıdaki Tablo 3'de 02 Mayıs 1954 ve 27 Ekim 1957 tarihlerinde gerçekleşen Milletvekilliği genel seçim sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 3. Genel Seçim Sonuçları (02/05/1954 ve 27/10/1957)

02/05/1954 Tarihli Genel Seçim Sonucu			
Katılanlar	Aldığı Oy Miktarı	Aldığı Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
Demokrat Parti	5.313.659	%58,4	503
Cumhuriyet Halk Partisi	3.193.471	%35,1	31
Cumhuriyetçi Millet Partisi	480.249	%5,3	5
Bağımsız	56.393	%0,6	2
27/10/1957 Tarihli Genel Seçim Sonucu			
Katılanlar	Aldığı Oy Miktarı	Aldığı Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
Demokrat Parti	4.497.811	%48,6	424
Cumhuriyet Halk Partisi	3.825.267	%41,4	178
Cumhuriyetçi Millet Partisi	604.087	%6,5	4
Hürriyet Partisi	321.471	%3,5	4

Kaynak: YSK (2015). *1950-1977 Yılları Arası Seçim Çevresine Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları*. 08.04.2016, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/1950-1977-MVSecimleri/Turkiye.pdf>

1957 Milletvekilliği genel seçimleri sonrasında Cumhuriyet Halk Partisi'nin hükümete olan eleştirisi ve muhalefet baskısı da giderek artmıştır. Bu muhalefetin ana öğeleri, 1951 yılında Halkevleri ve Halkodalarının kamulaştırılması, 1953 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nin mal varlıklarına el konulması, 1953 yılında Millet Partisi'nin kapatılması, 1954 yılında Köy Enstitülerinin içeriğine müdahale edilmesi ve basın üzerindeki baskıcı politikalar oluşturmak olarak gösterilmiştir (Pehlivan 2009: 29). Böylesi bir havada iki sivil oluşum Vatan Cephesi ve Güç Birliği adı altında ortaya çıkmıştır. Demokrat Parti çevresinde yer alan muhafazakâr taban *vatan* cephesinde toplanırken güç birliğinde ise Cumhuriyet Halk Partisi çevresindeki seçmen teşkilatlanmıştır (Toy ve Elmacı, 2007: 137-148).

Bu gelişmeler sonucunda demokratik rejimlerle bağdaşması mümkün olmayan askeri darbe gerçekleşmiş, seçilmiş siyasi iktidar devrilerek 27 Mayıs 1960'da ordu yönetime el koymuştur. Bu darbe, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde meydana gelmiş ilk askerî darbedir. Türk Silahlı Kuvvetleri adına ülke idaresi için Milli Birlik Komitesi kurulmuş, komitenin başkanlığına Orgeneral Cemal Gürsel getirilmiştir.

Ele aldığımız bu dönemde yeni bir hükümet ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti genişletici para ve maliye politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Böylelikle tek parti döneminde hüküm süren denk bütçe ilkesinden vazgeçilerek, kolayca Merkez Bankası kaynakları yardımı ile ekonomiyi yönetme devri başlamıştır (Eroğlu, 2000: 54).

1950-1960 dönemi genel olarak ele alındığında, çok partili siyasal düzene geçişin sağlandığı görülmektedir. Bu dönemde yapılan seçimler incelendiğinde politik yönden istikrarlı bir süreç olduğu söylenebilmektedir. Bu dönemde 5 hükümet kurulmuştur (bkz. EK 2). Ancak demokratikleşme adına çok partili düzene geçiş ile başlayan yıllar, askeri darbe ile büyük bir yara alarak sonlanmıştır.

3.2. Ekonomik Görünüm

Demokrat Parti, ekonomik politikalarını liberalizm temeline oturtarak hızlı bir büyümeyi amaçlamıştır. Parti ekonomi politikalarını kendi ifadeleriyle “*İktisadi cihazlanmayı hızlandırmak, bütçede yatırımları genişletmek, özel sektörü hukuki ve fiili emniyet altına alacak tüm düzenlemeleri yapmak ve geliştirmek, yabancı sermayeden faydalanmak, üretim hayatını devletin zararlı müdahalelerinden ve bürokratik engellerden kurtarmak, mevcut sermayenin üretime akmasını sağlamak, böylece kişiler için uygun girişim ortamı oluşturmak*” olarak belirlemişti (Kanca, 2012: 53).

1950-1960 döneminin ve ilerleyen dönemlerin ekonomi bünyesini belirleyen olgu, özel sermaye stokunun hızlı bir şekilde artmasıdır. Tek partili sistemin geride kalması ve ekonominin dış yardım ve yabancı sermayelerle beslenmesi özel sermaye stokunu arttırmıştır. Kırsal kesim artık üretimini sadece yerel alan için değil ulusal piyasa için de yapmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası izlenen ekonomi politikalarının sonucu olarak yerli üretim artmıştır. 1954 yılı haricinde büyüme rakamları pozitif değerler almıştır. Adnan Menderes'in ordu ve bazı elitlerin baskı ve tehdidine karşı hamle olarak kullandığı popülist politikalar ülke ekonomisini de etkilemiştir. Liberal politika söylemleri ile başa gelen Menderes, kalkınmanın artmasıyla birlikte popülaritesini arttırmış, bulunduğu konumu korumak için bir süre sonra devletin gücünü arttırmaya yönelmiştir. Bu kapsamda Kamu İktisadi Teşebbüslerini geliştirip, devletin

ekonomiye etki alanlarını genişletmiştir. Bütçe gelir ve giderleri artmış, özellikle 1950’li yılların başında bütçe sürekli açık vermeye başlamış, bu açık 1950’li yılların sonunda ancak kapatılabilmektedir (Pehlivan 2009: 30).

İktidar bu süreçte özel teşebbüse inanmakta, devletin işletmecilik yapmaktan ziyade düzenleyici ve denetleyici olmasından yana idi. Fakat pratikte bu pek mümkün olmadı. Başlangıçta Kamu İktisadi Teşebbüslerinin bazılarının satışı düşünüldükçe, daha sonraki uygulamalarla Kamu İktisadi Teşebbüslerin sayısının arttığı görülmüştür. Bu durumun en büyük nedeni özel sektörün tasarruflarının yetersiz kalması olmuştur (Öztürk, 2004: 85).

Kentleşmenin hızlı bir şekilde gelişmesi ve artması ile birlikte pazar imkânları genişlemiş ve dayanıklı tüketim ürünleri talebi artmıştır. Ulaşım, konut ve altyapı ihtiyaçları talep fazlası ile sonuçlanmıştır. İç pazarın gelişimine, savaş sonrası dünyada artan tüketim eğilimi de katkıda bulunmuştur. Bu talep fazlaları, fiyat artışları, dış ödeme güçlükleri ve işsizlikle sonuçlanmış, dönem, artan ekonomik bunalımın siyasal bunalıma dönüşmesi ile kapanmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2005: 120-132).

Ele aldığımız 1950-1960 döneminde bütçe gelirleri ve bütçe giderlerine baktığımızda 1951 yılı hariç diğer yıllar bütçe giderlerinin, bütçe gelirlerini ufak miktarlarda geçtiği görülmüştür. Aynı dönemde dış ticarete baktığımızda, ithalatın ihracatı büyük miktarda aştığı görülmektedir (bkz. EK 3).

Özetleyecek olur isek bu dönem, liberal bir dış ticaret politikası içinde dış ticaret dengesini sağlanmayacağına ortaya çıktığı ve bu nedenle dış ticaret kontrollerinin uygulamaya konduğu öte yandan geniş kamu kesiminin özel sermaye birikimi ile işlevsel bir bütünlük sağladığı ekonomik yapının oturduğu yıllar olmuştur (Boratav, 2015: 111)

1950-1960 dönemi genel olarak ele alındığında, ekonominin olumlu bir trend yakaladığı ifade edilebilir.

Aşağıdaki Tablo 4’de 1951-1960 dönemine ait temel ekonomik göstergelere yer verilmiştir.

Tablo 4. Genel Ekonomik Göstergeler (1951-1960)

Yıllar	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)	Büyüme (%)	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Milyon TL)	Gayri Safi Milli Hasıla (Milyon TL)	Dış Ticaret Dengesi Oranı(%)	Bütçe Dengesi Oranı(%)
1951	-1,1	1,7	12,8	43.536	43.446	-2,11	0,25
1952	5,1	1,8	11,9	48.739	48.621	-4,02	-0,03
1953	4,8	2,8	11,2	54.210	54.091	-2,44	-0,06
1954	9	3,1	-3	52.655	52.480	-2,51	-0,54
1955	11,9	3	7,9	56.912	56.642	-2,68	-0,28
1956	11,5	3,1	3,2	58.763	58.428	-1,29	-0,42
1957	12,5	2,7	7,8	63.417	62.995	-0,49	-0,34
1958	15,7	2,8	4,5	66.308	65.844	-0,54	-0,23
1959	22,6	2,8	4,1	69.373	68.521	-0,74	-0,40
1960	7,4	3,1	3,4	71.391	70.869	-1,48	-0,42

Kaynak: TÜİK (2016). *İstatistik Göstergeler Statistical Indicators 1923- 2013*. 08.04.2016, http://www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=160

4. Türkiye’de 1960-1980 Yılları Arası Politika Ve Ekonomi

4.1. Politik Görünüm

1960 yılında gerçekleştirilen askeri darbeden sonra 15 Ekim 1961 tarihinde genel seçimler yapılarak Meclis tekrar açılmış ve cunta yönetimi resmen son bulmuştur. Ancak, 1961 seçimlerinde hiçbir parti tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğu elde edemediğinden, siyasi tarihimiz ilk kez, birden fazla siyasi partinin bir araya gelerek ortak hükümet kurması manasına gelen koalisyon hükümeti kavramıyla tanışmıştır.

Cumhuriyet döneminin ilk koalisyon hükümeti olan bu oluşumda Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi yer aldı. Yeni Türkiye Partisi, Cumhuriyetçi Köylü ve Millet Partisi mecliste bulunan diğer partilerdi. Buna karşılık kısa zamanda kendi içinde anlaşmazlığa düşen koalisyon hükümeti dağılmak zorunda kalmıştır. Ardından Cumhuriyet Halk Partisi, Yeni Türkiye Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi birlikte hükümet kurmuştur. Kurulan bu hükümet 1963 yerel seçimlerine kadar ülkeyi yönetmiştir. 1963 yılında bağımsız milletvekillerinin desteği ile bir Cumhuriyet Halk Partisi azınlık hükümeti kurulmuş ve başbakanlığa İsmet İnönü getirilmiştir. Sonraki dönemde özellikle Kıbrıs kaynaklı karışıklıklarla birlikte Hayri Ürgüplü başbakanlığında kurulan seçim hükümeti 1965 yılına kadar görev yapmıştır (Pehlivan 2009: 31-32). 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan genel seçimler sonucunda Adalet Partisi seçimi kazanmış, Süleyman Demirel başbakan olmuştur.

1960 ve sonraki yıllar farklı politikaların ön plana geldiği dönemler olarak göze çarpmaktadır. Bu dönemde Cumhuriyet Türkiye’si tek parti rejiminden gün

geçtikçe uzaklaşmakta ve çoğulcu demokrasiye daha da alışmaktadır. Sonraki yıllarda Türkiye'yi büyük ve derin kutuplaşmaya taşıyacak olan sosyalist ve milliyetçi oluşumlar bu dönemde ortaya çıkmıştır. Kutuplaşmanın sol ekseninde İşçi Partisi yer alırken sağ ekseninde ise sonradan ismini Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirecek olan Cumhuriyetçi Köylü ve Millet Partisi yer almaktadır. Bunun dışında din eksenli söylemleri ile muhafazakâr bir tabana sahip Milli Nizam Partisi yine aynı dönemde siyasi arenaya çıkmıştır. 12 Ekim 1969 tarihinde yapılan genel seçimlerinden Adalet Partisi zaferle çıkmış, Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel Başbakan olmuştur. Ancak politik olarak oluşan bu kutuplaşma toplumun tabanına her geçen gün daha da yayılmaktaydı. Yaşanan bu olumsuz hava sonucunda Türk Silahlı Kuvvetleri 12 Mart 1971'de muhtıra vermiştir. Muhtıra ardından Süleyman Demirel başbakanlık görevinden istifa ederek yerine Nihat Erim getirilmiştir.

5 Haziran 1972'de Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi ve Milli Güven Partisi'nden oluşan bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. 14 Ekim 1973 tarihinde yapılan seçimleri etkileyen bir takım siyasi olaylar vardır: İlk olarak görev süresi sona eren Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın yerine emekli bir asker olan Fahri Korutürk Cumhurbaşkanı olmuştur. İkincisi parti içinde destekçileri artan Bülent Ecevit, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanlığına getirilmiştir. Seçimlere Cumhuriyet Halk Partisi, Adalet Partisi, Demokrat Parti, Milli Selamet Partisi, Türkiye Birlik Partisi ve Cumhuriyetçi Güven Partisi katılırken hiçbir parti hükümet kurabileceği salt çoğunluğu sağlayamamıştır. Bu sebeple Cumhuriyet Halk Partisi ve Milli Selamet Partisi koalisyon hükümeti kurmuştur. Ancak Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası, koalisyon bozulmuş, ardından Süleyman Demirel sağ partileri birleştirerek 'Milliyetçi Cephe' adı verilen hükümeti kurmuştur. Bu koalisyon hükümetinde Adalet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ve Mili Selamet Partisi yer aldı ve literatüre 1.Milliyetçi Cephe olarak geçti. Milliyetçi Cepheyle birlikte, sağcı gençlik güç kazanırken, solcular da şiddet eylemlerini arttırmışlardır. Bunun sonucunda ülkede tedirginlik artmış, tedirginlik ve gerilim arttıkça Süleyman Demirel başkanlığındaki Milliyetçi Cephe hükümeti halkın destek ve güvenini kaybetmiştir (Pehlivan 2009: 33).

Bu sıkıntılı dönemin ardından 5 Haziran 1977 yılında Milletvekilliği genel seçimi yapıldı. Seçim sonuçlarında Cumhuriyet Halk Partisi birinci parti olarak çıksa da tek başına iktidar çoğunluğu gene sağlanamamıştır. Bülent Ecevit 21 Haziran 1977'de azınlık hükümeti kurdu. Ancak bu hükümet güvenoyu alamadığından Bülent Ecevit istifa etmiştir. Bunun üzerine Adalet Partisi adına Süleyman Demirel 21 Temmuz 1977 tarihinde Milliyetçi Hareket Partisi, Milli Selamet Partisi ve Demokrat Parti ile birlikte 2.Milliyetçi Cephe hükümetini kurdu. Ancak ülkede oluşan gerilim ve tedirginlik giderek artıyor ve bununla

birlikte ekonomi, büyük bir çöküş yaşıyordu. Yaşanan bu sorunlar üzerine Cumhuriyet Halk Partisi tarafından 22 Aralık 1977 günü hükümet hakkında gensoru verildi ve 31 Aralık 1977'de, II. Milliyetçi Cephe hükümeti yeterli güvenoyu alamadığı için düşürüldü. Bu olay Türkiye Cumhuriyeti tarihinde gensoru ile düşürülen ilk hükümet olması bakımından önemlidir. Hükümetin düşmesi üzerine dönemin Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, hükümeti kurmak üzere Bülent Ecevit'i görevlendirmiştir. Bülent Ecevit, Cumhuriyetçi Güven Partisi, Demokratik Parti ve bağımsızların katılımı ile 5 Ocak 1978'de hükümeti kurdu. Fakat bu hükümet de başarısız olmuş ve 12 Kasım 1979'da sona ermiştir. Ardından Adalet Partisi ile Milli Selamet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisinin dışarıdan desteğiyle azınlık hükümeti kurmuştur. Toplumsal gerilim ve çatışma ortamı artarak devam etmektedir. Ülkenin içinde bulunduğu durumdan rahatsızlık duyduğunu gerekçe gösteren dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren başkanlığındaki Türk Silahlı Kuvvetleri, 12 Eylül 1980'de darbe ile yönetime el koymuştur. Partilerin genel başkanları gözaltına alınırken sağ ve sol görüşlü birçok kişi idam edilmiştir.

Görüldüğü üzere 1960-1980 dönemi siyasal açıdan çok sıkıntılı ve sancılı geçmiştir. Bu dönemde toplamda 20 hükümet kurulmuştur (bkz. EK 2). Darbeyle başlayan bu süreçte beş genel seçim yapılmış ve dönem yine bir darbe ile sonlanmıştır.

Bu dönemdeki ilk seçim 15 Ekim 1961 tarihinde yapılmış, 12.925.395 kayıtlı seçmenin bulunduğu bu seçimde, 10.522.716 seçmen oy kullanmıştır. Seçim sonuçlarına göre hiçbir parti tek başına iktidar olmak için yeterli çoğunluğa ulaşamamıştır. İkinci seçim 10 Ekim 1965 tarihinde yapılmış, 13.679.753 kayıtlı seçmenin bulunduğu bu seçimde, 9.748.678 seçmen oy kullanmıştır. Yapılan bu seçimde Adalet Partisi 450 milletvekilinin 240'ını meclise taşıyarak tek başına iktidar olmuştur. Üçüncü seçim 12 Ekim 1969 tarihinde yapılmış, 14.788.552 kayıtlı seçmenin bulunduğu bu seçimde, 9.516.035 seçmen oy kullanmıştır. Yapılan bu seçimde Adalet Partisi 450 milletvekilinin 256'sını meclise taşıyarak tek başına iktidar olmuştur. Dördüncü seçim 14 Ekim 1973 tarihinde yapılmış, 16.798.164 kayıtlı seçmenin bulunduğu bu seçimde, 11.223.843 seçmen oy kullanmıştır. Bu seçim sonucunda hiçbir parti tek başına iktidar olmak için yeterli çoğunluğa ulaşamamıştır. Bu dönemin son seçim 05 Haziran 1977 tarihinde yapılmış,

21.207.303 kayıtlı seçmenin bulunduğu bu seçimde, 15.358.210 seçmen oy kullanmış fakat yine hiçbir parti tek başına iktidar olmak için yeterli çoğunluğa ulaşamamıştır.

Aşağıdaki Tablo 5'de 1960-1980 tarihleri arasında gerçekleşen genel seçim sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 5. Genel Seçim Sonuçları (1960-1980)

15/10/1961 Tarihli Genel Seçim Sonucu			
Katılanlar	Aldığı Oy Miktarı	Aldığı Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
Cumhuriyet Halk Partisi	3.724.752	%36,7	173
Adalet Partisi	3.527.435	%34,8	158
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi	1.415.390	%14	54
Yeni Türkiye Partisi	1.391.934	%13,7	65
10/10/1965 Tarihli Genel Seçim Sonucu			
Katılanlar	Aldığı Oy Miktarı	Aldığı Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
Adalet Partisi	4.921.235	%52,9	240
Cumhuriyet Halk Partisi	2.675.785	%28,7	134
Millet Partisi	582.704	%6,3	31
Yeni Türkiye Partisi	346.514	%3,7	19
Bağımsız	296.528	%3,2	1
Türkiye İşçi Partisi	276.101	%3	14
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi	208.696	%2,2	11
12/10/1969 Tarihli Genel Seçim Sonucu			
Katılanlar	Aldığı Oy Miktarı	Aldığı Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
Adalet Partisi	4.229.712	%46,6	256
Cumhuriyet Halk Partisi	2.487.006	%27,4	143
Güven Partisi	597.818	%6,6	15
Bağımsız	511.023	%5,6	13
Millet Partisi	292.961	%3,2	6
Milliyetçi Hareket Partisi	275.091	%3	1
Birlik Partisi	254.695	%2,8	8
Türkiye İşçi Partisi	243.631	%2,7	2
Yeni Türkiye Partisi	197.929	%2,2	6
14/10/1973 Tarihli Genel Seçim Sonucu			
Katılanlar	Aldığı Oy Miktarı	Aldığı Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
Cumhuriyet Halk Partisi	3.570.583	%33,3	185
Adalet Partisi	3.197.897	%29,8	149
Demokrat Parti	1.275.502	%11,9	45
Milli Selamet Partisi	1.265.771	%11,8	48
Cumhuriyetçi Güven Partisi	564.343	%5,3	13
Milliyetçi Hareket Partisi	362.208	%3,4	3
Bağımsız	303.218	%2,8	6
Türkiye Birlik Partisi	303.2018	%2,8	6

05/06/1977 Tarihli Genel Seçim Sonucu			
Katılanlar	Aldığı Oy Miktarı	Aldığı Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
Cumhuriyet Halk Partisi	6.136.171	%41,1	213
Adalet Partisi	5.468.202	%36,9	189
Milli Selamet Partisi	1.269.918	%8,6	24
Milliyetçi Hareket Partisi	951.544	%6,4	16
Bağımsız	370.035	%2,5	4
Cumhuriyetçi Güven Partisi	277.713	%1,9	3
Demokrat Parti	274.484	%1,8	1

Kaynak: YSK (2015). *1950-1977 Yılları Arası Seçim Çevresine Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları*. 08.04.2016, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/1950-1977-MVSecimleri/Turkiye.pdf>

4.2.Ekonomik Görünüm

27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra yeni kurulan askeri cunta hükümeti, iktidarlarının geçici olduğunu, yönetim dönemlerinin kısa olmasını temenni ettiklerini sıklıkla vurgulamıştır. Uzun vadeli çalışmalardan daha çok kısa vadede ekonominin bulunduğu sıkıntılı durumdan çıkması için program hazırlamıştır. Uzun vadeli ekonomik kalkınmanın ve kalkınma sürecinde uygulanacak ekonomi politikalarının bir plan çerçevesinde uygulanması gerektiğini vurgulayan yeni yönetim, ilk icraat olarak planlı döneme geçişin altyapısını hazırlamaya girişmiştir.(Küçükkalay, 1998: 151).

Darbeden sonra, ekonomik kararların alınmasında ve iktisat politikalarının oluşumunda yeni bir dönem başlamıştır. Karma ekonomi ilkelerine uyularak, kamu iktisadi teşebbüslerine gerekli önemin verilmesi üzerinde durulmuştur. Bu anlayış 1950-1960 dönemi serbestleştirme, özelleşme politikasına karşı bir söylem olarak değerlendirilebilir. Ekonomik politikaların ve kararların yapım ve uygulamasına düzen getirmek, iktisat politikalarını bilimselleştirmek, karar vericiler arasında ilişki sağlamak, rasyonelliğe dönmek ve iktisat politikalarına amaç ve yöntem itibariyle istikrar kazandırılmak istenmiştir. Bu hedef doğrultusunda 1961 yılından itibaren planlı kalkınma dönemine girilmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı kurularak ilk beş yıllık kalkınma planının (1963-1967) çalışmalarına başlanmıştır (Öztürk, 2004: 88).

Bu döneme, uygulamaya konulan beş yıllık kalkınma planları damgasını vurmuştur. Bu planları, alınan istikrar programı kararları izlemiştir. Muhalefet dönemlerinde kamu iktisadi teşebbüslerine fiyat artışlarını, ek vergileri eleştirerek, taban fiyatları yetersiz bularak popülist politikalar yapan Süleyman Demirel iktidara geldiğinde de popülist bakış açısını sürdürmüştür. Kırsal kesime öncelik vermiş, yüksek taban fiyatları uygulamış, zirai krediler vermiş ancak

uzun vadeli yapısal ve kalıcı çözüm ve düzenlemelerden kaçınmıştır. Oluşturduğu 'Baba' imajıyla toplumun tüm ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanacağı izlenimi sağlayarak, devletin rolünü arttırmıştır. Aynı zamanda kamu iktisadi teşebbüslerini geliştirerek, devletin ekonomiye müdahale etmesinde araç olarak kullanmıştır. İç piyasaya yönelik politikalar ile büyüme sağlamaya çalışarak dışa açılmayı geciktirmiştir. Dönemdeki kalkınma planları da içsel dinamiklere dayanan büyümeyi desteklemektedir (Türkkan, 1996: 208-216).

Genel anlamda planlı dönemin hayata geçmesiyle birlikte Türkiye'de uygulanan maliye politikalarına yönelik düzenlemelere bakıldığında; daha fazla tasarruf, etkin bir kaynak dağılımı ve gelir dağılımında adaleti ön planda tutan bir yapının oluşturulması gibi özellikler dikkat çekmektedir (Parasız, 1998: 136).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967 dönemi için hazırlanmıştır. Planın perspektif bakış açısına göre Türkiye gibi gelişme sürecinde olan bir toplumun gelişmiş bir hayat standardına ulaşması, ancak uzun süreli ve planlı bir görüş çerçevesi içinde yürütülecek devamlı kalkınma çabalarıyla sağlanabileceği ifade edilmiştir. Bu amaç için hedeflere ve bu hedeflere ulaşmayı sağlayacak kaynak ve araçlara uzun bir zaman perspektifi içinde bakmak ve kalkınma plânlarının hazırlanmasında bu perspektifi göz önünde bulundurma gerekliliğinin önemi vurgulanmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 1963: 33). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın genel ekonomik hedefi millî gelirden yılda ortalama yüzde 7 artış sağlamak olarak belirlenmiştir. Bu büyüme hızı hedefi ekonominin kapasitesine göre gerçekçi olarak ortaya konmuştur. İç kaynaklardan gerekli tasarrufun elde edilebileceği öngörülmüştür. Elde edilecek bu tasarruf stokunun kullanılması için gerekli dış yardım ihtiyacı hesaplanmıştır. Gerekli ekonomik tedbirlerinin uygulanmasıyla hedef olarak belirlenen kalkınma hızını istikrarlı bir düzen içinde gerçekleştirmek mümkün olacağı vurgulanmıştır (DPT, 1963: 43).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968-1972 dönemi için hazırlanmıştır. Planın Türk milletini özgür ve medeni bir platformda, demokrasi ve karma ekonomi sistemi içinde, adalete ve tam çalışma temeline bağlı olarak, herkesi yüksek yaşam standartları seviyesine ulaştırmayı amaçladığı belirtilmiştir. Plan, Türkiye'de bir yandan kişi başına geliri devamlı olarak ve hızla yükseltmeyi hedeflerken, diğer yandan farklı gelir grupları ve bölgeler arasında dengeli kalkınmayı sağlamak, istihdamı arttırmak, kalkınmanın sağladığı refahı, adaletli olarak topluma paylaşmak, ekonomik ve sosyal düzende olumlu bir gelişme sağlamak amaçlarına göre hazırlanmıştır (DPT, 1967: 2).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1973-1977 dönemi için hazırlanmıştır. Plan, uzun dönemde yaşam düzeyinin yükseltilmesini, sanayileşmenin sağlanmasını, dışa bağımlılığın azaltılmasını, istihdam sorununun ortadan

kaldırılmasını ve gelir dağılımının düzeltilmesini amaçlamıştır (DPT, 1972: 119).

Bu dönemde Dünya’da yaşanan petrol krizi ile birlikte, ekonomik koşullar tüm ülkeler için sıkıntılı bir hal almıştır. Dördüncü Beş Yıllık Sanayi Planı bu sıkıntılı süreçte, 1979-1983 dönemi için hazırlanmıştır. Plan, darboğazdan çıkışı hedeflemiştir. Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkiler, dönemin politik yaklaşımı olan ulusalcı ve korumacı bakış açısı nedeniyle rafa kaldırılmış, yerli üretime ağırlık verilmiştir. 1958 devalüasyonundan sonra büyük bir devalüasyon da bu dönemde yapılmıştır. Ekonomik istikrar için alınan bir diğer tedbir de faiz ve vergilerin yükseltilip maaş ve ücretlerin dondurulması olmuştur. Bülent Ecevit’in halk çıkarlarını korumak için ekonomiye sık sık müdahale etmesi, karborsayı ve spekülasyonları kısıktarak, kuyrukların ve yoklukların yaşanmasıyla sonuçlanmıştır (Türkkan, 1996: 218-219).

Ele aldığımız 1960-1980 döneminde bütçe gelirleri ve bütçe giderlerine baktığımızda ilk yıllarda bütçe giderlerinin, bütçe gelirlerini ufak miktarlarda geçtiği görülmüş dönemin sonlarına doğru ise gider ile gelir arasındaki farkın açılmaya başladığı görülmüştür. Aynı dönemde dış ticarete baktığımızda, artık kronikleşmiş olan ithalatın ihracatı aşması durumunun giderek farkın artmasıyla devam ettiği ve dönemin sonlarına doğru çok büyük bir farkların oluştuğu görülmektedir (bkz. EK 3).

1960-1980 dönemine genel olarak ele alındığında, dönemin sonlarına doğru oluşan olumsuz havanın etkisiyle ekonominin olumsuz bir seyir izlediği, enflasyonun, kamu harcamalarının ve borçlanmanın önemli ölçüde arttığı görülmektedir.

Aşağıdaki Tablo 6’da, 1961-1980 dönemine ait temel ekonomik göstergelere yer verilmiştir.

Tablo 6. Genel Ekonomik Göstergeler (1961-1980)

Yıllar	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)	Büyüme (%)	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Milyon TL)	Gayri Safi Milli Hasıla (Milyon TL)	Dış Ticaret Dengesi Oranı(%)	Bütçe Dengesi Oranı(%)
1961	1,3	3,4	2,0	72.619	72.286	-2,91	-0,47
1962	3,8	3,3	6,2	77.030	76.754	-3,72	-0,09
1963	6,5	3,3	9,7	84.291	84.188	-4,31	0,00
1964	0,8	3,5	4,1	87.782	87.619	-1,60	-0,44
1965	6,7	3,6	3,1	90.078	90.368	-1,28	-0,60
1966	5,5	3,6	12,0	100.629	101.204	-2,27	-0,39
1967	6,3	4,7	4,2	105.159	105.461	-1,45	0,05
1968	4,1	5,1	6,7	31.425.049	31.635.197	-1,48	-0,31
1969	5,7	5,8	4,3	32.707.548	33.002.579	-1,31	-0,74

1970	11,8	6,3	4,4	33.765.132	34.468.624	-1,90	0,09
1971	21,8	6,6	7,0	35.644.700	36.897.377	-2,93	-1,77
1972	15,3	6,2	9,2	38.291.639	40.279.248	-3,17	-0,09
1973	15,8	6,6	4,9	39.540.780	42.255.004	-2,8	-0,66
1974	15,4	7,1	3,3	41.752.876	43.633.172	-6,07	-0,67
1975	19,0	7,4	6,1	44.748.268	46.275.414	-7,20	-0,15
1976	16,4	8,7	9,0	49.429.503	50.437.968	-5,97	-0,37
1977	22,5	9,8	3,0	51.113.351	51.944.339	-6,67	-1,08
1978	53,3	9,8	1,2	51.881.586	52.582.171	-3,48	-1,19
1979	62,0	8,6	-0,5	51.557.767	52.324.176	-3,46	-1,69
1980	101,4	8,1	-2,8	50.295.991	50.869.915	-7,41	-2,26

Kaynak: TÜİK (2016). *İstatistik Göstergeler Statistical Indicators 1923- 2013*. 08.04.2016, http://www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=160

5. Türkiye’de 1980-2002 Yılları Arası Politika Ve Ekonomi

5.1. Politik Görünüm

1980 yılında yine demokrasi dışı bir müdahaleye maruz kalan Türkiye siyasi hayatı, 1982’de yeni bir anayasa ile yoluna devam etmeye başlamıştır. Yeni anayasaya konulan geçici bir madde ile Cumhurbaşkanlığına Kenan Evren getirilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 1982).

12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen askeri darbe ile Türkiye yeni bir döneme girmiştir. Mevcut siyasi parti başkan ve yöneticilerine siyasi yasak ve baskılar uygulanmaya başlamıştır. Darbenin ardından 1983 yılına kadar Bülent Ulusu başbakanlığındaki darbe hükümeti görev yapmıştır. 6 Kasım 1983’te yapılan Milletvekiliği genel seçiminden, Turgut Özal başkanlığındaki Anavatan Partisi zaferle çıkarak iktidara gelmiş ve Türk siyasi tarihine Özal yılları olarak geçecek olan bir süreç başlamıştır (Öztürk, 2004: 91).

Turgut Özal askeri cunta ile dengeli ve uyumlu bir siyaset zemini izlerken ekonomide marjinal değişiklik yoluna gitmiştir. Bu dönemde, Cumhuriyet tarihinde o zamana kadar uygulanan ithal ikameci ekonomi politikalarından vazgeçilerek yerine dışa dönük, ihracata dayalı ekonomi modeline geçildi. Bu dışa dönük ekonomik politikalara karşın Turgut Özal sosyal ve kültürel alanda daha korumacı bir tutum izlemiştir. Yine aynı dönemde Avrupa Birliği için tam üyelik başvurusunda da bulunulmuştur (Erdoğan, 2003: 233).

1980-1990 yılları arasında 1983 ve 1987 yıllarında olmak üzere iki genel seçim yapılmıştır. Yapılan bu seçimlerde Türkiye Büyük Millet Meclisine Milletvekili sokabilen parti sayısı üçtür. Her iki seçimde de Anavatan Partisi zaferle çıkarak tek başına iktidar olmuştur. On yıllık bu süreçte bir Bülent Ulusu, iki Turgut Özal ve bir de Yıldırım Akbulut hükümeti olmak üzere toplam dört hükümet kurulmuştur (Öztürk, 2004: 88).

1987 senesinde referandum yapılarak 1982 Anayasasıyla siyasi yasaklı olan parti ve yöneticilerinin siyasal hayata dönüşleri sağlandı. Bu durum, 1980 sonrası dönemde, o güne kadar süregelen tek partili hükümetler döneminin sona ereceğinin de habercisi olmuştur. Art arda siyasi arenaya dâhil olan eski siyasilerden Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan ve Alpaslan Türkeş'in hedefindeki tek isim Turgut Özal olmuştur. Böylesi bir siyasi iklimde Turgut Özal 1989 yılında Cumhurbaşkanı olmuştur. 20 Ekim 1991 yılında genel seçim yapıldı. Bu seçimde hiçbir parti tek başına iktidar olmak için yeterli çoğunluğa ulaşamamıştır. Doğru Yol Partisi ve Anavatan Partisi koalisyon kurmak için çalışmalarına başlamış ancak anlaşma sağlayamamışlardır. Bunun üzerine hükümet Doğru Yol Partisi ve Sosyal demokrat Halkçı Parti ile kurulmuştur. 1993 yılında Turgut Özal'ın ölümünün ardından Süleyman Demirel, 16 Mayıs 1993'de Cumhurbaşkanı seçildi. Doğru Yol Partisinin başına ise gelecekte Türkiye'nin ilk bayan başbakanı olacak olan Tansu Çiller getirilmişti.

24 Aralık 1995 tarihinde genel seçim yapılmış ancak hiçbir parti tek başına iktidar olmak için yeterli çoğunluğa ulaşamamıştır. 6 Mart 1996'da Anavatan Partisi ve Doğru Yol Partisi koalisyon hükümeti kurdu. Ancak kısa sürede bu hükümet sonlandı. Ardından 1996 yazında Refah Partisi ve Doğru Yol Partisi siyasi literatürde Refah-Yol ismiyle anılan hükümeti kurdu. Necmettin Erbakan başbakan oldu. Necmettin Erbakan, Milli Güvenlik Kurulu ve Süleyman Demirel'in baskısıyla başbakanlıktan istifa etti (Pehlivan, 2009: 37). Bu hadise siyasi literatürde 28 Şubat Süreci olarak anılmakta, darbelerle birlikte demokrasi tarihimizin kara lekelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Klasik darbeler gibi askerin fiili bir müdahalesi gerçekleşmese de, yaşanan durum post modern darbe olarak ifade edilmiştir. 28 Şubat 1997'de yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında alınan karar neticesinde, irticai faaliyetlerin engellenmesine yönelik sert önlemler alınmış ve uygulanmıştır.

30 Haziran 1997'de Anavatan Partisi, Demokratik Sol Parti ve Demokrat Türkiye Partisi azınlık hükümeti kurulurken başbakanlık koltuğuna Mesut Yılmaz oturdu. 18 Nisan 1999 tarihinde yapılan genel seçimlerde hiçbir parti tek başına iktidar olmak için yeterli çoğunluğa ulaşamadığından, Demokratik Sol Parti, Milliyetçi Hareket Partisi ve Anavatan Partisi koalisyonu hükümeti kuruldu (Pehlivan, 2009: 37). Ancak 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz, bu koalisyonun sonunu hazırlamış, alınan kararlar 3 Kasım 2002 erken genel seçim yapılması kararlaştırılmıştır.

1980-2002 döneminde beş genel seçim yapılmış, aynı dönemde 14 hükümet kurulmuştur (bkz. EK 2). Bu dönem, politik olarak istikrarlı başlasa da devamında istikrarsızlığın baş gösterdiği bir dönem olmuştur. Darbe ile

başlayan bu dönem post modern darbe ve ekonomik kriz ile sonlanmıştır.

Bu dönemdeki ilk seçim 06 Kasım 1983 tarihinde yapılmış, 19.767.366 kayıtlı seçmenin bulunduğu bu seçimde 18.238.362 seçmen oy kullanmıştır. Seçim sonucunda, Anavatan Partisi 399 milletvekilinin 211'ini meclise taşıyarak tek başına iktidar olmuştur. İkinci seçim 29 Kasım 1987 tarihinde yapılmış, 26.376.926 kayıtlı seçmenin bulunduğu bu seçimde 24.603.541 seçmen oy kullanmıştır. Seçim sonucunda, Anavatan Partisi 450 milletvekilinin 292'sini kazanarak tek başına iktidar olmuştur. Üçüncü seçim 20 Ekim 1991 tarihinde yapılmış, 29.979.123 kayıtlı seçmenin bulunduğu bu seçimde 25.157.089 seçmen oy kullanmıştır. Seçimde hiçbir parti tek başına iktidar olmak için yeterli çoğunluğa ulaşamamıştır. Dördüncü seçim

24 Aralık 1995 tarihinde yapılmış, 34.155.981 kayıtlı seçmenin bulunduğu bu seçimde, 29.101.469 seçmen oy kullanmıştır. Gene hiçbir parti tek başına iktidar olmak için yeterli çoğunluğa ulaşamamıştır. Bu dönemin son seçimi 18 Nisan 1999 tarihinde yapılmış, 37.495.217 kayıtlı seçmenin bulunduğu bu seçimde, 32.656.070 seçmen oy kullanmıştır. Yine hiçbir parti tek başına iktidar olmak için yeterli çoğunluğa ulaşamamıştır.

Aşağıdaki Tablo 7'de 1980-2002 tarihleri arasında gerçekleşen genel seçim sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 7. Genel Seçim Sonuçları (1980-2002)

06/11/1983 Tarihli Genel Seçim Sonucu			
Katılanlar	Aldığı Oy Miktarı	Aldığı Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
Anavatan Partisi	7.833.148	%45,1	211
Halkçı Parti	5.285.804	%30,5	117
Milliyetçi Demokrasi Partisi	4.036.970	%23,3	71
Bağımsız	195.588	%1,1	-
29/11/1987 Tarihli Genel Seçim Sonucu			
Katılanlar	Aldığı Oy Miktarı	Aldığı Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
Anavatan Partisi	8.704.335	%36,3	292
Sosyal demokrat Halkçı Parti	5.931.000	%24,8	99
Doğru Yol Partisi	4.587.062	%19,1	59
20/10/1991 Tarihli Genel Seçim Sonucu			
Katılanlar	Aldığı Oy Miktarı	Aldığı Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
Doğru Yol Partisi	6.600.726	%27	178
Anavatan Partisi	5.862.623	%24	115
Sosyal demokrat Halkçı Parti	5.066.571	%20,8	88

Refah Partisi	4.121.355	% 16,9	62
Demokratik Sol Parti	2.624.301	% 10,8	7
24/12/1995 Tarihli Genel Seçim Sonucu			
Katılanlar	Aldığı Oy Miktarı	Aldığı Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
Refah Partisi	6.012.450	% 21,4	158
Anavatan Partisi	5.527.288	% 19,6	132
Doğru Yol Partisi	5.396.009	% 19,2	135
Demokratik Sol Parti	4.118.025	% 14,6	76
Cumhuriyet Halk Partisi	3.011.076	% 10,7	49

18/04/1999 Tarihli Genel Seçim Sonucu			
Katılanlar	Aldığı Oy Miktarı	Aldığı Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
Demokratik Sol Parti	6.919.670	% 22,2	136
Milliyetçi Hareket Partisi	5.606.583	% 18	129
Fazilet Partisi	4.805.381	% 15,4	111
Anavatan Partisi	4.122.929	% 13,2	86
Doğru Yol Partisi	3.745.417	% 12	85

Kaynak: YSK (2015). *1983-2007 Yılları Arası Seçim Çevresine Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları*. 14.04.2016, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/1983-2007-MVSecimleri/Turkiye.pdf>

5.2. Ekonomik Görünüm

Ele aldığımız bu dönemde ekonomide yaşanan; enflasyon, borç sorunu, üretim kapasitesinin düşmesi ve sürdürülebilir bir büyümenin sağlanamaması gibi durumlar ön plana çıkmıştır (Turhan, 2007: 4). 1990 yılına kadar iktidarda kalan 24 Ocak Kararlarının mimarı Turgut Özal söz konusu döneme damgasını vurmuştur. Popülist politikardan uzak duran Turgut Özal, 1985 yılından itibaren kızışan siyasi yarış sebebiyle halkın desteğini kazanmaya yönelik siyaset izlemeye başlamıştır. Bu dönemde altyapı yatırımlarına önem verilmiş, taban fiyatları siyasi çıkar aracı olarak kullanılmamıştır. Ayrıca liberalleşmeyle birlikte finansal kaynak temini kolaylaşmıştır. Bu dönemin bir diğer göze çarpan yanı ani ve şok edici ekonomik politikaların uygulanmasıdır. Bu durum belirsizliği arttırarak olumsuz sonuçlara neden olmuştur. Turgut Özal enflasyonla mücadele etmeyerek enflasyonu makul bir seviyede tutma politikası izlemiştir. Bunun sonucunda enflasyon oranları yükselmiştir. 1991'de başlayan Körfez Savaşı ile birlikte Gayri Safi Milli Hasıla büyüme hızında da önemli dalgalanmalar yaşanmıştır. Borçlanma süratle artmış, bankacılık sektörü olumsuz yönde etkilenmiştir (Pehlivan 2009: 38).

1979-1983 dönemini kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın ardından bu süreçte Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve dönemin sonunda başlayan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı oluşturulmuştur.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989 dönemi için hazırlanmıştır. Plan, Türk Milletinin refahının artırılmasını, verimlilik ve ihracatın teşvik edilmesini, stokların değerlendirilmesini ve geliştirilmesini, tarımın geliştirilmesini ve millî savunmaya yönelik sanayinin üzerinde durulmasını, istihdamın artırılmasını, genç işsizliğin azaltılmasını, gelir dağılımının düzenlenmesini, büyümenin istikrarlı olarak sürdürülmesini ve enflasyonun kontrol altında tutulmasını hedeflemiştir (DPT, 1984: 1).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994 dönemi için hazırlanmıştır. Plan, Türk milletinin refah seviyesini açık toplum ve rekabete açık ekonomi ilke ve esasları doğrultusunda, özgür ve güvenli bir ortamda yükseltmeyi esas hedef olarak belirlemiştir. Diğer hedefler ise hızlı, dengeli ve istikrarlı bir kalkınma dönemi içinde gelir dağılımını düzenlemek, işsizliği, bölgesel ve yöresel gelişmişlik farklarını azaltmaktır (DPT, 1989: 1).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000 dönemi için hazırlanmıştır. Plan, insan kaynaklarının geliştirilmesini, demokratikleşmenin sağlanmasını, sanayileşmeye yeni bir ivme kazandırılmasını, teknolojinin güçlendirilmesini, vergi alanında, sosyal güvende, tarım politikalarında, kamu hizmetlerinde, yerel yönetimlerde ve altyapı hizmetlerinde çok önemli yapısal değişiklikler gerçekleştirilmesini amaçlamıştır (DPT, 1995: 22).

Bu süreçte son olarak Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005 dönemi için hazırlanmıştır. Plan enflasyonu Avrupa Birliği kriterleri ile uyumlu düzeylere indirmek, sürdürülebilir bir iktisadi büyüme ortamı sağlamak ve Avrupa Birliği'ne tam üyelik hedefi doğrultusunda ekonominin rekabet ve uyum gücünü yükseltmeyi hedeflemektedir (DPT, 2000: 27).

1993-1996 yılları arasındaki Tansu Çiller hükümeti döneminde enflasyon en yüksek seviyelere ulaşmıştır. Bununla birlikte kamu kesimi gelir-gider dengesinin bozulması sebebiyle, iç ve dış borçlanmaya gidilmiş ve borç stoku artmıştır. Döviz talebin artması, döviz kurlarını arttırmıştır. Körfez Savaşı dış ticareti etkilerken, savaş sonrası Güneydoğu'daki yönetim boşluğu terörün artmasıyla sonuçlanmış, Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile ilişkileri zayıflamıştır. Oluşan bu olumsuz gidişat nedeniyle 5 Nisan 1994'te hükümet tarafından bir dizi istikrar tedbiri karara bağlanmıştır. Alınan kararlar kısa vadede piyasalarda olumlu bir trend oluştursa da uzun vadede başarılı olamamıştır. Enflasyon oranı %80 seviyelerine ulaşmış, kamu kesimi açıkları artmıştır. Meydana çıkan bu ekonomik bunalım çözülememiş, Uluslararası Para Fonu (IMF) ile 2000 yılına girerken yeni bir anlaşma imzalanmıştır.

Uluslararası Para Fonu Türkiye’de enflasyonla mücadele kapsamında bir dizi program uygulamıştır. Fakat uygulanan bu program, yine yapısal reformların gerçekleştirilememesi nedeniyle başarısız olurken, dış ticaret açıkları ve cari açıklar büyümüştür. Bankalar borçlarını ödeyemez hale gelmiştir. Artan yolsuzluk sonucu Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na devredilen bankaların neden olduğu kriz, ancak Şubat 2001’e kadar ertelenebilmiş, sonrasında Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük ekonomik krizlerinden biri yaşanmıştır. Şubat 2001 krizinde faiz ve döviz kuru riski bankacılık kesimini tehdit etmiştir. Sonucunda Uluslararası Para Fonu önerileri doğrultusunda, 14 Nisan 2001 tarihinde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ismiyle yeni bir program uygulamaya konmuştur. Ancak program daha öncekiler gibi kâğıt üzerinde kalmış ve uygulamada başarı sağlanamamıştır (Pehlivan, 2009: 38-39).

Ele aldığımız 1980-2002 döneminde, bütçe gelirleri ve bütçe giderlerine baktığımızda, ilk yıllarda bütçe giderlerinin bütçe gelirlerini büyük miktarlarda geçtiği görülmüş, dönemin sonlarına doğru ise gider ile gelir arasındaki fark tavan yapmıştır. Aynı dönemde dış ticarete baktığımızda, artık kronikleşmiş olan ithalatın ihracatı aşması durumunun giderek farkın artmasıyla devam ettiği ve aradaki farkın ortalama 2-3 kat seviyelerine çıktığı görülmektedir (bkz. EK 3).

1980-2002 dönemine genel olarak bakıldığında ekonomik açıdan çok sıkıntılı bir dönemin geride kaldığı söylenebilir. Darbeyle başlayan dönemde yaşanan sorunların ekonomiyi hırpaladığı kabul edilmektedir. Giderek büyüyen ekonomik sorun ve bunalım, ülke tarihinin en büyük krizlerinden birinin yaşanmasına neden olmuş ve dönem sonlanmıştır.

Aşağıdaki Tablo 8’de 1981-2001 dönemine ait temel ekonomik göstergelere yer verilmiştir.

Tablo 8. Genel Ekonomik Göstergeler (1981-2002)

Yıllar	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)	Büyüme (%)	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Milyon TL)	Gayri Safi Milli Hasıla (Milyon TL)	Dış Ticaret Dengesi Oranı(%)	Bütçe Dengesi Oranı(%)
1981	34	7,1	4,8	52.738.671	53.316.849	-6	-0,95
1982	28,4	7	3,1	54.617.937	54.963.216	-4,87	-1,05
1983	31,4	7,7	4,2	57.332.998	57.279.000	-5,80	-1,49
1984	48,4	7,6	7,1	61.181.164	61.349.830	-6,17	-1,62
1985	45	7,1	4,3	63.776.134	63.989.099	-5,09	-1,10
1986	34,6	7,9	6,8	68.248.101	68.314.878	-4,86	-1,77
1987	38,9	8,3	9,8	74.721.925	75.019.388	-4,63	-2,37
1988	73,7	8,4	1,5	76.306.292	76.108.143	-2,95	-2,14
1989	63,3	8,6	1,6	76.498.311	77.347.305	-3,92	-2,47
1990	60,3	8	9,4	83.578.464	84.591.717	-6,26	-2,22
1991	66	8,2	0,3	84.352.830	84.887.074	-4,99	-3,88

1992	70,1	8,3	6,4	89.400.745	90.322.517	-5,20	-3,20
1993	66,1	8,9	8,1	96.590.370	97.676.586	-7,94	-5,00
1994	106,3	8,6	-6,1	91.320.722	91.733.010	-3,92	-2,84
1995	93,6	7,6	8,0	97.887.800	99.028.242	-8,37	-3,04
1996	80,4	6,6	7,1	104.745.149	106.079.776	-11,26	-6,20
1997	85,7	6,8	8,3	112.631.203	114.874.197	-11,81	-5,85
1998	84,6	6,9	3,9	116.113.609	119.303.117	-6,99	-5,46
1999	64,9	7,7	-6,1	110.645.883	112.043.830	-5,68	-8,78
2000	54,9	6,5	6,3	118.789.113	119.144.472	-10,07	-8,01
2001	54,4	8,4	-9,5	109.885.336	107.783.063	-5,11	-12,20
2002	45	10,3	7,8	118.612.222	116.337.624	-6,72	-11,52

Kaynak: TÜİK (2016). *İstatistik Göstergeler Statistical Indicators 1923- 2013*. 08.04.2016, http://www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=160

6. Türkiye’de 2002-2015 Yılları Arası Politika Ve Ekonomi

6.1. Politik Görünüm

Daha önce bahsedildiği üzere, 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz ve bu krizin doğurduğu sonuçlar ile yaşanan sıkıntılar nedeniyle, alınan erken seçim kararı 3 Kasım 2002’de uygulanmıştır. Yapılan Milletvekiliği genel seçiminden, Adalet ve Kalkınma Partisi zaferle çıkmıştır. Ancak partinin genel başkanı olan Recep Tayyip Erdoğan 6 Aralık 1997’de Siirt’te gerçekleşen mitingde okuduğu bir şiir nedeniyle hükmü bulunduğu için, Yüksek Seçim Kurulu kararı ile seçimde aday olamadığından milletvekili seçilemedi. Bu gelişmeler üzerine Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer hükümeti kurma görevini Abdullah Gül’e verdi. Abdullah Gül hükümeti kurarak başbakan oldu.

Seçimlerden sonra, Adalet ve Kalkınma Partisi, Siirt’in Pervari ilçesinin Doğanköy’ünde sandık kurullarının oluşturulamaması ve bir sandığın hasar görmesi nedeniyle Siirt ilinde yapılan seçimlerin iptali için Yüksek Seçim Kurulu’na başvurdu. Başvuru sonucunda Siirt’teki seçim sonuçları iptal edilerek bu seçim çevresindeki seçimlerin yenilenmesine karar verildi. Siirt’te yenilenecek seçim öncesinde, Cumhuriyet Halk Partisi’nin de destek verdiği anayasa değişikliğiyle Recep Tayyip Erdoğan’ın milletvekili olabilmesinin önü açıldı. Yenilenen seçimlerde aday olan Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan milletvekili seçildi. Ardından Abdullah Gül başbakanlığındaki hükümet istifa etmiş ve Recep Tayyip Erdoğan başbakanlığında yeni bir hükümet kurulmuştur.

2007 Mayıs ayına yaklaşırken, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in görev süresinin 16 Mayıs 2007 tarihinde sona erecek olması nedeniyle gündem Cumhurbaşkanlığı seçimine yoğunlaştı. Ana Muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi kendisi bir aday belirlemediği gibi, başta Recep Tayyip Erdoğan

olmak üzere Adalet ve Kalkınma Partisi'nden bir milletvekilinin Cumhurbaşkanı adayı olmasına da şiddetle karşı çıkarak ortamı geriyordu. Bu siyasi çalkantılar devam ederken Adalet ve Kalkınma Partisi cumhurbaşkanı adayı olarak Abdullah Gül'ün adını açıkladı. Meclis cumhurbaşkanlığı seçim takvimini belirledi. Buna göre 25 Nisan 2007 tarihine kadar adaylar müracaatlarını yapabilecek, 27 Nisan 2007 tarihinde de mecliste Cumhurbaşkanlığı ilk tur oylaması yapılacaktı. Süreç devam ederken Ana Muhalefet partisi, bazı basın yayın organları ile bazı sivil toplum örgütlerince, Çankaya Köşkü'ne çıkması muhtemel ilk başörtülü eş, tartışmaları alevlendirildi. Başörtüsü ve laiklik eleştirileri kapsamında çeşitli illerde 'Cumhuriyet Mitingleri' adı altında çeşitli eylem ve gösteriler düzenlenerek iktidar partisinin cumhurbaşkanı seçmesi engellenmek istendi. Tüm bu kargaşanın akabinde 27 Nisan 2007 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı cumhurbaşkanlığı seçimi ile alakalı internet sitesinden bir açıklama yayınladı. Yapılan açıklamada laiklik vurgusu yapıldı. Gerekçe olarak Kutlu Doğum kapsamında küçük öğrenciler tarafından gerçekleştirilen etkinlikler ve o dönemde gerçekleşen bir yayınevine yönelik saldırı gösterildi. Kamuoyu tarafında şok etkisi yaratan bu hadise muhtıra olarak algılandı. Açıklamanın internet yolu ile yapılması da olayın 'E Muhtıra' ismiyle anılmasına neden oldu. Açıklamanın ertesi günü Adalet ve Kalkınma Partisi adına hükümet sözcüsü Cemil Çiçek karşı bir açıklama yaparak hükümetin tepkisini dile getirdi. Ülkemizdeki, önceki askeri müdahale süreçleri göz önüne alındığında, siyasi iktidarın demokrasimiz adına bu karşı tavrı ilk kez olması açısından önemlidir. Bu karmaşık ortamda mecliste 27 Nisan 2007 tarihinde ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin katılmadığı ilk tur oylama yapıldı. Seçimin ilk turu gerçekleştirildikten hemen sonra Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhurbaşkanlığı seçimi için mecliste olması gereken 367 milletvekilinin olmadığı gerekçesi ile oylamanın iptali için Anayasa Mahkeme'sine başvurmuş ve Anayasa Mahkemesi istemi haklı bularak 1 Mayıs 2007 tarihinde ilk tur oylamanın iptaline karar vermiştir. Tıkanan bu süreç sonunda iktidar partisinin önerisiyle meclis tarafından 22 Temmuz 2007 tarihinde erken seçime gitme kararı alınmıştır.

Propagandasını, "Demokrasimize müdahale ediliyor, halkın seçtiği iktidar partisine Cumhurbaşkanı seçtirilmiyor" mantığı üzerine kuran ve tüm seçim sürecinde bunu kullanan, Adalet ve Kalkınma partisi, bu seçimden de güçlenerek büyük bir zaferle çıkmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi ile Milliyetçi Hareket Partisi de meclisteki muhalefet sıralarında yerlerini aldılar. Recep Tayyip Erdoğan hükümeti kurarak yeniden başbakan olmuştur. Bu sonuçtan sonra yeniden başlayan cumhurbaşkanlığı seçim süreci, Milliyetçi Hareket Partisi milletvekillerinin de seçimlerde mecliste bulunmaları ile 367 krizi aşılarak, 28 Ağustos 2007'de Abdullah Gül, cumhurbaşkanı seçilmiştir. Aynı yıl içinde

yapılan referandum ile birlikte cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi kabul edilmiştir. Bu kararla Abdullah Gül, meclisin seçtiği son cumhurbaşkanı olarak siyasi tarihimize geçmiştir. Aynı referandumda milletvekilliği genel seçimlerinin beş yıl yerine dört yılda bir yapılması da kabul edilmiştir.

2008 yılına gelindiğinde siyasal tartışmaların devam ettiği görülmektedir. İki seçim üst üste kazanan ve oylarını yükselterek güçlenen Adalet ve Kalkınma Partisi bazı sorunlarla karşılaşmaya devam etmektedir. Dönemin Yargıtay başkanı Abdurrahman Yalçınkaya, laikliğe aykırı faaliyetlerin odağı haline geldiği gerekçesiyle iddianame hazırlayarak Adalet ve Kalkınma partisine kapatma davası açmıştır. Uzun bir süre gündemi meşgul eden bu dava, ülkeyi belirsizlik havasına sokmuştur. 30 Temmuz 2008 tarihinde açıklanan karar ile partinin kapatılmamasına ancak tedbir olarak hazine yardımlarının bir kısmına el konulmasına karar verilmiştir.

12 Haziran 2011 tarihinde milletvekilliği genel seçimi yapılmıştır. Bu seçim

34 yıl aradan sonra erken yapılmayan ilk seçim olması bakımından önemlidir. Seçimden Adalet ve Kalkınma Partisi oylarını arttırarak yeniden zaferle çıkmıştır. Recep Tayyip Erdoğan hükümeti kurarak üçüncü kez başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Çok partili siyasi tarihimizde üç seçimde de oyunu yükselten ilk parti Adalet ve Kalkınma Partisi oldu.

Son seçimle birlikte siyasi ortam durgunlaşmıştır. Ülke genelinde olumlu bir hava yaşanmaya başlanmıştır. Fakat 2013 yılının Mayıs ayının son günlerine gelindiğinde Türkiye büyük bir toplumsal eylemle karşı karşıya gelmiştir. Literatürümüze Gezi Parkı Olayları olarak giren bu hadise, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Taksim'deki parkı da kapsayan bir düzenleme çalışması projesine tepki olarak başlamıştır. Gezi Parkı'nda planlanan bu düzenlemeyle birçok ağacın kesileceği iddiası ve buna karşı çıkan bir grup çevrecinin masum görünen eylemiyle başlayan hadiseler, kısa sürede tüm yurda yayılarak kaos ortamının oluşmasına neden olmuştur. Çevreci bir eylem olarak başlayan olaylar zamanla Adalet ve Kalkınma Partisi ve Recep Tayyip Erdoğan'a karşı bir tepkiye dönüştü. Bir aydan fazla süren eylemler, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve hükümet çevrelerince söz konusu projede tadilata gidileceğinin ilanımla birlikte güçlüklerle sonlandırılabilmiştir.

10 Ağustos 2014 tarihinde Türkiye'de ilk defa halk tarafından seçilecek cumhurbaşkanlığı seçimi gerçekleştirildi. Seçimde Recep Tayyip Erdoğan, Ekmeleddin İhsanoğlu ve Selahattin Demirtaş olmak üzere üç aday yarıştı. Yapılan birinci tur seçiminde, Recep Tayyip Erdoğan seçmenin % 51,79'unun oyunu alarak cumhurbaşkanı oldu. Kendisinden boşalan başbakanlık koltuğuna ise Ahmet Davutoğlu oturdu.

7 Haziran 2015 tarihinde genel seçimler yapıldı. Seçim sonucunda hiçbir parti

tek başına iktidar olabilecek çoğunluğu sağlayamadı. 13 yıl aradan sonra yeniden koalisyon arayışları başladı. Cumhurbaşkanı Erdoğan, seçimlerde en çok milletvekilliğini kazanan Adalet ve Kalkınma Partisi Genel başkanı Ahmet Davutoğlu'na hükümeti kurma görevini verdi. Yapılan koalisyon görüşmelerinde sonuç çıkmayınca Cumhurbaşkanı Erdoğan Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanı İsmet Yılmaz ile istişare ederek, 24 Ağustos 2015'te seçimlerin yenilenmesine ve seçimlere kadar ülkeyi yönetmek üzere Ahmet Davutoğlu Başbakanlığında seçim hükümeti kurulmasına karar verdi. Ahmet Davutoğlu başbakanlığında, diğer partilerden ve bağımsızlardan da bakanlar alınarak kurulan seçim hükümeti, 1 Kasım 2015 seçimlerine kadar görev yapmıştır.

1 Kasım 2015 tarihinde genel seçimler yapıldı. Seçim sonucunda Adalet ve Kalkınma Partisi oylarında büyük bir artış sağlayarak zafer kazandı. Ahmet Davutoğlu hükümeti kurarak başbakanlık koltuğuna oturdu.

2002-2015 dönemi politik açıdan istikrarlı bir süreç olmuştur. Bu dönemde yapılan beş milletvekilliği genel seçiminin dördünde, tek başına iktidar çıkmıştır. Bu dönemde toplam 7 hükümet kurulmuştur (bkz. EK 2).

Bu dönemdeki ilk seçim 03 Kasım 2002 tarihinde yapılmış, 41.407.027 kayıtlı seçmenin bulunduğu bu seçimde 32.768.161 seçmen oy kullanmıştır. Seçim sonucunda, Adalet ve Kalkınma Partisi 550 milletvekilinin 363'ünü meclise taşıyarak tek başına iktidar olmuştur. İkinci seçim 27 Temmuz 2007 tarihinde yapılmış, 42.799.303 kayıtlı seçmenin bulunduğu bu seçimde 36.056.293 seçmen oy kullanmıştır. Seçim sonucunda, Adalet ve Kalkınma Partisi 550 milletvekilinin 341'ini kazanarak tek başına iktidar olmuştur. Üçüncü seçim 12 Haziran 2011 tarihinde yapılmış, 52.806.322 kayıtlı seçmenin bulunduğu bu seçimde 43.914.948 seçmen oy kullanmıştır. Seçim sonucunda, Adalet ve Kalkınma Partisi 550 milletvekilinin 327'sini kazanarak tek başına iktidar olmuştur. Dördüncü seçim 7 Haziran 2015 tarihinde yapılmış, 56.608.817 kayıtlı seçmenin bulunduğu bu seçimde, 47.507.467 seçmen oy kullanmıştır. Hiçbir parti tek başına iktidar olmak için yeterli çoğunluğa ulaşamamıştır. Bu dönemin son seçimi 1 Kasım 2015 tarihinde yapılmış, 56.949.009 kayıtlı seçmenin bulunduğu bu seçimde, 48.537.695 seçmen oy kullanmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi 550 milletvekilinin 317'sini kazanarak tek başına iktidar olmuştur.

Aşağıdaki Tablo 9'da 2002-2015 tarihleri arasında gerçekleşen genel seçim sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 9. Genel Seçim Sonuçları (2002-2015)

03/11/2002 Tarihli Genel Seçim Sonucu			
Katılanlar	Aldığı Oy Miktarı	Aldığı Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
Adalet ve Kalkınma Partisi	10.808.229	%34,3	363
Cumhuriyet Halk Partisi	6.113.352	%19,4	178
Bağımsız	314.251	%1	9
22/07/2007 Tarihli Genel Seçim Sonucu			
Katılanlar	Aldığı Oy Miktarı	Aldığı Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
Adalet ve Kalkınma Partisi	16.327.291	%46,6	341
Cumhuriyet Halk Partisi	7.317.808	%20,9	112
Milliyetçi Hareket Partisi	5.001.869	%14,3	71
Bağımsız	1.835.486	%5,2	26
12/06/2011 Tarihli Genel Seçim Sonucu			
Katılanlar	Aldığı Oy Miktarı	Aldığı Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
Adalet ve Kalkınma Partisi	21.399.082	%49,83	327
Cumhuriyet Halk Partisi	11.155.972	%25,98	135
Milliyetçi Hareket Partisi	5.585.513	%13,01	53
Bağımsız	2.819.917	%6,57	35
07/06/2015 Tarihli Genel Seçim Sonucu			
Katılanlar	Aldığı Oy Miktarı	Aldığı Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
Adalet ve Kalkınma Partisi	18.347.747	%40,87	258
Cumhuriyet Halk Partisi	11.338.681	%24,95	132
Milliyetçi Hareket Partisi	7.423.555	%16,29	80
Halkların Demokratik Partisi	5.847.134	%13,12	80
01/11/2015 Tarihli Genel Seçim Sonucu			
Katılanlar	Aldığı Oy Miktarı	Aldığı Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
Adalet ve Kalkınma Partisi	22.959.394	%49,50	317
Cumhuriyet Halk Partisi	11.900.875	%25,32	134
Milliyetçi Hareket Partisi	5.602.469	%11,90	40
Halkların Demokratik Partisi	4.914.203	%10,76	59

Kaynak: YSK (2015). *Milletvekili Genel Seçim Arşivi*. 20.04.2016, http://www.ysk.gov.tr/ysk/faces/GenelSecimler?_adf.ctrlstate=imahbymfj_4&wcnav.model=YSKUstMenu&_afLoop=306773894027392

6.2. Ekonomik Görünüm

Adalet ve Kalkınma Partisi hükümete geldikten hemen sonra, ekonominin disipline edilmesi adına Acil Eylem Planı ismiyle anılan bir dizi önlem alacağını ve Uluslararası Para Fonu (IMF) ile yapılan iş birliğini sürdüreceğini açıkladı. Acil eylem planı çerçevesinde kamu maliyesi, özelleştirme, gelirler politikası, bankacılık sektörü, para politikası, reel sektör, eğitim ve alt yapı alanlarında çalışmalar gerçekleştirildi.

Krizden çıkma yönünde radikal adımların atıldığı bu süreçte, Türk ekonomisi, 2003 yılından itibaren güçlü bir büyüme sürecine girmiştir. İktisadi istikrarı sürekli kılacak, ekonomiyi esnek, etkin ve üretken bir yapıya kavuşturacak yapısal reformlarla birlikte uygulamaya konulan sıkı para ve maliye politikaları, ekonomide güven ve istikrarı epeyce sağlamıştır. 2002-2007 döneminde yüksek büyüme oranları gerçekleşmiş, ihracatta ve üretimde yüksek oranlı artışlar sağlanmış, enflasyon oranları düşmüş, mali disiplin göreceli de olsa sağlanmıştır. Yapısal olarak büyüme dönemlerinde cari açığı da artan Türk ekonomisinde, kriz öncesi dönemdeki küresel likidite bolluğu sayesinde finansman sorunu yaşanmamıştır (Acar, 2013: 17).

Ekonomimiz için bir devrim olarak nitelenen, 28 Ocak 2004 tarihinde kabul edilen, 5083 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Para Birimi Hakkında Kanun” ve bu kapsamda çıkarılan Bakanlar Kurulu kararları uyarınca, Yeni Türk Lirasına geçilmiştir. Bu kapsamda 1 Ocak 2005 tarihinde paradan altı sıfır atılarak yeni banknotlar kullanıma sunulmuştur. Bu adımla paraya itibar kazandırılması amaçlanmıştır. 1 Ocak 2009'da yeni ibaresi kaldırılarak Türk Lirası olarak kullanıma geri dönmüştür (TBMM, 2004).

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013 dönemi için hazırlanmıştır. Plan, rekabet gücünün artırılmasını, istihdamın artırılmasını, beşeri gelişme ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesini, bölgesel gelişmenin sağlanmasını ve kamu hizmetlerinde kalitenin ve etkinliğin artırılmasını amaçlamıştır (DPT, 2006: 2). Enerji kaynaklarımıza nükleer enerjinin de ekleneceği belirtilerek, santral yapımına geçilmeden önce serbest piyasayla maksimum uyum gözetilerek, atıkların saklanması, tasfiyesi ve kamuoyunun bilgilendirilmesi hususlarında çalışmalar yapılması amaçlanmıştır (DPT, 2006: 69).

2008 yılında yaşanmaya başlayan Amerika Birleşik Devleti kaynaklı dünya küresel krizi, Türkiye'deki ekonomik, mali ve sosyal göstergeleri etkileyen bir krizdir. Kriz, finansal kaynaklı olsa da sonuçları itibariyle en çok reel sektörü de etkilemiştir. Fakat Türkiye'nin 2001 yılında yaşadığı kriz sonrasında uyguladığı yapısal reformlar, kamu maliyesi ve bankacılık sektörü altyapısını sağlamlaştırmış, krizden daha hafif şekilde etkilenmesini sağlamıştır. Küresel krizin etkilerini azaltmak amacıyla hükümet bazı politikalar belirleyerek

uygulamıştır. Devletin vergi destekleri sayesinde reel sektör krizden en az zararlı çıkmıştır. Bu süreçte Varlık Barışı uygulamasına geçilmiş, vergi borçları taksitlendirilmiş, vergi indirimleri yapılmış, küçük ölçekli işletmelere kurumlar vergisi muafiyeti getirilmiştir. İstihdam destekleri içinde kısa çalışma ödeneğinin ve işsizlik ödeneğinin artırılması, iş imkânı sağlamak için mesleki eğitim faaliyetinin geliştirilmesi, girişimcilik ve eğitim danışmanlığı hizmeti verilmesi gibi faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Krizin üstesinden gelinmesinde en büyük pay yatırım teşvikleri olarak görülmüştür (Acar, 2013: 17).

Ülke ekonomisi yapılan bu reformlar sayesinde 2002-2007 arası dönemde yaklaşık %7 oranında büyümüştür. 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizden dolayı birçok gelişmiş ülkede daralma yaşanırken, Türkiye 2009 yılının son çeyreğinden itibaren pozitif yönlü büyümesine başlamış ve 2012 yılı üçüncü çeyreğine kadar aralıksız büyümesini sürdürmüştür. 2002-2012 döneminde gerçekleşen mali disiplin, harcama azaltıcı politikalar ve büyük çapta yapılan özelleştirmeler kamu maliyesindeki olumlu gidişatın yaşanmasını sağlamıştır. Ayrıca, kamu maliyesinde gerçekleşen bu göstergeler sayesinde, Türkiye, Avrupa ülkelerinde devam eden borç krizinin olumsuz etkilerinden kurtulmuş ve ekonomi politikalarının uygulamasında zaman kazanmıştır. Ülkenin Uluslararası Para Fonu (IMF)'den aldığı 23.5 milyar Dolar olan kredi borcunun 2013 yılı sonuna kadar ödenmesi amaçlanmıştır. Türkiye son 9 yılda 110 milyar Amerikan Dolar'ı doğrudan yabancı yatırım çekmiş ve 2012 yılı için doğrudan yabancı yatırım açısından dünyanın en gözde ülkelerinden birisi olmayı sağlamıştır. Diğer yandan, ekonomide sağlanan bu iyileşmeler neticesinde Fitch derecelendirme kuruluşu Kasım 2012'de Türkiye'nin kredi notunu BBB- ile "Yatırım yapılabilir seviyeye" yükseltmiştir. Türkiye, bu not artırımı ile 1994 yılından bu yana ilk kez yatırım yapılabilir seviyede not almıştır (Karagöl, 2013).

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2014-2018 dönemi için hazırlanmıştır. Plan kapsamında 2023 hedefleri olarak ortaya konulan uzun vadeli plan çerçevesindeki amaçlar üzerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir. Planla, yeniden şekillenmekte olan dünyada, milletimizin temel değerlerini ve beklentilerini esas alarak gerçekleştirilecek yapısal dönüşümlerle ülkemizin uluslararası konumunun yükseltilmesi ve halkımızın refah seviyesinin artırılması, 2023 yılında Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın 2 trilyon dolara, kişi başına gelirin 25 bin dolara yükseltilmesi, ihracatın 500 milyar dolara çıkarılması, işsizlik oranının yüzde 5'e düşürülmesi, enflasyon oranlarının kalıcı bir biçimde düşük ve tek haneli rakamlara indirilmesi hedeflemektedir. (DPT, 2013: 27).

Ele aldığımız 2002-2015 döneminde bütçe gelirleri ve bütçe giderlerine baktığımızda, gene bu dönemde de bütçe giderlerinin bütçe gelirlerini aşma durumunun devam ettiği ancak aradaki farkın toparlanmaya başladığı

görülmüştür. Aynı dönemde dış ticarete baktığımızda, kronikleşmiş olan ithalatın ihracatı aşması durumunun devam ettiği görülmektedir (bkz. EK 3).

2002-2015 dönemine genel olarak bakıldığında, ekonomik açıdan birçok reformun gerçekleştirildiği bir dönemin geride kaldığı söylenebilir. Ekonomik kriz ile başlayan bu süreç, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ekonomik reformları başarıyla gerçekleştirmesi sayesinde, iktidarlarının ilk yıllarında ekonominin olumlu olarak devam etmesini sağladı. Dünya çapında yaşanan ekonomik bunalım ve sıkıntılar sebebiyle ve yaşanan politik olaylar ile birlikte, dönemin ikinci yarısında bu başarılı gidişat belli oranda zarar görmeye başladığı söylenebilir.

Aşağıdaki Tablo 10 ve 11'de 2002-2015 dönemine ait temel ekonomik göstergelere yer verilmiştir.

Tablo 10. Genel Ekonomik Göstergeler (2003-2006)

Yıllar	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)	Büyüme (%)	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Milyon TL)	Gayri Safi Milli Hasıla (Milyon TL)	Dış Ticaret Dengesi Oranı(%)	Bütçe Dengesi Oranı(%)
2003	18,4	10,5	5,3	125.485.113	123.164.990	-7,24	-9,00
2004	9,3	10,3	9,4	136.692.579	135.308.022	-8,80	-5,42
2005	7,7	10,3	8,4	146.780.723	145.650.603	-8,99	-1,22
2006	9,7	9,9	6,9	155.723.493	154.342.719	-10,26	-0,86

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı [TCKB], (2016). *Temel Ekonomik Göstergeler*. 20.05.2016, <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/TemelEkonomikGostergeler.aspx>
TÜİK (2016). *Temel İstatistikler*. 01.06.2016, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelis>

Tablo 11. Genel Ekonomik Göstergeler (2007-2015)

Yıllar	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)	Büyüme (%)	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Milyon TL)	Gayri Safi Milli Hasıla (Milyon TL)	Dış Ticaret Dengesi Oranı(%)	Bütçe Dengesi Oranı(%)
2007	8,4	10,2	4,7	101.254.625		-9,67	-1,83
2008	10,1	10,9	0,7	101.921.730		-9,42	-2,00
2009	6,5	14	-4,3	97.003.114		-6,28	-5,67
2010	6,4	11,9	9,2	105.885.644		-9,79	-3,84
2011	10,4	9,8	8,8	115.174.724		-13,68	-1,58
2012	6,2	9,2	2,1	117.625.021		-10,69	-2,28
2013	7,4	9	4,2	122.556.461		-12,13	-1,18
2014	8,2	9,9	2,9	126.069.789		-10,57	-1,34
2015	8,8	10,2	4	131.289.623		-8,80	-1,16

Kaynak: TÜİK (2016). *Temel İstatistikler*. 01.06.2016, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

1923-2015 dönemi için yıllık olarak yer verdiğimiz genel ekonomik göstergelerde, Enflasyon oranı için tüketici fiyat endeksindeki yıllık değişim 1938 baz yılı ile ifade edilmiştir. Bu dönem için Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve Gayri Safi Milli Hasıla değerleri ise 1923-1947 dönemi 1948 fiyatları, 1948-1967 dönemi 1968 fiyatları,

1968-2006 dönemi 1987 fiyatları ve 2007-2015 dönemi 1998 fiyatları ile ifade edilmiştir. 2007 yılından itibaren yapılan hesaplamalarda, paradan atılan sıfırlar nedeni ile milyon yerine bin Türk Lirası olarak sonuçlar elde edilmiştir. Ayrıca Dünya çapında Gayri Safi Yurtiçi Hasıla değeri daha genel geçer bir hesap olarak kabul edilmesi gerekçesi ile 2007 yılından itibaren ülkemiz içinde Gayri Safi Milli Hasıla değeri hesaplanmamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

POLİTİK İSTİKRAR VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİYLE İLGİLİ LİTERATÜR VE TÜRKİYE'DE 2002-2015 DÖNEMİ EKONOMETRİK ANALİZİ

Politik istikrar ve ekonomik büyüme ilişkisinin incelendiği çalışmamızın bu bölümünde literatür taraması ve ekonometrik analiz üzerinde durulacaktır. Bu kapsamda literatür taraması başlığı altında politika ve ekonomi ilişkisi ile ilgili çalışmalara değinilecektir. Ayrıca çalışmada politik ve ekonomik yönden detaylı olarak incelenen 1923-2015 dönemi için değerlendirme sonucu yapılacaktır. Ekonometrik analiz başlığı altında ise Türkiye için 2002-2015 dönemi için yapılan ampirik çalışma kapsamında model, veri, ampirik yöntem, bulgular, sonuç ve değerlendirme ana hatları ile, yapılan inceleme hakkında detaylı bilgi verilerek elde edilen çıkarımlar üzerinde durulacaktır.

1. Literatür Taraması

Politik istikrar ve politik istikrarsızlık ile ekonomi ilişkisi üzerine, politik istikrarsızlık ve ekonomi daha yoğun olmakla birlikte literatürde birçok çalışma vardır. Bu bölümde, politik istikrar ve politik istikrarsızlığın ekonomi ile ilişkisini konu alan literatürdeki çalışmaların sonuçları özetlenmeye çalışılacaktır.

Politik istikrar ve ekonomi ilişkisini ele alan çalışmalara bakıldığında, politik istikrar açısından şiddetsizlik, siyasal iradenin temsili olan hükümetlerin yasalar çerçevesinde hüküm sürmeleri gibi unsurların ön plana çıktıkları görülmektedir. Politik istikrar için sık değişime uğramamış hükümet ve yönetim kadrolarının, önemli bir belirleyici olduğu görülmektedir. Daha net bir ifade ile yönetimdeki az değişim istikrar demektir denilebilir. Politik açıdan bu şekilde irdelenen çalışmalarda, ekonomi ise ele alınan dönemlerin çeşitli göstergeleri ile ortaya konularak aralarında bir ilişkinin olup olmadığı araştırılmıştır. Politik istikrarsızlık ve ekonomi ilişkisini ele alan çalışmalara bakıldığında, politik istikrarsızlık açısından şiddet, siyasal iradenin temsili olan hükümetlerin yasadışı faaliyetlerle baskı altına alınmaları, askeri müdahaleler, terör, toplumsal eylemler gibi unsurların ön plana çıktıkları görülmektedir. Politik istikrarsızlık için, sık değişime uğrayan hükümet ve yönetim kadrolarının önemli bir belirleyici olduğu görülmektedir. Kısaca çok değişim istikrarsızlık demektir denebilir. Politik açıdan bu şekilde irdelenen çalışmalarda ekonomi ise ele alınan dönemlerin çeşitli göstergeleri ile ortaya konularak aralarında bir ilişkinin olup olmadığı araştırılmıştır. Aşağıdaki çalışma sonuçlarında konuların özetleri ile politik istikrarsızlık ve ekonomiyle ilgili bulgulara yer verilmiştir.

Grilli, Masciandaro, Tabellini, Malinvaud ve Pagano (1991), 18 Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü(OECD) üyesi ülkeyi ele alarak yaptıkları çalışmada, 1950-1989 dönem için politik açıdan merkez bankası bağımsızlığının enflasyon üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Araştırmaya konu olan ülkeler Avusturya, Avustralya, Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Japonya, Hollanda, Yeni Zelanda, Portekiz, İspanya, İsviçre, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'dir. İnceleme sonucunda merkez bankası bağımsızlığının enflasyon üzerindeki etkisi negatif ve anlamlı bulunmuştur. Hükümet değişikliklerinin sık yaşanması ise enflasyonu pozitif ve anlamlı olarak etkilediği çıkarımına ulaşılmıştır.

Alesina ve Rodrik (1994), çalışmada politik istikrarsızlık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki yeniden bölüşüm faktörü ile incelenmektedir. Çalışmada, 1960-1984 dönemi için 64 ülke ele alınmıştır. Araştırma, gelir dağılımındaki adaletsizliğin gelir seviyesi düşük bir seçmen kitlesi oluşturarak, gelir dağılımında adalet isteğini artıracığı temeline oturmaktadır. Bu talepler sonucunda politik istikrarsızlık artarak ekonomiyi etkileyeceği belirtilmektedir. Sonuç olarak politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olarak bulunmuştur.

Ball ve Rausser (1995), çalışmada politik yapı ve ekonomi politikalarının uygulanabilirliği arasındaki ilişki incelenmektedir. Çalışmada,1973-1985 dönemi için 135 ülke ele alınmış, ekonomik politika olarak fiyat istikrarı kullanılmış ve enflasyon oranı veri alınmıştır. Politik yapı için ise siyasal hak ve siyasal katılım oranını gösteren endekse yer verilmiştir. Sonuç olarak iki temel görüş ortaya çıkmıştır. Bunlar; kısa dönemde otoriter bir siyasi yapının yokluğunda ekonomi politikalarının uygulanmasında sıkıntı yaşanacağı ancak uzun dönemde siyasal katılımın fazla olduğu ülkelerin ekonomik olarak daha başarılı olduğu ile politik istikrarsızlık durumunda ekonomik politikaların etkinliğinin olmadığı görüşleridir.

Alesina, Özler, Roubini ve Swagel (1996), çalışmalarında politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. 1950-1982 dönemi için 113 ülkenin ele alındığı araştırmanın sonucuna göre, politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Sonuç olarak politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olarak bulunmuştur.

Devereux ve Wen (1997), çalışmada politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Yatay kesit veri analizi kullanılarak yapılan çalışmada 1960-1985 dönemi için 52 ülke ele alınmıştır. Sonuç olarak politik istikrarsızlığın negatif büyüme ve yüksek kamu harcamalarına neden olacağı belirtilmiştir.

Isham, Kaufmann, ve Pritchett (1997), çalışmalarında darbe ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. 1974-1990 dönemi için 56 ülkenin ele alındığı çalışmada, askeri müdahale ile anti demokratik şekilde son bulan hükümetlerle, ülkede oluşan siyasi istikrarsızlığın ekonomik değerleri ne şekilde etkilediği araştırılmıştır. Sonuç olarak politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olarak bulunmuştur.

Easterly ve Levine (1997), çalışmada politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. 1965-1990 dönemi için Afrika ülkelerinin ele alındığı çalışmada, ekonomik büyümeyi, siyasi istikrarsızlığın yanında az gelişmiş finansal sistemi, bozuk döviz piyasaları, yüksek kamu açıkları ve yetersiz altyapı unsurlarının da etkilediği sonucuna varılmıştır. Sonuç olarak politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olarak bulunmuştur.

Porta, Lopez, Shleifer ve Vishny (1998), hükümetlerin kalitesi üzerine bir araştırma yapmışlar ve politik istikrarı ölçmeye çalışmışlardır. Çalışmada hükümetlerin performansını belirleyen bağımlı değişkenler kamu sektörünün verimliliği, kamu yararının sağlanması, hükümet müdahaleleri ve politik özgürlüklerdir. Din ve etnik köken farklılıkları da ele aldıkları dışsal değişkenlerdir. Bu değişkenlerin, hükümetin kalitesini etkileyen unsurlar olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Asteriou ve Price (2001), çalışmada politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. 1961-1997 dönemi için İngiltere ele alınmıştır. Araştırmada GARCH-M modeli ve altı değişken kullanılmıştır. Sonuç olarak politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olarak bulunmuştur.

Telatar (2003), çalışmasında, Türkiye'nin 1986-1997 dönemini ele almıştır. Türkiye'de 1970'li yıllardan itibaren baş gösteren yüksek ve kronik enflasyon sorunu ilginç bir olgu olarak sunulmaktadır. Siyasi değişken olarak seçim zamanlaması dahil probit ve logit tahmin prosedürleri kullanılarak test edilmiştir. Çalışmada hükümetlerin oy kaygısı nedeniyle para arzı ve hükümet harcamaları ile yaptıkları popülist uygulamaların, enflasyonun bu derece büyük bir sorun haline gelmesine neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gordon ve Wang (2004), ekonomik performansın büyük hükümetler ile ilişkisini incelemişlerdir. Çalışmada 47 ülkeyi ele alıp 5 dönem üzerinden değerlendirmişlerdir. Hükümetlerin değerlendirilmesinde mülkiyet hakları endeksi, iş düzenleme endeksi, siyasi haklar endeksi ve sivil özgürlükler endeksi kullanılmıştır. Ekonomik performans için kentleşme, bebek ölüm oranı, kişi başına düşen milli gelir, ihracat ve ithalat değişkenlerini kullanmışlardır. Sonuç olarak incelenen hükümetlerden büyük olanların ve gelişmiş vergi sistemine

sahip olanların daha iyi ekonomik performans gösterdiğine ulaşmışlardır.

Darby, Chol-Won ve Muscatelli (2004), çalışmada siyasal belirsizlik, yatırım, tüketim, hükümet harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. 1963-1996 dönemi için Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü(OECD) üyesi ülkeleri ele alınmıştır. İçsel büyüme modeli kullanılarak siyasal istikrarsızlığın ekonomik etkileri incelenmiştir. Sonuç olarak, politik istikrarsızlığın yatırım üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olarak bulunmuştur.

Pehlivan (2009), çalışmasında, 1986-2003 dönemi için 19 ülke ele alarak, politik istikrar ve ekonomik performans ilişkisini incelemiştir. İncelenen ülkeler Arjantin, Brezilya, Çin, Ekvator, El Salvador, Filipinler, Jamaika, Kolombiya, Kore, Malezya, Pakistan, Panama, Paraguay, Singapur, Şili, Tayland, Türkiye, Uruguay ve Venezuela'dır. Politik istikrarın ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Türkiye'nin de ele alındığı incelemede, siyasi istikrarın diğer ülkelerde olduğu gibi ekonomik büyümeye etkisi pozitif iken Türkiye'ye ait şartların büyüme etkisi negatif olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Klomp ve Jakob (2009), çalışmada politik istikrarsızlık, politikalarda belirsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. 1960-2005 dönemi için 100 ülkenin incelendiği araştırmada, dinamik panel veri analizinden yararlanılmıştır. Sonuç olarak politik istikrarsızlığın ekonomik dalgalanmalar üzerindeki etkisi, istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olarak bulunmuştur.

Jong-A-Pin (2009), çalışmasında politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. 1974-2003 dönemi için 90 ülkenin ele alındığı çalışmada, politik istikrarsızlık için 25 analiz kullanılarak detaylı bir araştırma yapılmıştır. Siyasi istikrarsızlık için dört temel faktör üzerinde durulmuştur. Bunlar; siyasi amaçlı şiddet, kitlesel sivil protesto, siyasi rejim içindeki istikrarsızlık ve siyasi rejimin istikrarsızlığıdır. Sonuç olarak politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olarak bulunmuştur.

Şanlısoy ve Kök (2010), çalışmada politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. 1987-2006 dönemi için Türkiye'nin ele alındığı araştırmada, Türkiye şartlarında oldukça sık yaşanan politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Sonuç olarak politik istikrarsızlıkla ekonomik büyüme arasındaki ters yönlü ilişki, literatürle uyumlu olarak Türkiye açısından da doğrulanmıştır.

Öcal ve Yıldırım (2010), çalışmada, terör ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. 1987-2001 dönemi için Türkiye'nin ele alındığı araştırmada, ilişkilerde mekansal değişimleri ve yerel farklı parametre tahminlerini elde etmek

için coğrafi ağırlıklı regresyon ile incelenmiştir. Sonuç olarak terörizmin ekonomik büyümeyi Türkiye genelinde engellediği, ancak bu engellenenin, batıdaki illere kıyasla doğu ve güneydoğudaki illerde daha belirgin olduğuna işaret edilmiştir.

Demirgil (2011), çalışmasında siyasal istikrarsızlık, belirsizlik, enflasyon, döviz kuru ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmektedir. 1970-2006 dönemi için Türkiye'nin ele alındığı incelemede, GARCH ve EGARCH modelleri ve siyasal istikrarsızlığın altı farklı değişkeni ile araştırma sağlanmıştır. Sonuç olarak politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olarak bulunmuştur. Fakat politik istikrarsızlığın enflasyon üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olarak bulunmuştur.

Arslan (2011), çalışmasında, politik istikrar ve gayri safi yurt içi hasıla arasındaki ilişki incelenmektedir. 1987-2007 dönemi için Türkiye'nin ele alındığı araştırmada, Johansen Eşbütünleşme ve Hata Düzeltme Modeli testleri kullanılmıştır. Sonuç olarak eş bütünleşme analizi, siyasi istikrarsızlık ve gayri safi yurt içi hâsıla arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Hata Düzeltme Modeli gayri safi yurt içi hâsıladan siyasi istikrarsızlığa doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymuştur.

Gür ve Akbulut (2012), çalışmada gelişmekte olan ülkelerde politik istikrarın ekonomik büyüme üzerine olan etkisi, 1986-2003 dönemi için 19 ülke üzerinde incelenmiştir. İncelenen ülkeler Arjantin, Brezilya, Çin, Ekvator, El Salvador, Filipinler, Jamaika, Kolombiya, Güney Kore, Malezya, Pakistan, Panama, Paraguay, Singapur, Şili, Tayland, Türkiye, Uruguay ve Venezuela'dır. Panel veri analizi kullanılan bu araştırmada, ekonomik büyüme ve makroekonomik performans üzerinde politik istikrarın pozitif rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kaplan (2014), çalışmasında politik istikrarın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. 29 Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü(OECD) üyesi ülke için 1984-2012 dönemi ele alınmıştır. İncelenen ülke sayısı ve 36 yıllık dönem itibarıyla literatürdeki en önemli çalışmalardandır. Araştırmada panel veri yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada ekonomik büyüme, politik risk endeksi, dışa açıklık, enflasyon, işsizlik ve nüfus değişkenleri kullanılmıştır. Sonuç olarak politik istikrarın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Cangir (2014), çalışmasında politik istikrar ve makroekonomik performans arasındaki ilişki incelenmiştir. 1955-2009 dönemi için Türkiye'nin ele alındığı araştırmada, en küçük kareler ve genelleştirilmiş momentler yöntemi kullanılmıştır.

Sonuç olarak politik istikrarsızlığın şiddet boyutunu yansıtan göstergeler

(şiddet olayları ve üst düzey kişilere yönelik suikastlar) ile politik istikrarsızlık endeksinin büyüme üzerinde negatif, enflasyonu ve cari açığı ise arttırıcı yönde anlamlı bir etkide bulunduğu belirtilmiştir. Şiddet içermeyen gösterilerin, anılan değişkenler üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı bulgusu elde edilirken, makroekonomik göstergelerin şiddet olayları ve politik istikrarsızlık endeksi üzerindeki etkisine ilişkin bulgular ise görece olarak daha zayıftır.

Şimşek (2015), çalışmasında politik istikrarın ekonomik dalgalanmalar üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmanın amacı genel olarak iki başlık altında toplanmıştır. Birincisi, konjonktürel dalgalanmaları kavramsal olarak ele alarak Ortodoks ve Heterodoks İktisat Okulları'nın düşüncelerini genel olarak yansıtmaktır. İkincisi ise politik istikrar başta olmak üzere makroekonomik performansı yansıtan yatırımlar, para arzı, dış açıklık, kamu harcamaları, işsizlik ve tüketici fiyat endeksi gibi göstergelerin ekonomide yaşanan konjonktürel dalgalanmalar üzerine etkisini incelemektir. Araştırmada Evrensel Yönetişim Göstergeleri endeksleri temel bileşenler analizi yöntemiyle tek bir endeks haline getirilerek politik istikrar endeksi kullanılmıştır. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü(OECD) üyesi 31 yüksek gelirli ülke ve 66 orta üst/orta alt gelirli ülke ele alınmış olup panel veri yöntemleri uygulanmıştır. Sonuç olarak politik istikrar endeksi, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü(OECD)'ye üye yüksek gelir grubunda yer alan ülkelere nazaran orta üst/orta alt gelir grubunda yer alan ülkeleri daha çok etki altına almaktadır. Bu durum orta üst/orta alt gelir grubundaki ülkelerin demokratikleşme sürecinde daha fazla adım atması, anayasal, sosyal, idari, ekonomik ve politik alanlarda önemli reformlar gerçekleştirmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

2. Türkiye'de 1923-2015 Dönemi Politika Ve Ekonomi Değerlendirme Sonucu

Çalışmada, Türkiye'de politika ve ekonomi, cumhuriyetin kuruluşundan 2015 yılı sonuna kadar, dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Politik bakış açısı olarak; kurulan hükümetler, dönemlere ilişkin politik olaylar ve genel seçim sonuçları ele alınmış ve ek tablo olarak Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerine yer verilmiştir. Ekonomik bakış açısı olarak ise dönemlere ilişkin ekonomik gelişmeler, ekonomik politikalar, ekonomik planlamalar ve enflasyon, işsizlik, büyüme, gayri safi yurtiçi hasıla, gayri safi milli hasıla, dış ticaret dengesi oranı, bütçe dengesi oranı gibi genel ekonomik göstergeler ele alınmış ve ek tablo olarak ithalat, ihracat, bütçe gelirleri, bütçe giderlerine yer verilmiştir.

Politik bakış açısıyla incelediğimiz cumhuriyetin kuruluşundan 2015 yılı sonuna kadarki 93 yıllık dönemde, çok partili hayata geçilen 1950 yılına kadar 18, çok partili dönemden itibaren de 46 olmak üzere toplam 64 cumhuriyet

hükümeti görev yapmıştır. Türkiye’de 1960 ve 1980 yıllarında olmak üzere iki fiili askeri müdahale gerçekleşmiş, Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koymuştur. Bu dönemde, 3’ü darbe sonrası oluşturulan askeri hükümet, bir geçici hükümet, bir seçim hükümeti, 19 koalisyon hükümeti ve 40 tek başına iktidar hükümeti kurulmuştur. İlk hükümet İsmet İnönü’nün başbakanlığında Cumhuriyet Halk Partisi tarafından 1 Kasım 1923 tarihinde kurulmuştur. İlk koalisyon hükümeti ise yine İsmet İnönü’nün başbakanlığında Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi arasında 20 Kasım 1961 tarihinde 26. hükümet olarak kuruldu. Ele alınan dönemde 26 farklı kişi 38 defa başbakanlık koltuğuna oturmuştur. En uzun süre başbakanlık yapan isim

17 yıl 11 ay 20 gün ile İsmet İnönü olmuştur. Aralıksız olarak en uzun süre başbakanlık yapan isim ise 11 yıl 5 ay 14 gün ile Recep Tayyip Erdoğan’dır. Aynı dönemde 12 farklı isim cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmuştur. Mustafa Kemal Atatürk 15 yıl 12 gün ile en uzun süre cumhurbaşkanlığı yapan isim olmuştur. 93 yıllık dönemde 64 hükümet, değerlendirmeyi çok partili dönemden itibaren aldığımızda ise, 66 yılda 46 hükümet kurulmuştur. Bu sonuç ortalama 1,5 yılda bir yeni hükümete işaret etmekte ve politik tarihimizin ne kadar istikrarsız bir seyir izlediğini göstermektedir (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık [TCB], 2016).

Ekonomik göstergelerden enflasyon oranı, özellikle 1930 yılında kurulan Merkez Bankası’nın etkisi ile düşük değerler ile seyrederken, patlak veren İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) nedeniyle ekonominin olumsuz etkilenmesi enflasyonu yükseliş trendine sokmuştur. Bu sebeple özellikle 1942 ve 1943 yıllarında çok yüksek (%66,7-%45,8) enflasyon oranları görülmüştür. Ardından düşüşe geçen enflasyon oranı, 1946 yılında negatif (-3,8) değer almıştır. İnişli çıkışlı ancak çok yüksek değerler almadan seyrine devam eden enflasyon oranı, 1970’li yıllardan itibaren ekonomiye artan müdahaleler ile beraber yükselmeye başlamıştır. Özellikle 1980 yılında üç haneli rakama çıkarak (%101,4) rekor seviyeleri görmüştür. Bu derece artan enflasyon oranları ekonominin en önemli sorunlarından biri olmuş ve yüksek değerler, 2002 yılına kadar etkisini göstermiştir. 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin yarattığı etkilerle daralan iç talep ve uluslararası ekonomik durumun etkisi ile 2002 yılından itibaren düşmeye başlayan enflasyon oranları, 2004 yılında 33 yıl aradan sonra tek haneli rakamları (%9,3) görmüştür. Ve düşük enflasyon seyri zaman zaman çift hanelere çıksa da (%10,1-10,4) genelde tek haneli olarak devam etmiştir.

Diğer ekonomik gösterge olan işsizlik oranı, 1923-1930 döneminde devamlı olarak bir düşüş trendi izlemiştir. 1931 yılından 1933 yılına kadar yükselen işsizlik oranı, daha sonra 1940 yılına kadar tekrardan düşüşe geçmiştir. 1940 yılından itibaren inişli çıkışlı seyir izleyen işsizlik oranı 1950’ye kadar çok yüksek değerler almadan böyle devam etmiştir. 1950 yılından itibaren yükseliş trendine

giren bu oran, 2002 yılında çift haneye (%10,3) çıkmıştır. Bu tarihten itibaren %9-%14 seviyeleri arasında inişli çıkışlı olarak seyrini sürdürmüştür.

Bir diğer ekonomik gösterge olan büyüme oranı, cumhuriyetin kuruluşundan 1955 yılına kadar büyük dalgalanmaların yaşandığı bir değer olmuştur. Bu dönemde zaman zaman negatif değer alan büyüme oranı, 1946 yılında (%31,9) ise zirve değeri görmüştür. Ekonomik politikaların daha uzun vadeli oluşturulması ve planlamalar yapılması ile birlikte bu oran daha istikrarlı değerler almıştır. Ancak iç karışıklıklar ile darbenin yaşandığı 1979-1980 seneleri ve ekonomik krizlerin etkili olduğu 1994- 1999-2001-2009 senelerinde negatif büyüme oranları yaşanmıştır.

Ele aldığımız diğer iki gösterge olan gayri safi yurtiçi hasıla ve gayri safi milli hasıla, cumhuriyetin kuruluşundan itibaren istikrarlı olarak artış trendi gösterdiği söylenebilir. Zaman zaman bu oranlar bir önceki yıllara göre küçük düşüşler yaşasa da yükselişin devam ettiği görülmüştür.

Çalışmada yer verilen son iki gösterge, dış ticaret dengesi oranı ve bütçe dengesi oranıdır. Dış ticaret dengesi oranı hesaplanırken yıllık olarak gerçekleşen ihracat değerinden ithalat değerini çıkararak elde edilen değer gayri safi yurtiçi hasılaya bölümünden elde edilmiştir. Bütçe dengesi oranı hesaplanırken yıllık olarak hesaplanan toplam bütçe geliri değerinden toplam bütçe gideri değeri çıkararak elde edilen değer gayri safi yurtiçi hasılaya bölümünden elde edilmiştir. Dış ticaret dengesi oranına baktığımızda cumhuriyetin ilk yıllarında negatif bir değer almış, 1929 yılından 1947 yılına kadar sadece 1938 yılı hariç hep pozitif değer almıştır. 1947 yılında başlayan negatif değer alma süreci kronik hal alarak 2015 yılına kadar hep negatif seyir izlemiştir. Bu oran 1974 yılına kadar ortalama %2-%3 civarında değer alırken bu yıldan itibaren ortalama %6-%7 oranına yükselmiştir. Bütçe dengesi oranına baktığımızda 1950 yılına kadar birkaç yıl hariç hep pozitif değerler almıştır. 1950 yılından itibaren ise birkaç yıl hariç bu oran hep negatif değere almaya başlamıştır. 2001 yılında (-12,20) ile zirve değeri görmüştür.

3. Ekonometrik Analiz

Bu çalışmada politik açıdan ülkemizde istikrarlı bir sürecin yaşandığı 2002-2015 dönemi ele alınarak politik istikrar ve ekonomik büyüme ilişkisi ampirik olarak incelenmiştir. Verilerdeki kısıtlılık ve 2002-2015 dönemini inceleme isteğimiz dolayısıyla bu dönem seçilmiştir. Çalışmanın amacı, politik istikrar ve ekonomik büyüme ilişkisini ampirik olarak incelemektir. Ekonometrik çalışma için hazırlanan veri setine yönelik uygun analiz olarak zaman serisi analizi kullanılmıştır. Çalışma sonunda ADF ve PP birim kök, Johansen Eşbütünleşme ve Vektör Hata Düzeltme nedensellik testi oluşturulup, uygun model seçilerek

sonuçlar ekonometrik olarak incelenip yorumlanmaya çalışılacaktır.

a. Amaç ve Önem

Politik istikrar ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olup olmadığı uzun yıllar tartışılabilir de, son yıllarda önemi giderek artmıştır. Bu çalışmanın amacı politik istikrar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırarak test etmektir.

Türkiye siyasi hayatında politik istikrarsızlık dönemleri çok sık yaşanmaktadır. Politika ve ekonomi arasındaki etkileşimin önemli olduğu farklı platformlarda zaman zaman dile getirilse de Türkiye için çalışmalar kısıtlıdır. Sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için politik istikrarın, istikrarlı bir politik süreç için ekonomik büyümenin gerekli olup olmadığı araştırılmalıdır. Yapılacak bu çalışmada Türkiye’de istikrarlı politik bir dönem ele alınarak ekonomik büyüme ile ilişkisi incelenecektir. Çalışmadan elde edilen sonuçlardan hareketle, politika ve ekonomi arasındaki bir ilişkinin olup olmadığı, var ise ne yönde olduğu sorusunun cevapları aranacaktır.

b. Model Ve Veri

Bu çalışma, Türkiye’de politika ve ekonomi arasındaki ilişkiyi analiz etmeyi amaçlamaktadır. Politik olarak istikrarlı bir dönem ele alınarak ekonomik büyüme temelinde, politika ve ekonomi arasındaki etkileşim incelenecektir. Bu kapsamda çeyreklik veriler kullanılarak analiz periyodu 2002:Q1-2016:Q1’e kadar olarak belirlenmiştir. Çalışmada tahmin edilecek modele ilişkin ekonometrik spesifikasyon aşağıdaki denklemdeki gibidir.

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 k_t + \beta_2 \pi_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

Bu modelde büyüme (y), sermaye stokunun (k) ve politik istikrarın (π) bir fonksiyonu olarak ele alınmıştır. Büyüme değişkeni, 1998 sabit fiyatlarıyla harcama yöntemine göre Gayri Safi Yurtiçi Hasıla tarafından temsil edilmektedir. Sermaye değişkeni, 1998 sabit fiyatlarıyla harcama yöntemine göre Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu ile ölçülmektedir. Son olarak politik istikrar ise politik risk oranı kullanılarak modele dâhil edilmiştir. Tüm değişkenlere ait veriler doğal logaritmaları alındıktan sonra analize tabi tutulmuştur. Çalışmada kullanılan verilerden büyüme ve sermaye değişkenine ait veriler Türkiye İstatistik Kurumu internet sitesinden derlenmiştir. Politik istikrar verileri ise Politik Risk Hizmetleri (The PRS Group) veri tabanından elde edilmiştir.

Politik Risk Hizmetleri, PRS-ICRG (Political Risk Services-International Country Risk Guide) uluslararası olarak ekonomi branşında haftalık yayın yapan International Report dergi yazarlarınca, 1980 yılından itibaren oluşturulan

ülkelerin risklerini hesaplayan bir modeldir. PRS-ICRG; 3 ana başlık ve 22 alt başlıktan oluşmaktadır. Bu üç ana başlık politik, finansal ve ekonomik risktir. Politik risk oranı, oluşturulan politik risk endeksi ile hesaplanmaktadır. Politik risk endeksinin

12 temel bileşeni bulunmaktadır. Politik risk bileşenleri 12 alt faktörden oluşmaktadır. Bu bileşenler; yönetim istikrarı, sosyoekonomik durum, yatırım profili, iç karışıklık, dış karışıklık, yolsuzluk, politikalara askerin etkisi, dinsel gerilimler, kanun ve düzenlemeler, etnik gerilim, demokratik sorumluluklar ve bürokrasi kalitesidir. Bu bileşenler ve puanlama sistemi şu şekilde ifade edilmektedir.

Tablo 12. PRS-ICRG Politik Risk Endeksi Temel Bileşenleri ve Puanlama

Politik Risk Endeksi Bileşenleri	Puanlama(En Yüksek Değer)
Yönetim İstikrarı	12
Sosyoekonomik Koşullar	12
Yatırım Profili	12
İç Karışıklık	12
Dış Karışıklık	12
Yolsuzluk	6
Politikalara Askerin Etkisi	6
Dinsel Gerilimler	6
Kanun ve Düzenlemeler	6
Etnik Gerilimler	6
Demokratik Sorumluluklar	6
Bürokrasi Kalitesi	4
Toplam	100

Kaynak: (Political Risk Service-International Country Risk Guide [PRS- ICRG], 2016). *Methodology*. 18.06.2016, http://www.prsgroup.com/ICRG_methodology.aspx

Politik risk oranının belirlendiği endeksin bileşenlerinin puanlanma metodolojisi bu şekildedir. Puanlama sonucunda 0-100 aralığında bir değer ortaya çıkmaktadır. Bu değere göre 0.0-49.9 aralığı politik risk derecelendirmesi çok yüksek riski yani aşırı politik istikrarsızlığı, 50.0-59.9 aralığı yüksek riski yani yüksek politik istikrarsızlığı, 60-69.9 aralığı orta düzeyde riski yani düşük politik istikrarı, 70.0-79.9 aralığı düşük riski yani yüksek politik istikrarı ve 80-100 aralığı çok düşük riski yani aşırı politik istikrarı ifade etmektedir (PRS-ICRG, 2016).

3.1. Ampirik Yöntem Ve Bulgular

3.1.1. Birim Kök Testi

Bir ekonometrik uygulama analize geçmeden evvel kontrol edilmesi gereken ilk husus serilerin durağanlığıdır. Granger ve Newbold (1974)'e göre durağan olmayan serilerle uygulama yapmak sahte regresyon sorunu ortaya çıkarabilir ve elde edilen sonuçlar kesinlikle tutarlı olmaz. Zaman serisi literatüründe sıklıkla uygulanan durağanlık testlerin başında ADF (Dickey ve Fuller, 1981) ve PP (Phillips ve Perron, 1988) testleri gelmektedir.

ADF testi, DF (Dickey ve Fuller, 1979) testinden türetilmiş bir testtir. Bu testte zaman serilerinin gecikmeli farkları modele eklenerek yüksek dereceli korelasyon için bir parametre düzeltilmesi yapılır.

$$\Delta y_t = \alpha_0 + \gamma y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$\Delta y_t = \alpha_0 + \gamma y_{t-1} + \alpha_1 t + \sum_{i=1}^m \beta_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4)$$

Denklem 3 sadece sabit terim denklem 4 ise hem sabit terim hem de trend içeren modeli temsil etmektedir. Her iki denklemde de $\gamma=0$ olup olmadığı test edilmektedir. Boş hipotez serilerde birim kök olduğu şeklinde kurulmaktadır ve boş hipotezin reddi serilerin durağan olduğu anlamı taşımaktadır.

PP birim kök testi, hata teriminin zayıf bir düzeyde bağımlı olmasına ve heterojen dağılmasına olanak tanımaktadır. PP testi, gecikme farkı terimleri eklenmeksizin hata terimlerinin ardışık bağımlılığı sorununu ele alırken parametrik olmayan istatistikî yöntemler geliştirmektedir. Matematiksel notasyonu hem sabitli hem de hem sabit hem trendli modeller için ADF testi ile aynıdır.

Tablo 13, ADF ve PP testi için kurgulanan iki modellemeye (τ_0 : sadece sabit terim içeren model; τ_1 : hem sabit terim hem de trend içeren model) ait sonuçları göstermektedir. Tabloda yer alan sonuçlardan da görüleceği üzere, her iki testte de iki modellemeden de elde edilen sonuçlar serilerin düzeyinde durağan olmayıp; birinci farkı alındığında durağan hale gelmektedir. Yani, serilerin birim kök içerdiğini ifade eden boş hipotez düzey değerlerinde reddedilemeyip, serilerin birinci farkları için reddedilmektedir.

Tablo 13. Birim Kök Testi Sonuçları

H ₀ : Seriler Birim Kök İçermektedir.					
Değişken	ADF		PP		Karar
	τ_τ	τ_μ	τ_τ	τ_μ	
Y	-1,505[0,52]	-2,985[0,23]	-2,416[0,14]	-3,165[0,11]	H ₀ : Kabul
K	-2,501[0,12]	-3,017[0,13]	-2,501[0,11]	-3,105[0,12]	H ₀ : Kabul
Pi	-0,331[0,91]	-2,463[0,34]	-0,600[0,86]	-2,473[0,33]	H ₀ : Kabul
Δy	-2,608[0,09]	-3,233[0,08]	-4,547[0,00]	-5,881[0,00]	H ₀ : Red
Δk	-3,363[0,01]	-3,634[0,03]	-12,03[0,00]	-11,71[0,00]	H ₀ : Red
Δpi	-6,957[0,00]	-7,176[0,00]	-7,061[0,00]	-7,227[0,00]	H ₀ : Red

Not: Bu testle ilgili yorumlamalar %10 anlamlılık düzeyinde yapılmıştır. Köşeli parantez içerisindeki rakamlar olasılık değerlerini göstermektedir. ADF testinde gecikme sayısı Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiş olup, maksimum gecikme uzunluğu 8 olarak belirlenmiştir. PP testinde spektral tahmin yöntemi Barlett kernel; bant genişliği ise Newey-West ile yapılmıştır. Δ terimi ilgili değişkenin birinci farkını simgelemektedir.

3.1.2 Eşbütünleşme Testi

Durağan olmayan seriler arasındaki olası uzun dönemli ilişki eşbütünleşme testi ile analiz edilmektedir ve zaman serisi literatüründe en yaygın kullanılan eşbütünleşme testleri Engle ve Granger (1987) ve Johansen (1988) Eşbütünleşme testidir. Engle ve Granger (1987) testi sadece iki değişkenin yer aldığı sistemlerde çalıştırılmaktadır. Bu yüzden bu çalışmada Johansen (1988) testi uygulanmıştır. Bu yöntem eşbütünleşik vektör sayısını belirleyebilmek için Maksimum Eigen ve Trace değeri istatistiklerinden faydalanmaktadır. Johansen (1988) yönteminin cebirsel gösterimi aşağıdaki gibidir:

$$y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^k \alpha_i y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (5)$$

Tablo 14. Eşbütünleşme Testi Sonuçları

H ₀ : Seriler Eşbütünleşik Değildir.					
Test	Hipotezlenmiş kontegre vektör sayısı	Eigenvalue	Trace İstatistiği	%10 Kritik Değer	Karar
Trace	Yok (r=0)	0,450894	62,63100	39,75[0,00]	H ₀ : Red
	En çok 1 (r≤1)	0,287896	32,05838	23,34[0,00]	
	En çok 2 (r≤2)	0,251036	14,74231	10,66[0,02]	
Maksimum Eigenvalue	Yok (r=0)	0,450894	30,57262	23,44[0,01]	H ₀ : Red
	En çok 1 (r≤1)	0,287896	17,31607	17,23[0,09]	
	En çok 2 (r≤2)	0,251036	14,74231	10,66[0,02]	

Not: Bu testle ilgili yorumlamalar %10 anlamlılık düzeyinde yapılmıştır. Köşeli parantez içerisindeki rakamlar olasılık değerlerini göstermektedir. Tahmin sabit terim ve trendli olarak yapılmıştır.

Tablo 14, Johansen (1988) testine ait eşbütünleşme testi sonuçlarını göstermektedir. Tablo yansıtılan hem Trace hem de Maksimum Eigenvalue istatistiklerine göre sistemdeki değişkenlerin eşbütünleşik olduğu belirlenmiştir. Yani, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığını ifade eden boş hipotez %10 anlamlılık düzeyinde reddedilerek, değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiği tespit edilmiştir.

Bu sonuçlara göre, modeldeki odak değişkenlerimiz olan politik istikrar ve ekonomik büyümenin uzun dönemde birlikte hareket ettiği tespit edilmiştir.

3.1.3. Nedensellik Testi

Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edildiği için sistemdeki nedensellik ilişkisi Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM-Vector Error Correction Model) vasıtasıyla incelenebilir. Vektör Hata Düzeltme Modelinin matematiksel gösterimi aşağıdaki gibidir:

$$\Delta y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^k \alpha_0 \Delta y_{t-i} + \sum_{i=1}^l \alpha_1 \Delta k_{t-i} + \sum_{i=1}^w \alpha_2 \Delta p_{t-i} + \lambda ECT_{t-1} + v_t \quad (6)$$

$$\Delta k_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^k \beta_0 \Delta k_{t-i} + \sum_{i=1}^l \beta_1 \Delta y_{t-i} + \sum_{i=1}^w \beta_2 \Delta p_{t-i} + \theta ECT_{t-1} + v_t \quad (7)$$

$$\Delta p_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^k \gamma_0 \Delta p_{t-i} + \sum_{i=1}^l \gamma_1 \Delta y_{t-i} + \sum_{i=1}^w \gamma_2 \Delta k_{t-i} + \delta ECT_{t-1} + v_t \quad (8)$$

Yukarıdaki denklemlerde Δ değişkenlerin birinci farkını, k, l ve w gecikme uzunluklarını, v ise hata terimini simgelemektedir. Üç modelde değişkenlere ait katsayılar ($\alpha_0, \alpha_1, \alpha_2, \beta_0, \beta_1, \beta_2, \gamma_0, \gamma_1, \gamma_2$) kısa dönem katsayılarıdır. $\lambda, \theta,$ ve

$\hat{\sigma}$ ise uyarlama katsayılarının hızını göstermektedir. Hata düzeltme terimi (ECT-Error Correction Term), uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinden türetilmiştir ve geçmiş dönemlerdeki dengesizliklerin ne kadarının giderildiğini ölçmektedir.

Tablo 15. Kısa Dönemli Nedensellik Sonuçları

H ₀ : Nedensellik İlişkisi Yoktur.		
Test Edilen Hipotez	F-İstatistiği	Karar
$\alpha_1=0$	8,813[0,00]	H ₀ : Red
$\alpha_2=0$	0,540[0,70]	H ₀ : Kabul
$\beta_1=0$	11,15[0,00]	H ₀ : Red
$\beta_2=0$	0,726[0,57]	H ₀ : Kabul
$\gamma_1=0$	4,153[0,00]	H ₀ : Red
$\gamma_2=0$	3,190[0,02]	H ₀ : Red

Not: Bu testle ilgili yorumlamalar %10 anlamlılık düzeyinde yapılmıştır. Köşeli parantez içerisindeki rakamlar olasılık değerlerini göstermektedir. Gecikme uzunluğu Schwarz Bilgi Kriterine (SIC) göre 4 olarak belirlenmiştir.

16. Uzun Dönemli Nedensellik Sonuçları

H ₀ : Nedensellik İlişkisi Yoktur.		
Test Edilen Hipotez	Katsayı	Karar
$\lambda=0$	-0,17[0,47]	H ₀ : Kabul
$\theta=0$	-0,64[0,08]	H ₀ : Red
$\hat{\sigma}=0$	-0,02[0,09]	H ₀ : Red

Not: Bu testle ilgili yorumlamalar %10 anlamlılık düzeyinde yapılmıştır. Köşeli parantez içerisindeki rakamlar olasılık değerlerini göstermektedir. Gecikme uzunluğu Schwarz Bilgi Kriterine (SIC) göre 4 olarak belirlenmiştir.

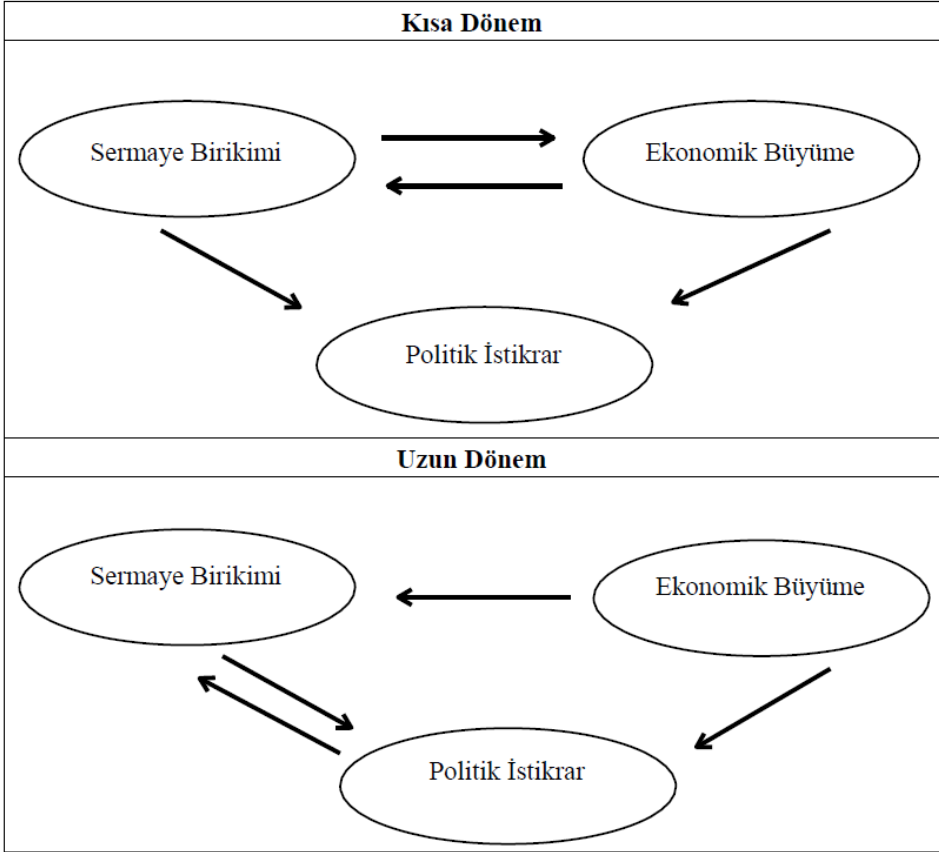
Tablo 15 ve 16, Vektör Hata Düzeltme modeli sonuçlarına göre elde edilen nedensellik bulgularını yansıtmaktadır. Tablo 15 kısa dönem nedensellik ilişkisini, tablo 16 ise uzun dönem nedensellik ilişkisini göstermektedir. Tablo 15'e göre, kısa dönemde sermaye birikimi ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik; ekonomik büyümeden politik istikrara doğru tek yönlü ve sermaye birikiminden politik istikrara doğru ise tek yönlü bir nedensellik mevcuttur. Tablo 16'ya göre ise uzun dönemde ekonomik büyüme ve politik istikrar sermaye birikiminin nedeni iken; sermaye birikimi ve ekonomik büyüme de politik istikrarın nedenidir.

Bu sonuçlara göre, odak değişkenlerimiz büyüme ile politik istikrar arasındaki ilişki hem kısa hem de uzun dönemde tek yönlü olup, nedenselliğin yönü ekonomik büyümeden politik istikrara doğrudur.

Aşağıdaki Tablo 17’de kısa ve uzun dönemde meydana gelen nedensellik hareketleri gösterilmiştir.

Tablo 17. Kısa ve Uzun Dönem Nedensellik Hareketleri

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerdeki artışın, ekonomik büyümeyi gerçekleştireceği bilinen bir realitedir. Bu durum, o ülkede yaşayan halkın yaşam standardını da yükseltecektir. Ancak yaşam standardını etkileyecek bir diğer önemli faktör ise politik istikrardır.

Ekonomik büyüme olgusu, genellikle bir yıllık dönem içerisinde kişi başına düşen hasılanın artması ya da üretim kapasitesinin tümüyle genişlemesi anlamına gelir. Politik istikrar; demokratik bir süreçte, hukuk kuralları çerçevesinde etkili ve verimli bir idari yapının oluşması şeklinde tanımlanabilir.

Politik istikrarla ekonomik büyüme arasında bir etkileşimin bulunup bulunmadığı, bir etkileşim var ise, politik istikrarın mı ekonomik büyümeyi sağladığı yoksa ekonomik büyümenin politik istikrara mı yol açtığı konuları öteden beri iktisatçılar tarafından tartışılabilen hususlardır. Politik istikrar ile ekonomik büyüme arasında bir etkileşimin olduğu farklı platformlarda zaman zaman dile getirilse de Türkiye için çalışmalar kısıtlıdır. Sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için politik istikrarın gerekli olup olmadığı veya istikrarlı bir politik süreci ekonomik büyümenin sağlayıp sağlamadığı araştırılmalıdır.

Türkiye uzun yıllar ne politik istikrarı ne de ekonomik gelişmeyi gerçekleştiremedi. Politikada ve ekonomide devamlı olarak istikrarı sağlamak için birçok program hayata geçirilse de tam anlamıyla başarı sağlanamamıştır. Politik ve ekonomik krizler sürekli olarak ülke gündemini meşgul etmiştir. Bu çalışmada, ülkemizde politik açıdan istikrarlı bir sürecin yaşandığı 2002-2015 dönemi ele alınarak, politik istikrar ve ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiş, politik istikrar ile ekonomik büyüme arasında bir bağlantının olup olmadığı test edilmiştir.

Çalışmada büyüme modeli hazırlanmış, sermaye stokunun ve politik istikrarın bir fonksiyonu olarak ele alınmış ampirik olarak incelenmiştir. Araştırmanın ana değişkenlerinden biri olan politik istikrarın değişkeni, Politik Risk Servisi-Uluslararası Ülke Risk Rehberi (Political Risk Service-International Country Risk Guide-PRS-ICRG) şirketi tarafından sağlanmıştır. Şirket politik risk oranını belirlerken, 12 alt faktör ile değerlendirme yaparak ülkenin politik risk ve ülke riski açısından detaylı bilgilerini ele almaktadır. Bu faktörler; yönetim istikrarı, sosyoekonomik durum, yatırım profili, iç karışıklık, dış karışıklık, yolsuzluk, politikalara askerin etkisi, dinsel gerilimler, kanun ve düzenlemeler, etnik gerilim, demokratik sorumluluklar ve bürokrasi kalitesinden oluşmaktadır.

Yönetim istikrarı, iktidarın yönetme yeteneği ve politikalarını uygulamaya koyabilmesi ile ilgili bir değerlendirmedir. Sosyoekonomik durum, hükümetin uyguladığı politikalar nedeniyle iş sektöründe oluşan kısıtlamalar ve hoşnutsuzluklara karşı oluşan dirençtir. Yatırım profili, ülkenin yatırım profili ile ilgili bileşenleri göstermektedir. İç karışıklık, ülke sınırları içinde yaşanan politik

ayaklanma ve gösterilerin hükümet üzerinde oluşturduğu baskıyı ifade etmektedir. Dış karışıklık, diğer ülkelerin müdahalelerine, diplomatik ve siyasi çatışmalara maruz kalan ülkelerin değerlendirilmesinde ele alınmaktadır. Yolsuzluk, ülkede kamu ve özel sektör alanında yaşanan yetkiyi kötüye kullanma, haksız kazanç elde etme durumunu değerlendirmektedir. Politikalara askerin etkisi, ülkenin silahlı kuvvetlerinin hükümete politik kararlarında baskılar yapması ve darbe gibi demokrasi dışı yöntemlerle yönetime el koyması gibi durumları değerlendirmektedir. Dinsel gerilimler, ülkede baskın olan dinsel topluluğun anayasayı kendi dini kuralları ile değiştirmesi ve diğer dinleri politik ve kültürel hayatta yok sayması ile karşılaşılan durumu ifade etmektedir. Kanun ve düzenlemeler, kanunların tarafsızlığı ve düzenlemelerin toplum üzerindeki etkisini ifade etmektedir. Etnik gerilim, etnik köken bakımından farklı toplulukların olduğu ülkelerde yaşanabilecek çatışma ve gerilimi değerlendirmektedir. Demokratik sorumluluklar, hükümetlerin demokratik yöntemlere bağlılığı ve kendi toplumuna karşı duyarlılığını ifade etmektedir. Bürokrasi kalitesi ise devleti oluşturan kurum, kuruluşların profesyonelleşme ve kurumsallaşma becerilerinin değerlendirilmesini göstermektedir.

Yaşanan bu uzun politik istikrar döneminde ekonominin de genel itibariyle pozitif bir seyir izlemesi, politik istikrar ve ekonomik büyüme ilişkisinin çok fazla sorgulanmasına neden olmuştur. Kamuoyunda üç görüş ön plana çıkmıştır. Bunlardan ilki ve daha çok kabul göreni, politik istikrarın sağlanmasının ekonomiyi olumlu yönde etkilediğidir. İkinci görüş ekonominin gelişmesi ve dolayısı ile halkın refah seviyesinin artmasının oy tercihlerini etkileyerek politik istikrarın sağlanması olarak ele alındı. Son görüş ise politika ve ekonominin karşılıklı olarak birbirlerini etkiledikleriydi.

Politik istikrar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ampirik olarak incelemeyi önce serilerin durağanlığını test etmek için ADF ve PP testi uygulanmıştır. Yapılan testler sonucunda seriler düzeyde durağan olmayıp; birinci farkı alındığında durağan hale gelmektedir. Yani, serilerin birim kök içerdiğini ifade eden boş hipotez düzey değerlerinde reddedilemeyip, serilerin birinci farkları için reddedildiği ortaya çıkmıştır. Daha sonra durağan olmayan seriler arasındaki olası uzun dönemli ilişkiyi analiz etmek için Johansen testi uygulanmıştır. Bu teste eşbütünlük vektör sayısını belirleyebilmek için Maksimum Eigen ve Trace değeri istatistiklerinden faydalanılmıştır. Johansen testi sonucunda hem Trace hem de Maksimum Eigenvalue istatistiklerine göre sistemdeki değişkenlerin eşbütünlük olduğu belirlenmiştir. Yani, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığını ifade eden boş hipotez %10 anlamlılık düzeyinde reddedilerek, değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiği tespit edilmiştir. Ortaya çıkan bu sonuca göre, modeldeki odak değişkenlerimiz olan politik istikrar ve ekonomik büyümenin uzun dönemde birlikte hareket ettiği tespit edilmiştir. Değişkenler arasında uzun dönemli

bir ilişki tespit edildiği için sistemdeki nedensellik ilişkisi Vektör Hata Düzeltme Modeli vasıtasıyla kısa ve uzun dönem için ayrı ayrı incelenmiştir. İnceleme sonucuna göre, kısa dönemde sermaye birikimi ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik; ekonomik büyümeden politik istikrara doğru tek yönlü ve sermaye birikiminden politik istikrara doğru ise tek yönlü bir nedensellik mevcuttur. Uzun dönemde ise ekonomik büyüme ve politik istikrar sermaye birikiminin nedeni iken; sermaye birikimi ve ekonomik büyüme de politik istikrarın nedenidir. Yapılan tüm testler sonucunda, odak değişkenlerimiz büyüme ile politik istikrar arasındaki ilişki hem kısa hem de uzun dönemde tek yönlü olup, nedenselliğin yönü ekonomik büyümeden politik istikrara doğru olduğu ortaya konmuştur.

Elde edilen bulgular ışığında, hükümette bulunan siyasilere iktidarlarını devam ettirmeleri için yapmaları gerekenin, ekonomiyi iyi yöneterek ekonomik büyüme ve gelişmeyi sağlamaları gerektiği söylenebilir. Uyguladıkları politikalar ile ekonomik büyüme ve gelişmeyi sağlayan hükümetler, halk tarafından takdir edilerek seçmenin desteği hükümetteki partiye artarak devam edecektir. Bu sayede politik açıdan istikrarlı süreç devam etmiş olacaktır. Çalışmada ele aldığımız dönem, büyük bir ekonomik krizin ardından başlamıştır. Ekonomik açıdan bunalan toplum, yeni bir seçim ve hükümet ile uygulanan politikalarla ekonominin düzelmeye sürecine girmesi tek başına iktidar olan Adalet ve Kalkınma Parti'sine olan oy eğilimini arttırmıştır. Bunun sonucunda 2002 yılından sonra art arda girdiği üç seçimden de oylarını artırarak tek başına iktidar olarak çıkmıştır. Sadece 7 Haziran 2015 tarihinde yapılan seçimde oy oranları düşerek tek başına iktidar olma şansını kaybetmiştir. Ancak bu seçim sonucunda koalisyon arayışlarındaki netice alınamamış ve tartışmalı geçen süreç erken seçim kararı alınarak seçim hükümeti kurulmasına neden olmuştur. Beş ay gibi kısa bir aradan sonra yapılan 1 Kasım 2015 erken seçimi ile birlikte oylarını yaklaşık olarak %10 ve 4,5 milyon arttıran Adalet ve Kalkınma Partisi yeniden tek başına iktidar olmuştur.

Bu kadar kısa bir sürede bu denli fazla oyun yer değiştirmesi, toplumun eğiliminin yeniden aynı partiye kaymasını, çalışmanın ekonometrik bulgularının ışığında irdelersek, toplumun uzun bir politik istikrar dönemi sonrası oluşan belirsizlik ortamında ekonominin zarar göreceği kaygısının yattığı söylenebilir.

Özetle başarılı ekonomi politikalarını uygulamaya koyarak gelişen ekonomik yapıyı sağlayan hükümetler, aynı zamanda toplum tarafından oy eğilimi olarak karşılık görür ve bu sayede hükümette kalmaya devam ederek politik istikrar da sağlanmış olur. Türkiye, sahip olduğu sosyal, kültürel, jeopolitik konum potansiyeli ile giderek önem kazanan ve dünyanın 17. büyük ekonomisine sahip bir ülkedir. Ulusal ve uluslararası şartlara uygun olarak başarılı bir ekonomik yönetim ile Türkiye çok daha iyi konumlarda kendine yer bulacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, F. (2013). Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001-2013). *Çalışma Dünyası Dergisi*. Cilt 1, Sayı 2, 15-32.
- Acar, S. M. (2007). *Uluslararası Reel Ticaret: Teori, Politika*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası.
- Acar, Y (2002), İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın No:191, Vıpaş AŞ Yayın no:67, Bursa
- Acar, Y. (2009). *Tarihsel Açından Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar* (7. Baskı). Bursa: Dora Yayınları.
- Alesina, A. & Rodrik, D. (1994). Distributive Politics and Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 109 (2) 465-490.
- Alesina, A., Özler, S., Roubini, N. & Swagel, P. (1996). Political Stability and Economic Growth. *Journal of Economic Growth*, 1(2) 189-211.
- Alkin E., Yıldırım K. ve Özer M. (2004). *İktisada Giriş*.Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Arslan, Ü. (2011). Siyasi İstikrarsızlık ve Ekonomik Performans: Türkiye Örneği. *Eğ̈e Akademik Bakış Dergisi*. Cilt: 11, Sayı: 1, 73-80.
- Asteriou, D. & Price, S. (2001). Political Instability and Economic Growth: UK Time Series Evidence. *Scottish Journal of Political Economy*, 48 (4) 383-399.
- Atılğan, H. (2004), *Vergilemenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye'deki Durumunun Analizi*. T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara.
- Avcı, B. S.(2015). *Cari Açık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Türkiye Örneği*.(Yayınlanmamış YL Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Aykırı, M. (2008). *Ekonomik Büyüme-Enflasyon-İşsizlik İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama 1980-2005* (Yayınlanmamış YL Tezi). Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Ball, R. & Rausser, G. (1995). Governance Structures and the Durability of Economic Reforms: Evidence from Inflation Stabilizations. *World Development* 23(6), 897-912.
- Berber, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Bilgili, Y. (2014). *Makro İktisat Ders Notları*. (3.Baki). İstanbul: İkinci Sayfa.
- Bocutoğlu, E., Berber, M. ve Çelik, K. (2003), *Makro İktisada Giriş, Kamu Personeli Seçme Sınavlarına Yardımcı*, Rize: Dilara Yayınevi.
- Boratav, K. (2015). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009* (21. Baskı). Ankara: İmgeKitapevi

- BUMKO (2016). *Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri*. 11.08.2016, <http://www.bumko.gov.tr/TR,157/butce-buyuklukleri-ve-butce-gerceklesmeleri.htm>
- BUMKO (2016). *Ekonomik Göstergeler*. 11.08.2016, <http://www.bumko.gov.tr/TR,147/ekonomik-gostergeler.html>
- Cangir, N. (2014). *Politik istikrarsızlık ve makroekonomik performans ilişkisi: Türkiye örneği*. (Yayınlanmamış YL Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Caporaso, J. A. & Levine, D. P. (2002). *Theories of Political Econom*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Çiftçi, E. (2015). *Türkiye'de Enflasyon İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Uygulama 1980-2014* (Yayınlanmamış YL Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Darby, J., Chol-Won, L., & Muscatelli, A. V. (2004). Political uncertainty, public expenditure and growth. *European Journal of Political Economy*, 20(1) 153-179.
- Demirgil, H. (2011). Politik İstikrarsızlık, Belirsizlik ve Makroekonomi: Türkiye Örneği (1970-2006). *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt 31, Sayı 2, 123-144.
- Devereux, M. B. & Wen, J. (1997). Political Instability, Capital Taxation and Growth. *European Economic Review*, (42) 1635-1651.
- Dickey, D. & Fuller, W. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root, *Journal of American Statistical Association*, 74, 427-431.
- Dickey, D. & Fuller, W. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root, *Econometrica*, 49(4), 1057-1072.
- Dinler, Z. (2010), *Mikro Ekonomi* (21. Baskı). Bursa: Ekin Basım.
- Domar, D. E. (1947). Expansion And Employment. *American Economic Review*, 37(1), 34-55
- DPT (1963). *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967*. 13.04.2016, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/9/plan1.pdf>
- DPT (1967). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972*. 13.04.2016, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/8/plan2.pdf>
- DPT (1972). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977*. 13.04.2016, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/7/plan3.pdf>

- DPT (1984). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989*. 13.04.2016, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/5/plan5.pdf>
- DPT (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994*. 13.04.2016, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/4/plan6.pdf>
- DPT (1995). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000*. 13.04.2016, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/3/plan7.pdf>
- DPT (2000). *Uzun Vadeli Strateji Ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005*. 13.04.2016, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/2/plan8.pdf>
- DPT (2006). *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)*. 13.03.2016, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/1/plan9.pdf>
- DPT (2013). *Onuncu Kalkınma Planı(2007-2013)*. 18.03.2016, http://www.kalkinma.gov.tr/_layouts/15/listform.aspx?PageType=4&ListId=%7B8661BCF7%2D9DA5%2D4ECB%2DA190%2DFD4AADBACC02%7D&ID=12&ContentTypeID=0x0100B6043AD55C311E41A48571E65B9E1AD1
- Easterly, W. & Levine, R. (1997). Africa's Growth Tragedy: Policies and Ethnic Divisions. *The Quarterly Journal of Economics*, 112(4): 1203-1250.
- Eğilmez, M. (2010). *Makroekonomi: Türkiye'den Örneklerle*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eğilmez, M. (2014). *Örneklerle Kolay Ekonomi* (8. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi
- Emsen, S. Ö., Turan, A. ve Aksu, H. (2012). Sınır Testi ile Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Türkiye Üzerine İncelemeler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 2. 25-40.
- Engle, R., & Granger, C. (1987). Cointegration and error correction: representation, estimation and testing, *Econometrica*, 55, 251-276.
- Erdoğan, M. (2003). *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset* (4. Baskı). Ankara: Liberte Yayınları.
- Ergün, H. (2010). *Hizmet ticareti ve ekonomik büyüme ilişkisi: bir panel veri analizi*.(Yayınlanmamış YL Tezi). Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Zonguldak.
- Eroğlu, Ö. (2000). *Türkiye Ekonomisi*. Isparta: Bilim Kitabevi.

- Erol, M. (2001). Sosyal Entropinin Verimlilik Üzerindeki Etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı 1, 127-143.
- Ertekin, Ş. (2006). 1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Siyasal İstikrar-Vergilendirme İlişkisi (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Gordon, P. & Wang, L. (2004). Does Economic Performance Correlate with Big Government?. *Econ Journal Watch*, 1(2). 192-221.
- Granger, C., & Newbold, P. (1974). Spurious regressions in econometrics, *Journal of Econometrics*, 2, 111-120.
- Grilli, V., Masciandaro, D., Tabellini, G., Malinvaud, E., & Pagano, M. (1991). Political and Monetary Institutions and Public Financial Policies in the Industrial Countries. *Economic Policy*, 13 (6), 341-392.
- Güler, Y. (2009). *Marshall Planı ve Türkiye’de Marshall Planı’nın Uygulanışı* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Gür, T. H. ve Akbulut, H. (2012). Gelişmekte Olan Ülkelerde Politik İstikrarın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi. *Sosyo Ekonomi Dergisi*, Sayı 17, 281-299.
- Harrod, F. R. (1939). An Essay in Dynamic Theory. *The Economic Journal*, 49(193), 14-33
- Haydaroğlu, C. (2011). *Politik Karar Alma Sürecinde Oylama Gücü Ve Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Isham, J., Kaufmann, D. ve Pritchett, L. (1997). Civil Liberties, Democracy, and the Performance of Government Projects. *The World Bank Economic Review*, 11(2): 219-42.
- İnan, S. ve Haytoğlu, E. (2011). *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi* (3. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Jafarov, S.(2013). *Küresel Vergi Rekabeti ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi*.(Yayınlanmamış YL Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors, *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12 (2-3), 231-254.
- Jones, C. (1998), Introduction to Economic Growth, W.W. Norton & Company, USA, ss.22.
- Jones, C. I. (2001), *İktisadi Büyüme Giriş*, (S. Ateş çev.). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Jong-A-Pin, R. (2009). On the Measurement of Political Instability and Its Impact on Economic Growth. *European Journal of Political Economy*, (25) 15-29.

- Kanca, O. C. (2012). 1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı.19, 47-63
- Kaplan, E. A. (2014). *Politik İstikrarın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir İnceleme* (Yayınlanmamış YL Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Karagöl, E. T. (2013). Ak Parti Dönemi Türkiye Ekonomisi. 15.03.2016, http://file.setav.org/Files/Pdf/20130304144535_ak_parti_donemi_turkiye_e_kononomisi_web.pdf
- Karagül, M. (2003). Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi ve Etkin Kullanımı. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Say.5, 79-90.
- Karahan, M. (2014). *Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İçin Türkiye Üzerine Bir Modelleme*. (Yayınlanmamış YL Tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Karpat, K. H. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*.İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2005). *Türkiye Ekonomisi* (17. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kılınç, Z (2013). *Türkiye’de Ekonomik Büyüme, İşsizlik, Enflasyon Arasında Nedensellik Analizi*. (Yayınlanmamış YL Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Klomp, J. & Jakob, D.H. (2009). Political Institutions and Economic Volatility, *European Journal of Political Economy*, 25: 311-326.
- Kurnaz, Ö. (2009). *Türkiye’de Enflasyon ve Büyüme İlişkisi 1987-2006 Dönemi*.(Yayınlanmamış YL Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Küçükkalay, A. M. (1998). *Cumhuriyet Döneminde İktisadi Planlama ve Beş Yıllık Kalkınma Planlarının İstihdam Açısından Değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A., & Vishny, R. (1998). The Quality of Government. *National Bureau of Economic Research*, 05.03.2016, <http://www.nber.org/papers/w6727>
- Lipsey, R. G., Steinr, P. O. & Purvis, D. D. (1984). *Economics, Harper and Row Publishers*. New York: Harper & Row.
- Öcal, N. ve Yıldırım, J. (2010). Regional Effects of Terrorism on Economic Growth in Turkey: A Geographically Weighted Regression Approach. *Journal of Peace Research*, 4(47) 477-489.
- Özsağır, A (2008). Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiği , *KMU İ.İ.B.F Dergisi*, Sayı.14, 333-347.

- Öztürk, H. (2004). *Siyasi istikrarsızlık ve ekonomi üzerindeki etkileri: Türkiye uygulaması*. (Yayınlanmamış YL Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Parasız, İ. (1997). *Modern Büyüme Teorileri*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İ. (1998). *Türkiye Ekonomisi, 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Parasız, İ. (2003). *Makro Ekonomi Teori ve Politika*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Paya, M. M. (2013) *Makro İktisat*. İstanbul: Türkmen Kitabevi
- Pehlivan, H. (2009). *Politik İstikrar Ve Ekonomik Performans: Ampirik Bir İnceleme* (Yayınlanmamış YL Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara
- Pekin, T. (1995). *Ekonomiye Giriş*, İzmir: Bilgehan Matbaası.
- Phillips, P.C.B., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 336-346.
- PRS-ICRG (2016). *Methodology*. 18.06.2016, http://www.prsgroup.com/ICRG_methodology.aspx
- Samuelson, P.A. & Nordhaus, W.D. (1989). *Economics*. (13. Baskı), Singapore: McGraw Hill Book Company, ss.855-858.
- Sezgin, Ş. (2005). Politika Ve Ekonomi Etkileşiminde Teorik Yaklaşımlar. *Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 04, 133-156.
- Sloman, J. (2004). *İktisat Makro*, (A. Çakmak çev.). İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Şanlısoy, S. ve Kök, R. (2010). Politik İstikrarsızlık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1987-2006). *Dokuz Eylül İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt 25, Sayı 1, 101-125.
- Şimşek, T. (2015). *Modern konjonktür teorileri çerçevesinde ekonomik dalgalanmalar: Politik istikrarın etkileri üzerine panel veri analizi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara
- Taban, S. (2011). *İktisadi büyüme kavram ve modeller*. (2. baskı). Ankara: Nobel Akademik Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd.Şti.
- TBMM (1982). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. 05.11.2015, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm>
- TBMM (2004). *Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Para Birimi Hakkında Kanun*. 03.01.2016, <http://www3.tcmb.gov.tr/ytlkampanya/ytlsitedokuman/tcmb/kanun5083gerek.htm>

- TCB (2016). *Geçmiş Hükümetler*. 25.05.2016,
[https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms
/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx](https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx)
- TCCB (2016). *Cumhurbaşkanlarımız*. 08.08.2016,
<http://www.tccb.gov.tr/cumhurbaşkanlarımız/>
- TCKB (2016). *Temel Ekonomik Göstergeler*. 20.05.2016,
<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/TemelEkonomikGostergeler.aspx>
- TDK (2016), *Güncel Türkçe Sözlük*. 07.04.2015,
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts
- Telatar, F. (2003). Political Business Cycles in the Parliamentary Systems Evidence from Turkey. *Emerging Markets Finance & Trade*, 4(39) 24-39.
- Telek, A. (2012). *Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (2003-2011): Türkiye Örneği*. (Yayınlanmamış YL Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Thirwall, A.P. (2003). *Growth and Development*. Palgrave Macmillan (7.Bakı). London: Macmillan
- Tomanbay, M. ve Gümüş, T. (2004). *Genel Ekonomi*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Toy, H. ve Elmacı, D. (2007). *Kronolojik Türkiye Tarihi Ansiklopedisi*. İstanbul: Karma Kitaplar.
- Turhan, S.E. (2007). *Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*. (Yayınlanmamış YL Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- TÜİK (2016). *İstatistik Göstergeler Statistical Indicators 1923-2013*. 08.04.2016, http://www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=160
- TÜİK (2016). *Temel İstatistikler*. 01.06.2016,
<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>
- Türkkan, E. (1996). *Ekonomi ve Demokrasi*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Tüylüoğlu, S. (1995). *İçsel Büyüme Modelleri Teorik Çerçeve-Ampirik Bulgular* (Yayınlanmamış YL Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Uyar, H. (2012). *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Ülgener, S. (2000). *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme* (7. Baskı). İstanbul: Der Yayınevi
- Ünsal, E. M. (2007). *İktisadi büyüme*, Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Ünsal, E. M. (2009). *Makro İktisat* (8. Baskı). Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Üzümcü, A. (2002), *İçsel Büyüme Modelleri ve Dış Ticaret Kazançları Türkiye Üzerine Bir Uygulama* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

- Yıldırım, K., Bakırtaş İ. ve Yılmaz, R. (2006), *Makro İktisada Giriş* (2. Baskı). Bursa: Ekin Kitabevi.
- Yılmaz, Ö. G. (2005). Türkiye Ekonomisinde Büyüme İle İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı.2, 63-76.
- YSK (2015). *1950-1977 Yılları Arası Seçim Çevresine Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları*. 08.04.2016, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/1950-1977MVSecimleri/Turkiye.pdf>
- YSK (2015). *1983-2007 Yılları Arası Seçim Çevresine Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları*. 14.04.2016, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/1983-2007-MVSecimleri/Turkiye.pdf>
- YSK (2015). *Milletvekili Genel Seçim Arşivi*. 20.04.2016, http://www.ysk.gov.tr/ysk/faces/GenelSecimler?_adf.ctrlstate=imahbymfj_4&wcnv.model=YSKUstMenu&_afrLoop=306773894027392

EKLER

EK 1: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanları

Sıra Numarası	Göreve Başlama	Görevin Sona Ermesi	Cumhurbaşkanı
1	29/10/1923	10/11/1938	MUSTAFA KEMAL ATATÜRK
2	11/10/1938	22/05/1950	İSMET İNÖNÜ
3	22/05/1950	27/05/1960	CELAL BAYAR
4	27/05/1960	28/03/1966	CEMAL GÜRSEL
5	28/03/1966	28/03/1973	CEVDET SUNAY
6	06/04/1973	06/04/1980	FAHRİ KORUTÜRK
7	09/11/1982	09/11/1989	KENAN EVREN
8	09/11/1989	17/04/1993	TURGUT ÖZAL
9	16/05/1993	16/05/2000	SÜLEYMAN DEMİREL
10	16/05/2000	28/08/2007	AHMET NECDET SEZER
11	28/08/2007	28/08/2014	ABDULLAH GÜL
12	28/08/2014	Devam Ediyor	RECEP TAYYİP ERDOĞAN

Kaynak: TCCB (2016). *Cumhurbaşkanlarımız*. 08.08.2016,
<http://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/>

EK 2: Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri

Hükümetler	Göreve Başlama	Görevin Sona Ermesi	Başbakanlar
01. HÜKÜMET	01/11/1923	06/03/1924	İSMET PAŞA (İNÖNÜ)
02. HÜKÜMET	06/03/1924	22/11/1924	İSMET PAŞA (İNÖNÜ)
03. HÜKÜMET	22/11/1924	03/03/1925	ALİ FETHİ BEY (OKYAR)
04. HÜKÜMET	04/03/1925	01/11/1927	İSMET PAŞA (İNÖNÜ)
05. HÜKÜMET	01/11/1927	27/09/1930	İSMET PAŞA (İNÖNÜ)
06. HÜKÜMET	27/09/1930	04/05/1931	İSMET PAŞA (İNÖNÜ)
07. HÜKÜMET	04/05/1931	01/03/1935	İSMET İNÖNÜ
08. HÜKÜMET	01/03/1935	25/10/1937	İSMET İNÖNÜ
09. HÜKÜMET	25/10/1937	11/11/1938	MAHMUT CELAL BAYAR
10. HÜKÜMET	11/11/1938	25/01/1939	MAHMUT CELAL BAYAR
11. HÜKÜMET	25/01/1939	03/04/1939	REFİK SAYDAM
12. HÜKÜMET	03/04/1939	08/07/1942	REFİK SAYDAM
13. HÜKÜMET	09/07/1942	09/03/1943	ŞÜKRÜ SARAÇOĞLU
14. HÜKÜMET	09/03/1943	09/03/1943	ŞÜKRÜ SARAÇOĞLU
15. HÜKÜMET	07/08/1946	10/09/1947	MEHMET RECEP PEKER
16. HÜKÜMET	10/09/1947	10/06/1948	HASAN SAKA
17. HÜKÜMET	10/06/1948	16/01/1949	HASAN SAKA
18. HÜKÜMET	16/01/1949	22/05/1950	ŞEMSETTİN GÜNALTAY
19. HÜKÜMET	22/05/1950	09/03/1951	ADNAN MENDERES
20. HÜKÜMET	09/03/1951	17/05/1954	ADNAN MENDERES
21. HÜKÜMET	17/05/1954	09/12/1955	ADNAN MENDERES
22. HÜKÜMET	09/12/1955	25/11/1957	ADNAN MENDERES
23. HÜKÜMET	25/11/1957	27/05/1960	ADNAN MENDERES
24. HÜKÜMET	30/05/1960	05/01/1961	CEMAL GÜRSEL
25. HÜKÜMET	05/01/1961	27/10/1961	CEMAL GÜRSEL
26. HÜKÜMET	20/11/1961	25/06/1962	İSMET İNÖNÜ
27. HÜKÜMET	25/06/1962	25/12/1963	İSMET İNÖNÜ
28. HÜKÜMET	25/12/1963	20/02/1965	İSMET İNÖNÜ
29. HÜKÜMET	20/02/1965	20/02/1965	SUAD HAYRİ ÜRGÜPLÜ
30. HÜKÜMET	27/10/1965	03/11/1969	SÜLEYMAN DEMİREL
31. HÜKÜMET	03/11/1969	06/03/1970	SÜLEYMAN DEMİREL
32. HÜKÜMET	06/03/1970	26/03/1971	SÜLEYMAN DEMİREL

33. HÜKÜMET	26/03/1971	11/12/1971	NİHAT ERİM
34. HÜKÜMET	11/12/1971	22/05/1972	NİHAT ERİM
35. HÜKÜMET	22/05/1972	15/04/1973	FERİT MELEN
36. HÜKÜMET	15/04/1973	26/01/1974	MEHMET NAİM TALU
37. HÜKÜMET	26/01/1974	17/11/1974	BÜLENT ECEVİT
38. HÜKÜMET	17/11/1974	31/03/1975	SADİ IRMAK
39. HÜKÜMET	31/03/1975	21/06/1977	SÜLEYMAN DEMİREL
40. HÜKÜMET	21/06/1977	21/07/1977	BÜLENT ECEVİT
41. HÜKÜMET	21/07/1977	05/01/1978	SÜLEYMAN DEMİREL
42. HÜKÜMET	05/01/1978	12/11/1979	BÜLENT ECEVİT
43. HÜKÜMET	12/11/1979	12/09/1980	SÜLEYMAN DEMİREL
44. HÜKÜMET	21/09/1980	13/12/1983	BÜLENT ULUSU
45. HÜKÜMET	13/12/1983	21/12/1987	TURGUT ÖZAL
46. HÜKÜMET	21/12/1987	09/11/1989	TURGUT ÖZAL
47. HÜKÜMET	09/11/1989	23/06/1991	YILDIRIM AKBULUT
48. HÜKÜMET	23/06/1991	20/11/1991	MESUT YILMAZ
49. HÜKÜMET	20/11/1991	16/05/1993	SÜLEYMAN DEMİREL
50. HÜKÜMET	25/06/1993	05/10/1995	TANSU ÇİLLER
51. HÜKÜMET	05/10/1995	30/10/1995	TANSU ÇİLLER
52. HÜKÜMET	30/10/1995	06/03/1996	TANSU ÇİLLER
53. HÜKÜMET	06/03/1996	28/06/1996	A.MESUT YILMAZ
54. HÜKÜMET	28/06/1996	30/06/1997	NECMETTİN ERBAKAN
55. HÜKÜMET	30/06/1997	11/01/1999	AHMET MESUT YILMAZ
56. HÜKÜMET	11/01/1999	28/05/1999	MUSTAFA BÜLENT ECEVİT
57. HÜKÜMET	28/05/1999	19/11/2002	MUSTAFA BÜLENT ECEVİT
58. HÜKÜMET	19/11/2002	12/03/2003	ABDULLAH GÜL
59. HÜKÜMET	14/03/2003	29/08/2007	RECEP TAYYİP ERDOĞAN
60. HÜKÜMET	29/08/2007	06/07/2011	RECEP TAYYİP ERDOĞAN
61. HÜKÜMET	06/07/2011	29/08/2014	RECEP TAYYİP ERDOĞAN
62. HÜKÜMET	29/08/2014	28/08/2015	AHMET DAVUTOĞLU
63. HÜKÜMET	25/08/2015	24/11/2015	AHMET DAVUTOĞLU
64. HÜKÜMET	25/11/2015	24/05/2016	AHMET DAVUTOĞLU
65. HÜKÜMET	24/05/2016	Devam Ediyor	BİNALİ YILDIRIM

Kaynak: TCB (2016). Geçmiş Hükümetler. 25.07.2016,

https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.asp x

EK 3: 1923 - 2015 Dış Ticaret ve Bütçe Tablosu

Yıl	İthalat (Bin Dolar)	İhracat (Bin Dolar)	Bütçe Gelirleri (TL)	Bütçe Giderleri (TL)
1923	86 872	50 790	111	106
1924	100 462	82 435	138	132
1925	128 953	102 700	171	202
1926	121 411	96 437	180	172
1927	107 752	80 749	204	199
1928	113 710	88 278	222	201
1929	123 558	74 827	224	213
1930	69 540	71 380	218	210
1931	59 935	60 226	186	208
1932	40 718	47 972	214	212
1933	45 091	58 065	199	205
1934	68 761	73 007	241	229
1935	70 635	76 232	267	259
1936	73 619	93 670	271	266
1937	90 540	109 225	317	311
1938	118 899	115 019	329	315
1939	92 498	99 647	388	394
1940	50 035	80 904	552	547
1941	55 349	91 056	652	586
1942	112 879	126 115	984	919
1943	155 340	196 734	1.039	1.037
1944	126 230	177 952	1.079	1.083
1945	96 969	168 264	664	605
1946	118 889	214 580	1.061	1.024
1947	244 644	223 301	1.625	1.573
1948	275 053	196 799	1.495	1.427
1949	290 220	247 825	1.659	1.601
1950	285 664	263 424	1.449	1.495
1951	402 086	314 082	1.684	1.626
1952	555 920	362 914	2.294	2.303
1953	532 533	396 061	2.337	2.354
1954	478 359	334 924	2.469	2.638
1955	497 637	313 346	3.289	3.394

1956	407 340	304 990	3.395	3.577
1957	397 125	345 217	4.060	4.256
1958	315 098	247 271	4.932	5.087
1959	469 982	353 799	6.572	6.914
1960	468 186	320 731	7.139	7.526
1961	507 205	346 740	11.169	11.624
1962	619 447	381 197	9.262	9.359
1963	687 616	368 087	12.003	11.998
1964	537 229	410 771	13.228	13.841
1965	571 953	463 738	13.948	14.848
1966	718 269	490 508	16.997	17.687
1967	684 669	522 334	20.873	20.774
1968	763 659	496 419	21.140	21.832
1969	801 236	536 834	24.107	25.933
1970	947 604	588 476	33.777	33.522
1971	1 170 840	676 602	41.530	47.585
1972	1 562 550	884 969	52.707	53.092
1973	2 086 216	1 317 083	63.926	67.306
1974	3 777 501	1 532 182	76.666	81.372
1975	4 738 558	1 401 075	116.521	117.921
1976	5 128 647	1 960 214	155.323	159.635
1977	5 796 278	1 753 026	232.005	247.896
1978	4 599 025	2 288 163	332.461	358.579
1979	5 069 432	2 261 195	562.892	627.822
1980	7 909 364	2 910 122	974.650	1.133.707
1981	8 933 374	4 702 934	1.511.648	1.612.511
1982	8 842 665	5 745 973	1.591.043	1.739.441
1983	9 235 002	5 727 834	2.634.902	2.912.853
1984	10 757 032	7 133 604	3.693.098	4.173.600
1985	11 343 376	7 958 010	5.753.920	6.272.650
1986	11 104 771	7 456 726	6.629.710	7.844.081
1987	14 157 807	10 190 049	9.894.322	12.276.018
1988	14 335 398	11 662 024	16.813.046	20.538.796
1989	15 792 143	11 624 692	30.209.652	37.750.236
1990	22 302 126	12 959 288	55.067.534	66.820.002
1991	21 047 014	13 593 462	96.372.770	129.235.752

1992	22 871 055	14 714 629	174.150.094	221.214.880
1993	29 428 370	15 345 067	350.845.000	484.101.287
1994	23 270 019	18 105 872	742.499.000	890.425.203
1995	35 709 011	21 637 041	1.387.760.000	1.704.845.121
1996	43 626 642	23 224 465	2.684.968.000	3.916.254.059
1997	48 558 721	26 261 072	5.726.932.000	7.993.610.168
1998	45 921 392	26 973 952	11.635.611.000	15.466.377.899
1999	40 671 272	26 587 225	18.657.677.000	27.841.439.383
2000	54 502 821	27 774 906	33.040.903.000	46.384.290.614
2001	41 399 083	31 334 216	50.890.481.000	80.186.247.902
2002	51 553 797	36 059 089	74.603.699.000	114.963.019.060
2003	69 339 692	47 252 836	98.558.733.000	139.488.824.423
2004	97 539 766	63 167 153	108.940.174.000	139.224.734.493
2005	116 774 151	73 476 408	135.756.182.000	143.685.760.919
2006	139 576 174	85 534 676	168.546.745	175.084.118
2007	170 062 715	107 271 750	184.802.653	200.206.450
2008	201 963 574	132 027 196	203.026.914	222.055.561
2009	140 928 421	102 142 613	208.610.436	262.597.514
2010	185 544 332	113 883 219	246.051.496	288.191.564
2011	240 841 676	134 906 869	286.554.013	307.039.342
2012	236 545 141	152 461 737	320.277.444	352.626.872
2013	251 661 250	151 802 637	389.681.985	408.224.560
2014	242 177 117	157 610 158	425.382.787	448.752.337
2015	207 234 359	143 838 871	483.386.422	505.992.432

Kaynak: TÜİK (2016). *Temel İstatistikler.* 01.06.2016,
<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>
TÜİK (2016). *İstatistik Göstergeler Statistical Indicators 1923-2013.*08.04.2016,
http://www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=160
BUMKO (2016). *Ekonomik Göstergeler.* 11.08.2016,
<http://www.bumko.gov.tr/TR,147/ekonomik-gostergeler.html>
BUMKO (2016). *Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri.* 11.08.2016,
<http://www.bumko.gov.tr/TR,157/butce-buyuklukleri-ve-butce-gerceklesmeleri.htm>